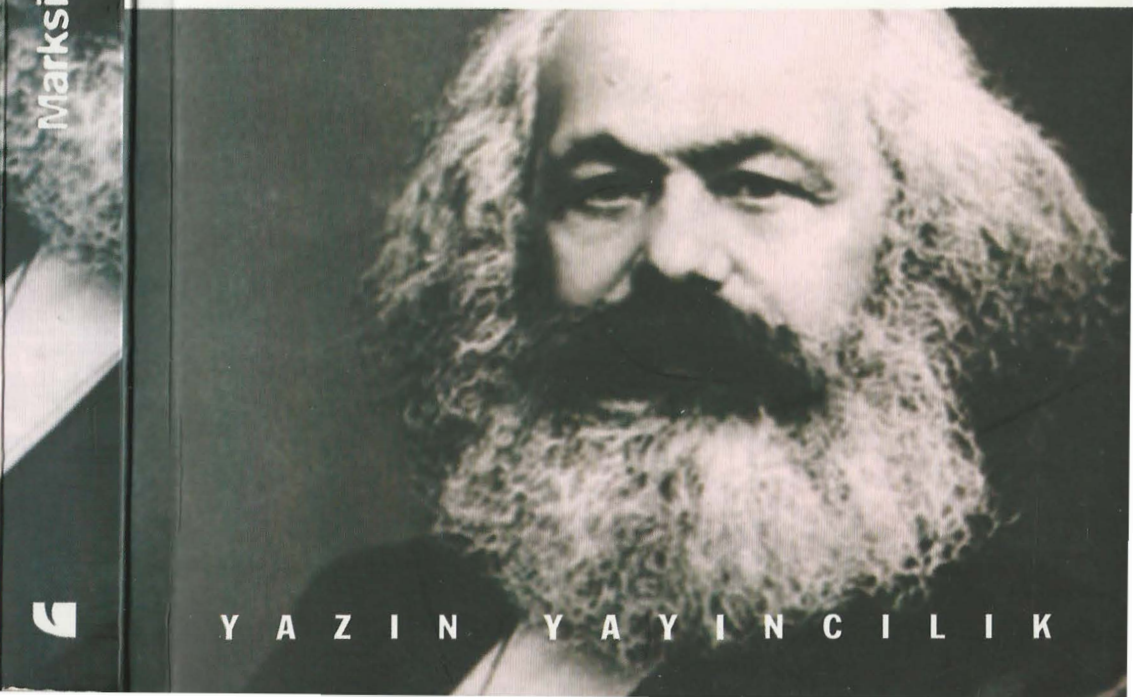
Ernest Mandel

Marksizme Giriş

Marksizme Giriş

Ernest Mandel

Önsöz: Daniel Bensaïd

YAZIN YAYINCILIK

ERNEST MANDEL

MARKSİZME GİRİŞ

Türkçesi:
Ohna Dilber
Şadi Ozansü
Bülent Tanatar
Osman S.Binatlı

YAZIN YAYINCILIK

Ernest Mandel
Marksizme Giriş

Özgün adı:
Introduction au Marxisme

Fondations Léon Lesoil-1975

Türkçede ilk baskı (Köz Yayınları): Nisan 1977
İkinci Baskı: Mayıs 1992
Üçüncü Baskı: Mart 1996
Dördüncü Baskı: Ağustos 1999
Beşinci Baskı: Mart 2011

Türkçesi:
Orhan Dilber / Şadi Ozansü
Bülent Tanatar / Osman S. Binatlı

Kapak:
İnci Batuk

ISBN: 978-975-7178-08-8
Sertifika No: 11766

Baskı ve Cilt:
Kitap Matbaası
Davutpaşa cad. No: 123 k: 1 Topkapı/İstanbul
Sertifika No: 16053
(0212) 482 99 10

Yazın Yayıncılık
Asmalı Mescit Sok. 7/6 Beyoğlu İstanbul
Tel: 0533 4354069 / Fax: 252 65 19

İÇİNDEKİLER

Daniel Bensaid: **Otuz Yılın Ardından Ernest Mandel'in Marksizm'e Giriş'ine Eleştirel Bir Bakış** 11

Önsöz 29

I Sınıf Eşitsizliği ve Tarih Boyunca Sınıf Mücadeleleri

1. Çağdaş kapitalist toplumda toplumsal eşitsizlik 31
2. Daha önceki toplumlarda toplumsal eşitsizlik 34
3. Toplumsal eşitsizlik ve sınıf eşitsizliği 35
4. İnsanlığın tarih öncesinde toplumsal eşitlik 37
5. Tarih boyunca toplumsal eşitsizliğe karşı isyan 39
6. Tarih boyunca sınıf mücadeleleri 40

II Toplumsal Eşitsizliğin İktisadî Kaynakları

1. Yoksulluğu dayanan ilkel topluluklar 43
2. Neolitik devrim 44
3. Gerekli ürün ve toplumsal ürün fazlası 45
4. Üretim ve biriktirme 46
5. Geçmişteki bütün eşitçi devrimlerin başarısızlığının nedenleri 47
6. Kadınların ezilmesi, toplumsal eşitsizliğin ilk yaygın biçimi 49

III Devlet; Sınıf Egemenliğinin Aracı

1. Sosyal işbölümü ve devletin doğuşu 53

2. Devlet egemen sınıfların hizmetinde 54
3. Şiddet yoluyla baskı ve ideolojik bütünleşme 57
4. Hakim ideoloji ve devrimci ideolojiler 59
5. Sosyal devrimler politik devrimler 60
6. Burjuva devletinin özgüllükleri 62

IV Küçük Meta Üretiminden Kapitalist Üretim Tarzına
1. İhtiyaçların tatmini için üretim
ve mübadele için üretim 64
2. Küçük meta üretimi 66
3. Değer Kanunu 67
4. Sermayenin ortaya çıkışı 68
5. Sermayeden kapitalizme 70
6. Artık değer nedir? 71
7. Modern kapitalizmin ortaya çıkış şartları 74

V Kapitalist Ekonomi
1. Kapitalist ekonominin özellikleri 76
2. Kapitalist ekonominin işleyişi 78
3. Ücretlerin evrimi 80
4. Kapitalist evrim kanunları 83
5. Kapitalist üretim tarzının içindeki çelişkiler 87
6. Dönemsel aşırı üretim bunalımları 89
7. Proletaryanın birleşmesi ve parçalanması 90

VI Tekeller Kapitalizmi
1. Serbest rekabetten
kapitalistlerarası anlaşmalara varış 95

2. Bankaların temerküzü ve mali sermaye.....96
3. Serbest rekabetçi kapitaizm ve tekeller kapitalizmi.....98
4. Sermaye ihraçları.....99
5. Emperyalist ülkeler ve bağımlı ülkeler.....102
6. Geç kapitalizm çağı.....103

VII Dünya Emperyalist Sistemi
1. Kapitalist sanayileşme ve eşitsiz ve bileşik gelişim yasası.....107
2. Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin emperyalist sermayalerce sömürülmesi.....110
3. Yarı-sömürge ülkelerde iktidardaki "sınıflar bloku" ..113
4. Ulusal kurtuluş hareketi.....115
5. Yeni-sömürgecilik.....117

VIII Modern İşçi Hareketinin Kökenleri
1. Proletaryanın en basit sınıf mücadelesi.....121
2. Proletaryanın en basit sınıf bilinci.....122
3. Ütopik sosyalizm.....124
4. Marksist teorinin doğuşu –Komünist Manifesto.....125
5. Birinci Enternasyonal.....126
6. İşçi hareketinin değişik örgütlenme biçimleri.....127
7. Paris Komünü.....128

IX Reformlar ve Devrim
1. Tarih boyunca evrim ve devrim.....130
2. Çağdaş kapitalizmde evrim ve devrim.....132
3. Modern işçi hareketinin evrimi.....133

4. Reformcu oportünizm 135
5. Öncü bir partinin gerekliliği.....136
6. Reformlar için mücadele konusunda
devrimcilerin tavrı.....138

X Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Demokrasisi
1. Ekonomik özgürlük ve politik özgürlük.....143
2. Sermayenin sınıfsal çıkarları hizmetindeki
burjuva devleti.....145
3. Burjuva demokratik özgürlüklerin sınırları 148
4. Baskı ve burjuva diktatörlükleri.....150
5. Proletarya demokrasisi 153

XI Birinci Dünya Savaşı ve Rus Devrimi
1. Uluslararası işçi hareketi emperyalist savaş karşısında .156
2. Emperyalist savaş devrimci bunalıma yol açıyor.....158
3. Rusya'da 1917 Şubat devrimi.....160
4. Sürekli devrim teorisi 162
5. 1917 Ekim devrimi.....163
6. Rusya'da kapitalizmin yıkılışı 164

XII Stalinizm
1. Avrupa'da 1918-1923 devrimci yükselişin
başarısızlığa uğrayışı 168
2. Sovyet bürokrasisinin yükselişi.....170
3. Bürokrasinin ve SSCB'nin tabiatı.....173
4. Stalinizm nedir? 176
5. Stalinizmin bunalımı 178

6. Ekonomik reformlar 180
7. Maoizm 182

XIII Kitlelerin Günlük Mücadelelerinden Dünya Sosyalist Devrimine

1. Sosyalist devrimin zaferinin koşulları 187
2. IV.Enternasyonal'in kuruluşu 189
3. Dolaysız talepler ve geçiş talepleri 192
4. Günümüzde dünya devriminin üç alanı 194
5. İşçi demokrasisi, kitlelerin özörgütlenmesi ve sosyalist devrim 196

XIV Kitlelerin Devrimciler Tarafından Kazanılması

1. Proletaryanın içindeki politik farklılaşma 199
2. Sınıf düşmanına karşı birleşik işçi cephesi 202
3. "Sınıfa karşı sınıf" cephesinin saldırı dinamiği 206
4. Birleşik işçi cephesi ve halk cephesi 209
5. Sınıfın siyasi bağımsızlığı ve sınıfın birlikçi örgütlenişi 211
6. Sınıf bağımsızlığı ve sınıflar arası ittifaklar 212
7. Anti-kapitalist mücadelelerin yükselişinde kadınların ve ezilen ulusal azınlıkların kurtuluş hareketi 213

XV Sınıfsız Toplumun Kurulması

1. Varılacak sosyalist hedef 217
2. Bu hedefe ulaşmak için gerekli ekonomik ve toplumsal koşullar 219

3. Bu hedefe varmak için gerekli siyasi, ideolojik, psikolojik ve kültürel şartlar.....222
4. Sınıfsız toplumun aşamaları.....225

XVI Materyalist Diyalektik

1. Evrensel hareket.....228
2. Hareketin mantığı olarak diyalektik.....229
3. Diyalektik ve formel mantık.....233
4. Çelişkinin fonksiyonu olarak hareket.....234
5. Bilgi diyalektiğinin birkaç ek sorunu.....238
6. Bütünlüğünün bir fonksiyonu olarak hareket –soyut ve somut–.....241
7. Teori ve pratik.....242

XVII Tarihsel Materyalizm

1. İnsani üretim ve iletişim.....245
2. Toplumsal temel ve üstyapılar.....249
3. Maddi üretim ve manevi üretim.....251
4. Üretici güçler, toplumsal üretim ilişkileri ve üretim tarzları.....254
5. Tarihsel determinizm ve devrimci pratik.....259
6. Yabancılaşma ve özgürleşme.....262

Otuz Yılın Ardından: Ernest Mandel'in *Marksizm'e Giriş*'ine Eleştirel Bir Bakış

Daniel Bensaid

Marksizme Giriş'in Léon Lesoil Vakfı tarafından yayımlanan ilk baskısı 1974 tarihlidir. Bu tarih önemlidir çünkü 1973 petrol krizinin ardından savaş sonrası büyümenin sona erdiğini ilk teşhis eden ve İkinci Dünya Savaşı'nı müteakip gelişen büyük büyüme dalgasının geri çekilişini ilk tahmin eden hiç kuşkusuz Ernest Mandel'dir.[1]

Fakat Avrupa solu ve işçi hareketi içindeki tartışmalar ne yazık ki Keynesçi uzlaşma ve "refah devleti" tarafından garanti altına alınan sınırsız gelişme illüzyonuyla malul olmaya devam etmiştir. Tarihsel gelişmeye ilişkin böylesine iyimser bir bakış açısı bir yandan parlamenter sola ve onun sendikal aygıtlarına, tosbağa hızıyla ulaşılacak ve müesses nizama saygıda kusur etmeyen bir sosyalizm umudu aşılarken öte yandan da ücretli emeğin –Mayıs 1968'te gerçekleşen tarihteki en büyük genel grevin gösterdiği gibi– aktif nüfusun üçte ikisini ilk kez temsil ettiği ülkelerde siyasal çoğunluğun toplumsal çoğunluğa katıl-

(1) Ernest Mandel, *La Crise* [Kriz], Paris: Champs Flammarion, 1978.

ması beklentisini yaratıyordu. Dolayısıyla Ernest Mandel'in *Marksizme Giriş*'i zamanın ötesinde bir metin değildir.

Eğer *Marksizme Giriş* pedagojik nitelikleri açısından kapitalizmin kökeni, ekonominin işleyişi, çevrimsel krizler, eşitsiz bileşik gelişme ve benzeri konulara ilişkin geçerliliğini hâlâ koruyor olsa da ilk basımından bu yana geçen otuz yılın yeteri kadar teyit ettiği gibi esasa ilişkin belirli meselelere dair bir polemik boyutu taşıdığı da aşikârdır.

• Kapitalizmin mantığı eşitsizliklerin aşamacı bir şekilde sönümlenmesine indirgenemez. Eğer savaş sonrası dönemde bu eşitsizlikler azalmış gibi görünüyorsa bunun nedeni merhametli bir kapitalizmin cömertliği değil savaş ve direniş, sömürge devrimleri dalgası ve 1930'lar ile II. Dünya Savaşı boyunca egemen sınıfların yaşadığı korkunun sonucu olarak şekilllenmiş toplumsal güçler arasındaki ilişkidir. 1980'lerden itibaren, neoliberal karşı devrimin başlangıcından bu yana Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) sadece Güney ve Kuzey ülkeleri arasında değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerdeki zenginler ve fakirler ile cinsiyetler –kadınların sürdürdüğü mücadelelere rağmen– arasındaki eşitsizliklerin her geçen sene daha da derinleştiğini gözler önüne sermektedir. Yalnızca "sosyal devlet" ve "karma ekonomi" politikalarının sonsuza dek sürdürülemeyeceği ve söz konusu politikaların kapitalizmin çelişkileri ve krizlerine nihai çözümler üretmesinin mümkün olmadığı değil aynı zamanda –reformist illüzyonların aksine– önde gelen üretim araçları ve iktidar manivelalarının sahibi olmadığı müddetçe işçilerin nihai olarak hiçbir kazanıma sahip olamayacağı da ortaya çıkmıştır.

Thatcher ve Reagan bunu göstermek için hiç vakit kaybetmemişlerdir. Bugün George W. Bush tavırlarıyla savaşlar ve devrimler çağında olduğumuzu teyit etmektedir.

• Üretim, mübadele ve iletişim araçlarının özel mülkiyeti toplum tarafından ortaklaşa paylaşılmamakta aksine benzeri görülmemiş biçimde belirli noktalarda yoğunlaşmaktadır ve bu durum sadece ekonomi alanında değil siyasi arena ve medyada da son derece etkili bir gücün kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Acil olarak "dünyayı değiştirmek" gerektiğini düşünen ya da bundan vazgeçmemiş olan herkes için mülkiyet ilişkilerinin toplumsal temellük anlamında kökten bir şekilde dönüştürülmesi *Komünist Manifesto*'zamanında olduğu kadar tayin edicidir. Sermayenin her şeyi metalaştırdığı dünyanın özelleştirilmesinin eğitimden sağlığa, canlı organizmalardan bilgi ve mekâna kadara yayıldığı küreselleşme çağında hâlâ gerçekliğini korumaktadır.

• Eğer devlet artık sadece "silahlı adamlar topluluğu" veya "gece bekçisi" değilse, ve toplumsal yeniden üretime ilişkin giderek daha gelişkin ve karmaşık birtakım işlevleri yerine getiriyorsa, Mandel'in vurguladığı gibi bir "ideolojik işleve" sahipse, başka türden iktidar ilişkilerinden (yerel, kültürel, sembolik) yalnızca biri olmakla da kalmıyor. Güç ilişkilerinin garantörü ve kilidi işlevini görmektedir, toplumu halkalarının içine sımsıkı saran bir "boa yılanı"dır. Dolayısıyla toplumdan ayrı, uzmanlaşmış bir aparat olarak, sönümlemesine giden yolu açmak için onu parçalamak hâlâ elzemdir. 20. yüzyılın bütün devrimleri –zaferleri ve yenilgileri– Paris Komünü'nün bu en elzem dersini teyit etmiştir.

Buna rağmen Mandel'in *Marksizme Giriş*'indeki belirli suskunluklar dikkat çekicidir. 1970'ler kadınların kurtuluşunu hedefleyen hareketlerin tüm dünyada yükselişine tanıklık etti. Dördüncü Enternasyonal, 1979'da gerçekleştirdiği 11. dünya kongresinde konuya ilişkin önemli bir programatik belge üretti. Fakat Mandel'in metninde toplumsal cinsiyet ilişkileri en iyi ihtimalle marjinal bir yere sahiptir. Benzer şekilde ekolojik kaygılar, nükleer santrallere karşı olan toplumsal hareketler veya Three Mile adasındaki felaket bağlamında ön plana çıkar fakat pratik olarak *Marksizme Giriş*'in ilk baskısında yer almaz.

Bu durum, o zamanlar Mandel'in yaklaşımında teknik ilerlemenin müphemliğine ve barbarlık tehditlerine dair tartışılmaz bir açık görüşlülükle birlikte varolan hümanist ve Prometeusçu bir iyimserlikle muhtemelen açıklanabilir –fakat haklı çıkarılamaz.

Bu tutarsızlık –veya çelişki– sosyalist bir topluma geçişin sorunlarına değinirken Mandel'in, benim "bolluk jokeri" olarak adlandırdığım şeye atfettiği rol ile de teyit edilmektedir: "Sosyalizm hedefi, bolluk üzerine inşa edilmiş eşitlikçi bir toplumda söz konusudur." Zenginlik ve refaha doğru olan bu ilerleme, üretici güçlerin gelişimi ile çalışma saatlerin ciddi bir şekilde azaltılmasını mümkün kılan emeğin üretkenliğini ima etmektedir. Eğer bu ana hatlarıyla doğruysa, kör bir üretkenciliğe (*productivism*) ve ekolojik umarsızlığa kapılmasının acısı altında, söz konusu üretici güçleri eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmak gerekmektedir. Her şeyden önce bolluk kavramı son derece sorunludur. Mutlak bir bolluk ve doğal ihtiyaçların doygunluğa ulaşması varsayımı, bir kaçış noktası

işlevini görüyor ve sınırlı kaynakların dağıtımına ilişkin öncelikler ve tercihler oluşturma gerekliliğinin önünde yer alıyor: Sağlık, eğitim, barınma, ulaşım kaynakları nasıl dağıtılacak? Bu ve benzeri yatırımların yerelleşme şekline nasıl karar verilecek? Sağlık veya eğitim alanındaki ihtiyaçların doğal bir sınırı var mı? Tıpkı bolluk gibi ihtiyaçlar da tarihsel ve toplumsaldır, dolayısıyla görelidir.

Herhangi bir insan doğru bir şekilde meta tüketiminin suni ihtiyaçları ve gereksiz lüks tüketimi canlandırdığı ve artırdığı sonucuna varabilir –sosyalist bir toplum bunlar olmadan da gayet iyi bir şekilde varlığını sürdürebilir. Fakat bu noktada yoksullara kemer sıkma ve tutumlu olma öğütleri vermeye başlamak bazı "sıfır büyüme" ideologlarının atmakta tereddüt etmeyeceği bir adımdır. Gerçek ve sahte, iyi ve kötü ihtiyaçlar arasındaki ayrımı kim yapabilir? Kesinlikle bir uzman grubu değil sadece ortaklık kurmuş üreticiler ve tüketicilerin demokratik hakemliği bu ayrımı ortaya koyabilir.

Aslında bolluk jokerine başvurmak göz ardı etmeyi de beraberinde getirir, yani sadece sınırlara ve farklı eşiklere sahip ekosistem içindeki toplumsal öncelikler sorununun değil aynı zamanda sosyalizme geçiş esnasında toplumdaki demokratik kurumların da basitleştirilmesine neden olur. Buradaki sorun önceden planlanmış kusursuz kentlerden oluşan bir demokratik ütopya talebinden ziyade devletin sönümlenmesinin hiçbir şekilde basitçe "şeylerin yönetimi" (ne yazık ki Engels tarafından Saint Simon'dan ödünç alınan formülle ifade edecek olursak) manasında siyasetin sönümlenmesi anlamına gelmediği bir toplumdaki demokratik formların tayin edici önemini vurgulamaktır.

Bu göz ardı edişten dolayı hiç kimse Mandel'e serzenişte bulunamaz çünkü kendisi aynı zamanda Dördüncü Enternasyonal'in 1979 kongresinde benimsenen *Sosyalist Demokrasi ve Proletarya Diktatörlüğü* önergesinin de asli yazarıdır. Fakat bolluk temasındaki ısrarının sınırsız bölüşümün teknik idaresinin karşısında siyasetin rolünü göreli hale getirdiği ortadadır: "Emeğinin karşılığının, üreticilerin ihtiyaçlarının giderilmesi için gerekli mallara serbest erişim aracılığıyla ödenmesi, ücretliliğin yerini almalıdır. Sadece insanlığa böyle bir bolluk sunabilen bir toplumda yeni bir toplumsal bilinç ortaya çıkabilir". Mandel, ücretsizliği ("serbest erişimi") sadece belirli sağlık ve eğitim hizmetleriyle sınırlamamış fakat beslenme ve giyinmeye ilişkin temel ihtiyaçları da göz önünde bulundurmuştur. İnsanlığı ekmeğini "alnının teriyle" kazanmaya mecbur bırakan lanete son vermek için dünyanın meta olmaktan çıkarılmasına ve bilinç seviyesinde gerçekleşecek hakiki bir devrime ihtiyaç vardır.

Dolayısıyla Mandel ısrarcıdır: "Aşamalı olarak uygulanması, insan ihtiyaçlarının artarak rasyonelleştirilmesinden başlanması; rekabetin getirdiği kısıtlamalardan, kişisel zenginleşme yarışından ve bireyler arasında sürekli bir tatminsizlik hissi yaratmayı amaçlayan manipülatif reklam endüstrisinden kurtulmak koşuluyla malların bu şekilde bol olması hiçbir şekilde ütopyacı bir fikir değildir. Dolayısıyla yaşam standartlarındaki ilerleme, emperyalist ülkelerde yaşayan nüfusun en yoksul kesimlerinin ekmek, patates, sebze, bazı meyveler ile süt, yağ ve domuz ürünleri tüketiminin halihazırda bir doygunluğa ulaşmasını sağlamıştır. Benzer bir eğilim iç çamaşı-

rı, ayakkabı, basit mobilyalar ve benzerleri içinde söz konusudur. Bütün bu ürünler paranın dahli ve kolektif harcamalarda belirgin bir artış olmaksızın bölüşülebilir."

Parasal ilişkilerin kısmi olarak sönümlenmesinin koşulu olarak bedava erişim mantığı güncelliğini korumaktadır. Bununla birlikte zengin ülkelerdeki nüfusun en az yoksul kesimi için "tüketimin doygunluğa ulaşması"na yapılan vurgu dünya çapındaki eşitsizlikleri ve üretimin demografik evrimle ilişkisini göz ardı eder. "İnsan ihtiyaçlarının artarak rasyonelleştirilmesi" nosyonu, kapitalist rekabet tarafından teşvik edilen yaşam biçiminin eleştirisi için önemli olmasına rağmen, bolluk kavramıyla karıştırılmamalıdır; eğer bu, toplumsal gelişimin verili bir durumuna göreli olarak tanımlanan, zenginliğin kullanımı ve bölüşümündeki kriterleri ve öncelikleri gereksiz kılmayan bir bolluk kavramı değilse. Dolayısıyla ihtiyaçların geçerliliğini belirlemek ve onların tatmin edilme şekli için gerekli olan "şeylerin yönetimi" değil siyaset ve dolayısıyla "sosyalist demokrasi"dir.

1974'te yayımlanan *Marksizme Giriş*'in zamanın imtihanı ve yüzyılın son çeyreğinde yaşanan olaylar karşısındaki en dayanaksız ve modası geçmiş kısmı ise hiç kuşkusuz Stalinizm ve onun kriziyle ilgili olandır. Mandel burada SSCB'deki bürokratik karşı-devrim ve nedenleri üzerine Sol Muhalefet ve Troçki'nin ortaya koyduğu temel analizleri ele alır: "Bugün SSCB'deki yüksek eşitsizliğin yeniden ortaya çıkışı basitçe devrimden sonra Rusya'da yaşanan yoksulluk, üretici güçlerin gelişim seviyesindeki yetersizlik ve 1918-1923 arasında Avrupa'da devrimin izole edilmesi ve yenilmesiyle açıklanabilir."

Bu yaklaşımın, bugünlerde çok revaçta olan ve en tipik örneğini *Komünizmin Kara Kitabı*'nın oluşturduğu –bu kitaba göre büyük tarihsel dramlar, eğer basitçe "Rousseau'nun hatası"yla açıklanmıyorsa, Marx ve Lenin'in üretken dimağlarında filiz veren düşüncelerin mekanik sonucudur– reaksiyoner tarih yazımının tam aksine bürokratik kangrenin toplumsal ve tarihsel koşullarını vurgulamak gibi bir meziyeti söz konusudur. Sovyet arşivlerinin açılmasıyla daha da ikna edici hale gelen bazı güncel ve ciddi araştırmalar (özellikle Moshe Lewin'in yazdıkları) büyük ölçüde Mandel'in yöntemini teyit etmekte ve Sovyetler Birliği'nde yaşanan bürokratik reaksiyonun farklı aşamalarını ortaya koymaktadır.

Mandel, Stalinizme karşı Sol Muhalefet geleneğinin klasik bürokrasi analizini kabul eder: Bürokrasi "yeni bir egemen sınıf" değildir; "üretim sürecinde herhangi bir vazgeçilmez rolü yoktur"; "Sovyet ekonomisi ve devletinin yönetim işlevlerini sömüren ayrıcalıklı bir katmandır ve kendisine bahşedilen iktidar tekeli nedeniyle edindiği tüketim avantajlarını savurgan bir şekilde harcar." Tartışılabilir olmasına rağmen (sınıfların tanımı –geniş ve tarihsel anlamda ya da modern toplumlara özgü biçimde– Marx tarafından açık bir şekilde ortaya konmamıştır) başlıca sınıflar ve bürokratik kast arasındaki ayrım daha önce benzerine rastlanmamış bir olgunun tekilliğini analiz etmeyi gerektirir. Böylesine bir çaba Sovyetler Birliği veya Çin'i "sosyalizmin ülkeleri" olarak nitelendirme şeklindeki bir basitleştirmeyi veya tam tersi biçiminde, onları Batı emperyalizmlerin doğu versiyonları olarak tanımlamamayı sağlar.

Fakat Mandel daha da ileri gider. Bürokrasi sadece "prole-

taryanın ayrıcalıklı bir toplumsal katmanıdır." Aslında "kendi ayrıcalıklarının dayanaklarını tahrip edecek olmasından dolayı SSCB'de kapitalizmin yeniden inşa edilmesine karşıdır." Dolayısıyla Sovyetler Birliği, "Ekim Devrimini takip eden günlerde olduğu gibi kapitalizm ve sosyalizm arasında geçiş dönemi yaşayan bir toplumdur; toplumsal bir karşı-devrim kapitalizm restore edilebilir; bürokrasinin elinde olan iktidar tekelini kıran bir siyasi devrim işçilerin iktidarı restore edilebilir."

Fakat 1970'lerde köprünün altından çok sular akmıştı ve Brejnev'in Sovyet toplumu ile "Ekim Devrimini takip eden günler" arasında böylesine bir devamlılık olduğunu iddia edebilmek için çok fazla suç işlenmişti. Egemen bürokrasi, kapitalizmin restorasyonuna zorunlu olarak "düşman" olmadığını göstermekte geç kalmadı.

Didaktik olma çabasını göz önünde bulundursak dahi *Marksizm'e Giriş*'in bu kısmı zamanın imtihanı karşısında başarısızdır. Mandel bürokrasiyi proletaryanın işlevsel bir fazlalığına indirgeyerek onun egemen bir sınıfa dönüştüğü hipotezini göz ardı etmektedir. Aksine Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Avrupa'daki kadife devrimler bürokrasinin hatırı sayılır bir kesiminin "ilkel bürokratik birikim" aracılığıyla haydut bir burjuvaziye dönüştüğünü göstermiştir. Öte yandan, bürokrasiyi diyalektik olmayan bir biçimde "proletaryanın parazit bir fazlalığı" olarak kavramak toplumsal karşı-devrim ile siyasi devrim arasında hayli tartışmalı bir ikilik yaratmaktadır.

Kapitalizmin bir "toplumsal karşı-devrim" olarak restorasyonu aslında Ekim Devrimi ve bu karşı devrim arasında bir simetriyi çağrıştırmaktadır. Bir karşı-devrim ters yönde bir dev-

rim (tersine çevrilmiş bir devrim) değil devrimin karşıtıdır –analoji kurmayı mümkün kılan bir nosyon olarak Termidor. Bu anlamda Sovyetler Birliği'ndeki bürokratik karşı-devrim kesinlikle 1920'lerde başlamıştır ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü sadece son bölümdür.

Eğer son yirmi yılın ışığında Mandel'in duruma ilişkin okumasını bir eleştirel süzgeçten geçirmek gerekliyse de, geçtiğimiz yüzyılın kargaşası içinde siyasi bir yönelim belirlemek için faydalı olduğunu da unutmamamız gerekiyor. Bununla birlikte, Bu okumanın başta Gorbaçov'un *perestroyka* (yeniden yapılanma) siyaseti ve Berlin Duvarı'nın yıkılışı olmak üzere değerlendirme hatalarına neden olduğunu da göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Mandel, "bürokrasinin gücünün iki temel dayanağını" –"uluslararası devrimin 1923'ten sonra yenilmesi" ve "Sovyet ekonomisinin geri kalmışlığı"– tanımladıktan sonra Sovyet ekonomisi (Sputnik ile sembolize edilen) ve dünya devriminin yeniden yükselişi (sömürge ülkelerinde ve 68 Mayıs'ından sonra Avrupa'da) ile birlikte siyasi devrim saatinin SSCB ve Doğu Avrupa için yaklaştığı çıkarımını yapmaktaydı.

Mandel'in halihazırda kurulu toplumsal ilişkileri demokratikleştiren bir siyasi devrime işlerlik kazandırdığını varsaydığı "sosyalist kazanımlara" yaptığı aşırı vurgu, 1989 tarihli *Perestroyka'nın Ötesinde* adlı kitabında siyasi devrimin dinamiklerini çok fazla abartmasına, kapitalist restorasyonu mümkün kılan güçleri ise göz ardı etmesine neden olmuştur. Aynı şekilde Berlin Duvarı'nın yıkılışına ilişkin anlaşılabilir ilgisi bu olayı, uzun bir reaksiyon döneminin ardından Rosa Luxemburg

ve işçi konseyleri geleneğine geri dönüş olarak yorumlamasına ve uluslararası güçlerin ilişkilerinde her daim mevcut olan restorasyoncu mantığı göz ardı etmesine neden olmuştur. Bu Mandel açısından sadece iradenin iyimserliğinin göstergesi değil aynı zamanda -kısmen teorik köklerinden kaynaklanan- son derece hatalı bir tespittir.

Mandel'in görüşleri, 1963 kongresinden beri Dördüncü Enternasyonal içinde benimsenen "dünya devriminin üç sektörünün" birbirine yakınlaşması tespitine dayanıyordu: Sömürge ülkelerindeki demokratik devrim, emperyalist metropollerdeki toplumsal devrim, post-kapitalist ülkelerdeki anti-bürokratik siyasi devrim. 1960'larda böylesine bir perspektifi benimsemek için yeteri kadar olgusal kanıt vardı: Çin devriminin yarattığı şok dalgası; Küba devriminin zaferi ve Cezayir, Hindiçin ve Portekiz sömürgelerindeki ulusal kurtuluş mücadeleleri; 1956'da Budapeşte'deki anti-bürokratik ayaklanma; 1968 Prag baharı; Polonya'daki anti-bürokratik mücadeleler; 1960'lar boyunca Fransa, İtalya ve İngiltere'de toplumsal mücadeleler ve büyük grev hareketlerinin tekrar ortaya çıkışı; Franko ve Salazar diktatörlüklerinin yıkılışı.

Portekiz devriminin 1975'te akamete uğraması, İspanya'da monarşiye geçiş, Vietnam ve Kamboçya arasındaki bölünme, Avrupa solunun tekrar zor zamanlar yaşamaya başlaması, önce Çekoslovakya'daki durumun normalleşmesi ve ardından Polonya'daki darbeyle birlikte 1970'lerin ortasında rüzgarın yönü değişmiş ve "üç sektör" uyumlu bir şekilde birbirlerine yakınlaşmaktan ziyade uzaklaşmaya başlamıştı. Merkezkaç kuvvetlerin zaferi söz konusuydu. Doğu'daki bürokratik mü-

cadeleler 1980'deki Solidarnosc kongresinde hâlâ dile getirildiği gibi işçi konseyleri ya da özyönetim ("fabrikalarımızı geri verin!") adına sürdürülmemekte fakat Batı'daki tüketim toplumunun illüzyonları tarafından şekillendirilmekteydi. Dünyevi toplumsal devrimlerin eşitsiz bir şekilde geri çekilişi karşı dalgayı, "kadife devrimler" ve Foucault'nun 1979 İran devrimiyle birlikte önemini ilk kavrayanlardan biri olduğu diğer "kutsal devrimler" dalgasını beraberinde getirdi.

Mandel, Troçki'nin *Geçiş Programı*'nda ifade ettiği, "insanlığın krizi"nin devrimci önderliğin krizine indirgendiğini ifade eden meşhur formülünden yola çıkarak olayların beklenmedik bir şekilde yön değiştirmesini çoğunlukla bir gecikme nosyonunun yardımıyla açıklar. Devrimin objektif koşulları neredeyse her zaman olgunlaşmış, hatta çürümeye yüz tutmuştur. Eksik olan sadece "öznel" unsurdur, tarihteki doğru ana kıyasla ya mevcut değildir ya da son derece geriden gelmektedir.

Eğer eski fikirler hâlâ işçi hareketinin içinde egemen olmaya devam ediyorsa "bunun nedeni maddi gerçekliğe ket vurmaya eden bilincin atıllığın gücüdür". Bilincin atıllığının gücüne atfedilen bu gecikme fikri tuhaftır. Minerva'nın baykuşunun kati surette sadece gün doğarken uçtuğu söylenir; fakat sınıf bilincinin zorlukları, bilincin daha geç oluşacağını ama kesinlikle oluşacağını garanti eden, rahatlatıcı bir zamansal gecikmeden ziyade emeğin yabancılaşması ve meta fetişizminin etkilerinden kaynaklanmaktadır. Ya çok geç gelirse?

"Gecikme" nosyonu, tıpkı Mandel tarafından sıklıkla kullanılan "yan yollara sapma" [detour] gibi tarihsel gelişimin tartışmaya açık normatif bir kavramsallaştırmasını varsayar.

Bunun da ötesinde devrimci eylemin "objektif" ve "subjektif" koşulları arasında problemli (Mandel, Giriş bölümünde ne derse dersin bu pek diyalektik bir kavrayış değildir –materyalist diyalektik ve tarihsel materyalizm üzerine yazılan 16. ve 17. bölümler) bir ilişki yaratır. Eğer objektif koşullar iddia edildiği gibi bu denli umut vericiyse öznel unsurun ortaya çıkışının genel olarak neden bu kadar güvenilmez olduğunu nasıl açıklayabiliriz? İkisi arasındaki böylesine ayrım bir ihanet paranoyasına neden olabilir: Eğer öznel unsur olması gerektiği gibi değilse bunun nedeni mevcut durumun ve etkin olan güç ilişkilerinin bazı göreli sınırları değil fakat sürekli olarak içerden bir ihanete maruz kalmasıdır.

Geçtiğimiz yüzyılda işçi hareketlerinin bürokratik önderliklerinin taviz ve ihanetlerinin insanlık açısından bedeli son derece ağır olmuştur (ve olmaya devam edeceği aşikardır) fakat bütün bunları 20. yüzyıldaki hayal kırıklıkları ve yenilgilerin esas ya da büyük ölçüde açıklayıcı nedeni olarak ilan etmek kaçınılmaz olarak konspiratif bir tarih anlayışıyla sonuçlanacaktır ve Troçkist örgütler de böylesi bir kavrayıştan imtina etmeyi her zaman beceremediştir. Neyse ki Mandel çok daha nüanslıdır. "Proleterlerin ve devrimcilerin bilinç seviyelerinden bağımsız" olan objektif koşullara "toplumsal ve maddi" koşullar (proleteryanın gücü) ile "siyasi" koşulları, egemen sınıfların yönetmek için yetersiz olması ve ezilen sınıfların yönetilmeyi reddetmesini, dahil ederek bu kavramı zenginleştirir. Dolayısıyla yeniden ele alınan "objektif koşullar" güçlü dozda bir öznelliği de içinde barındırmaktadır.

Sözü edilen subjektif koşullar arasında sadece proletarya-

nın sınıf bilinci seviyesi ile "devrimci partinin" gücünün düzeyi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ikisi sınıf mücadelesinin karmaşık dolayımları ve kurumlarından koparılarak öncü partinin varlığı, gücü, bilinci ve olgunluğuna indirgenir. Bu durum aşırı bir iradeciliğe yol açar, ki bireycilik özgürleşmiş bireysellik karşısında neyse, bu aşırı iradeciliğin devrimci irade karşısındaki durumu da odur.

Mandel, modern devrimler sorununu öncü partinin kati iradesine indirgeme riskini bir bütün olarak proleteryanın artan yaygınlığı, homojenliği ve olgunluğuna ilişkin sosyolojik bir güven aracılığıyla telafi etmeye çalışır. Her ne kadar işçi sınıfının içinde varolduğu toplumsal koşullar düşünüldüğünde tamamen homojen olmadığını teslim etse de homojenleşme eğiliminin basitçe üstün geleceğini düşündüğünü son derece aşikardır. Bu eğilimin yarı-kendiliğindenci bir şekilde sınıf içi bölünmeleri ve emek piyasasındaki rekabeti ortadan kaldıracağı varsayılır: "Son derece yaygın bir efsanenin aksine proleter yığınların homojenliği –aşırı katmanlaşmış olmalarına rağmen– azalmamakta aksine artmaktadır. Yarım ya da bir yüzyıl öncesine kıyasla, bugün yaşam standartları, sendikalaşma ve greve çıkma eğilimi ve anti-kapitalist bir bilince erişme potansiyeli açısından bir kol işçisi, bir banka çalışanı ve bir alt düzey kamu görevlisi arasında çok daha az mesafe vardır."

Böyle bir fikri ifade ederken bir kere daha söz konusu toplumsal bağlamı ve bazı önemli siyasi meseleleri hatırlamalıyız. Uzun büyüme dalgasına eşlik eden emeğin işbölümü ve örgütlenmesindeki değişiklikler karşısından sorulması gere-

ken soru bu durumun yeni bir işçi sınıfının oluşumuna ve proleteryanın genişlemesine mi, yoksa yeni küçük burjuvazinin ortaya çıkışına mı işaret ettiğidir.

Dolayısıyla sınıf ittifakları ve yeni bir tarihsel bloğun oluşumu –bazı Maoist akımlar Başkan Mao'nun çok değer verdiği "dört sınıf bloğu" tezinin Avrupalı bir eşini bulmaya çabalamışlardır– tıpkı Poulantzas, Baudelot ve Establet'nin metinlerinde tartışıldığı gibi, yeni stratejik soruları da beraberinde getirecektir. Mandel, üçüncü sektörde çalışanların durumunun gelir şekli (ücretli) ve ortalaması, emeğin işbölümündeki mağduriyetleri ve mülk edinmekten dışlanmaları açısından işçi sınıfına yaklaştığını iddia eder. Bu maddi yakınlaşma kültürel bir benzeşmeyle onaylanır ve söz konusu ücretli yeni kesimin Fransa'daki Mayıs 68 ve İtalya'daki sıcak sonbahar mücadeleleri esnasındaki davranışlarıyla teyit edilir: Mavi ve beyaz yaka, atölye ve ofis arasındaki eski kör zıtlık, sömürü ve yabancılaşmaya karşı verilen ortak mücadeleki dayanışma karşısında belirsiz hale gelir.

Eğer Mandel'in argümanı sosyolojik ve stratejik olarak (esas sorun bir sınıf ittifakı ya da "tekelci devlet kapitalizmi" karşısında yeni bir halk cephesi arayışından ziyade işçilerin bizzat kendilerinin harekete geçmesiydi) haklı çıkmış olsaydı savaş sonrası endüstriyel kapitalizm ve ona özgü regülasyon biçimi tarafından yaratılan spesifik durumu geri dönüşsüz bir tarihsel eğilime dönüştürürdü. Bu noktada Mandel, toplumsal devrimin stratejik zorluklarının geniş çaplı sanayinin gelişimi ve proleteryanın –sendikal hareketin yükselmesi, dayanışmanın güçlenmesi ve siyasi bilincin artması için uygun koşulları

sağlayacak– büyük üretim birimlerinde biraraya gelmesiyle aşılacağını iddia eden Marx'ın sosyolojik kumarını benimser.

Bu açıkça 1960'lar ile 1970'lerin başındaki eğilimi kesin olarak yansıtsa da neoliberal saldırıyla birlikte sermayenin cevabı gecikmedi. Geri döndürülemez olmamakla birlikte iş yerlerinin daha küçük birimlere bölünmesi ve mekansal olarak birbirilerinden koparılması, dünya emek piyasasındaki rekabetin yoğunlaşması, ücretler ve çalışma saatlerin kişilere göre düzenlenmesi, boş zamanın ve yaşam biçimlerinin özelleştirilmesi, toplumsal dayanışma ve korumanın sistematik olarak tahrip edilmesi aracılığıyla homojenleşme eğilimi zayıflatılmıştır.

Diğer bir deyişle, direniş güçlerinin harekete geçmesi ve sermaye tarafından kurulan düzenin alt üst edilmesi kapitalist gelişimin mekanik bir sonucu değil sonuçları hiçbir zaman kesin olmayan ve gündelik mücadelelerden başlayan kesintisiz bir görevdir.

Önsözde vurguladığı gibi Mandel materyalist diyalektik ve tarihsel materyalizmin teorisi üzerine yazdığı metodolojik bölümlere büyük bir önem atfeder. Böylesine genel bir açıklamanın pedagojik erdemleri olduğu aşikardır. George Politzer'in meşhur *Felsefenin Temel İlkeleri* kitabı, entelektüel olmayan yüzlerce militanın temel teorik meselelere giriş yapmasına katkıda bulunmuştur. Fakat tıpkı Politzer için olduğu gibi, böyle bir pedagojik basitleştirmenin Mandel açısından da bedeli vardır.

Teoriye, az buçuk doktriner bir el kitabı havası verilmekte ve soyut evrensel kurallar –Mandel, "hareket ve çelişkinin evrensel mantığı olarak diyalektik" ifadesini kullanır– kendi öz-

gül geçerlilik alanlarının dışına taşıyormuş gibi sunulmaktadır. Dolayısıyla "nedensellik ilişkisinin reddi son kertede bilginin mümkün olduğunun reddidir" ifadesi bir soyutlama olarak doğru olsa dahi böylesine genel bir olumlama nedensellik kavramının beraberinde getirdiği birçok soru ve klasik fizikten ilham alan tamamen mekanik bir nedenselliğe indirgenemeyen farklı nedensellik biçimleri hakkında hiçbir şey söylememektedir. Bu nedenle diyalektiği "hareketin mantığı" ve bir durumdan diğerine geçiş biçimleri olarak tanımlamak onu içeriğinden kopartılmış formel bir mantığa, gerçek dünyada işler haldeki tekillikleri yöneten bir genel geçer yasalar sistemi haline getirir.

Tabii ki bu Mandel'in *Marksizm'e Giriş* kitabı için yazılmış eleştirel bir yazının sınırlarını hayli aşan bir tartışmadır. Fakat barındırdığı sorunların göz ardı edilebilir olmaktan son derece uzak olduğunu belirtmek gereksiz değildir. Mandel'in diyalektik üzerine yazdığı bölüm "dünya sosyalist devriminin zaferi, sınıfsız toplumun ortaya çıkışı pratik olarak devrimci Marksist teorinin geçerliliğini teyit edecektir" fikriyle sona ermektedir. Bu formül, en basit ifadeyle, maceracıdır. Eğer zafer teorinin geçerliliğini teyit ediyorsa, yenilgilerin birikimi teoriyi geçersiz mi kılmak zorunda? Tarihsel olarak kazanmak ne anlama gelir? Hangi zaman ölçeğinde? Yargıç kim? Hangi kriterlere göre? Hem birbirine bağlı olan hem de birbiriyle çakışan bu sorular, son kertede bilim ve bilimsel hakikat ya da hakikat ile etkinlik arasındaki ilişkiye dair görüşlere dayalıdır.[3] İşte diğer bir –çok– uzun hikaye.

İlk basımından otuz yıl sonra Mandel'in kitabının sorduğu

sorular ve aldığı eleştiriler bir dönemi ve bir devrimcinin kendi dönemiyle ilişkisini ortaya koymaktadır. Roland Barthes, yükselen burjuvazinin dünya görüşünü ifade ettiği, aydınlanmış ve özgürleşmiş insanlığın adil ve dürüst geleceğine hâlâ inanabildiği müddetçe Voltaire'den "son mutlu yazar" olarak bahsedebiliyordu. Aynı şekilde Ernest Mandel'in de son mutlu devrimcilerden biri olduğu söylenebilir. Bu ifade savaşın ve mahpusluğun imtihanını yaşamış, aşırılıklar çağının trajedilerine şahit olmuş, hayatı boyunca egemen akımlara karşı savaşmak zorunda kalmış bir militan için kullanıldığında insanı şaşırtabilir.

Yenilgiler ve hayal kırıklıklarına rağmen, yirminci yüzyılın eşiğinde savaşın ve sömürünün sonunun ilan eden sosyalizmin öncülerine ve onların iyimserliğine olan güvenini koruduğu müddetçe mutlu bir devrimciydi. Klasik bir hümanist ve Aydınlanma çağının insanı olan Mandel için yirminci yüzyılın hayal kırıklıkları tarihsel gelişmenin mantığını zayıflatmayan uzun bir sapma ya da rahatsız edici bir gecikmeden ibaretti. Kuvvetinin ve zayıflığının altında bu inatçı kanaat yatıyordu.

---

(3) Mandel'in alıntısı bir ölçüde Popper tarafından ortaya atılan, bir teorinin bilimsel statüsünün kriterine ilişkin "yanlışlanabilirlik" ilkesiyle ilgilidir: Bir teorinin bilimsel olabilmesi pratikte reddedilebilmesini gerektirir. Dolayısıyla kehanetleri reddedilmesine ya da önerdiği tedaviler başarısız olmasına rağmen varlığını sürdürebilen Marx'ın ve Freud'un teorilerinin bilimsel olduğu iddia edilemez. Bu argüman sosyal bilimler ile pozitif bilimler arasındaki ilişki ve farklı nedensellik biçimleriyle ilgili bir dizi tartışmaya açık önkabule dayanır.

Önsöz

Marksizme bu giriş son onbeş yılda çeşitli zamanlarda, genç militanlara verilen kurslardan edinilen tecrübelerin ürünüdür. Bizim tesbit ettiğimiz biçimiyle, ülkeden ülkeye ve ortamdan ortama değişebilen pedagojik ihtiyaçların bir işlevidir. Dolayısıyla hiç de "model" olma iddiasında değildir.

Bu giriş tarihsel maddecilik teorisinin, marksist iktisat teorisinin, işçi hareketi tarihinin, çağımız işçi hareketinin stratejik ve taktik sorunlarına ilişkinse de, ilk bakışta şaşırtıcı gelen bir "yenilik" getirmektedir: materyalist diyalektik üzerine olan bölüm, kitabın başında değil sonunda bulunmaktadır.

Elbette ki "metod açısından bir revizyon" değil, deneysel bir gözlemden çıkarılan bir derstir söz konusu olan: marksizme giriş olarakhazırlanacak, diyalektik üzerine bir sunuş, militanlar için başlangıç kursundan çok kadroların oluşumu için verilen bir kursa uygun düşmektedir. Teori kendilerine en somut şekilde verilirse militanlar onu daha iyi özümleyebilmek-

tedirler. O halde anında doğrulanabilecek şeylerden -toplumsal eşitsizlik, sınıf mücadelesi, kapitalist sömürü- başlayıp toplumsal hareket ve toplumun bağrını deşen çelişkiler açıklığa kavuşturulduktan sonra hareketin ve çelişkinin evrensel mantığı olan diyalektiğin daha soyut ve daha temel kavramlarına varmak tercih edilecek bir yöntemdir.

Bu sadece bireysel pedagojik bir deneye dayanan bir niyetten ibarettir. Başka deneylerin farklı sonuçlara varabileceğini söylemeye bile gerek yoktur. Ama yine de, eğer, geleneksel sunuş metodunun tabandaki militanların marksizmin özünü daha iyi özümlemelerine imkân verdiği deneylere dayanarak kanıtlanırsa, daha geleneksel bir giriş yapısına dönmeye hazırız. Bununla birlikte şimdilik bunun böyle olduğundan kuşku duymaktayız.

Aralık 1975 *E.M.*

I

Sınıf eşitsizliği ve tarih boyunca sınıf mücadeleleri

1- Çağdaş kapitalist toplumda toplumsal eşitsizlik

Belçika'da toplumsal iktidarın ve zenginliğin bir piramidi vardır. Bu piramidin tabanında yıllar boyunca kazanıp harcadıklarından başka hiçbir şeye sahip olamayanlar, yani "yurttaş"larımızın üçte biri yer almaktadırlar; bunlar ne tasarrufta bulunabilirler ne de mal-mülk sahibi olabilirler. Bu piramidin tepesinde özel ellerde birikmiş milli servetin *yarısına* sahip olan ve yurttaşlarımızın *% 4*'ini oluşturanlar bulunmaktadır. Belçikalıların *% 1*'inden azını oluşturan bir azınlık ülkenin taşınabilir servetinin yarıdan fazlasına sahiptir. Bunların arasından iki yüz aile milli ekonomik hayatın bütününe hakim olan büyük holding şirketleri kontrolleri altında tutmaktadır.

İstatistik ve İktisadî İncelemeler Ulusal Enstitüsü (INSEE) tarafından geçenlerde yayınlanan bir inceleme, Fransa'da, konutların ve tasarruf sandıklarındaki mevduatların da "servet" kategorisine dahil edilmesi –ki bu uygunsuzdur– durumunda dahi, 1975'de insanların *% 50*'sinin ulusal servetin sadece *% 5*'ine beşine sahip olduğunu, oysa ki bu servetin yarısının in-

sanların *% 10*'undan azının elinde olduğunu göstermektedir. *% 1* oranındaki en zengin hane-halklarının serveti 1945 ila 1975 arasında mütevazı gelirli hane-halklarına göre iki kat daha hızlı artmıştı.

ABD'nde bir senato komisyonunun tahminine göre Amerikan ailelerinin %1'i anonim şirketlerin hisselerinin *% 80*'ini sahip bulunmaktadır ve ailelerin *% 0.2*'si bu hisselerin üçte ikisinden fazlasına sahiptir. İsviçre'de nüfusun yüzde ikisi özel ellerde birikmiş servetin *% 67*'sinden fazlasına sahiptir. Bütün Amerikan sanaii ve maliyesi (bazı istisnalar hariç) "anonim şirket" temeli üzerinde örgütlendiğine göre, amerikan yurttaşlarının *% 99*'unun nüfusun *% 0.1*'inden daha düşük bir iktisadi güce sahip oldukları söylenebilir.

Gelirlerin ve servetlerin eşitsizliği sadece iktisadi bir olgu değildir. Bu hayatta kalma şansları karşısında ve ölüm karşısında da bir eşitsizliği getirmektedir. Nitekim savaştan önce İngiltere'de vasıfsız işçi ailelerinde çocukların ölüm oranı burjuva ailelerinkinin iki katından fazlaydı. Resmi bir istatistiğe göre 1951 yılında Fransa'da doğan her bin çocuk için ölüm oranı serbest mesleklerde 19,1; işveren burjuvazi içinde 23,9; ticaret görevlilerinde 28,2; tüccarlarda 34,5; zenaatkarlarda 36,4; vasıflı işçilerde 42,5; köylülerde ve tarım işçilerinde 44,9; yarı vasıflı işçilerde 51,9; vasıfsız işçilerde 61,7'dir!

On yıl içinde her kategori için ölüm haddi düşmekle birlikte kategoriler arasındaki orantı hemen hemen değişmemiştir. Her kategori için çocuk ölüm oranı düşmesine rağmen bu orantılar on yıl sonra bile pratikte değişmemiştir.

Yakın zamanlarda tutucu Belçika gazetesi *La libre Belgique*

çocukta dilin oluşumu üzerine elem verici bir inceleme yayınladı. Bu inceleme sınıflı toplumun getirdiği kültürel az-gelişmeden ötürü yoksul bir aile çocuğunun hayatının ilk iki yılda sık sık karşı karşıya kaldığı elverişsiz durumun bilimsel bilgileri özümlemek açısından kalıcı kötü sonuçlar getirdiğini doğrulamaktadır ki bu sonuçlar düzeltici olmayan "eşitçi" eğitimin bertaraf edemeyeceği sonuçlardır. Bir romancının toplumsal eşitsizliğinin halk çocukları arasından binlerce Mozart'ın, Shakespeare'in veya Einstein'ın çıkmasını engellediğine ilişkin formülü ne yazık ki *Sosyal Devlet* çağında bile hâlâ doğruluğunu korumaktadır!

Çağımızda sadece her ülkenin içinde varolan toplumsal eşitsizlikleri göz önünde bulundurmakla yetinmemeliyiz. Aynı zamanda sanayi açısından ilerlemiş bir avuç ülkeyle insanlığın büyük kısmının yaşadığı az-gelişmiş denilen ülkeler (sömürge ve yarı-sömürge ülkeler) arasındaki eşitsizliği de göz önüne almak önemlidir.

Böylece ABD kapitalist dünyada sınai üretimin yarıdan fazlasını üretmekte ve bir çok sanayi ham maddesinin yarıdan fazlasını tüketmektedir. 550 milyon Hintlinin kullanabileceği çelik ve elektrik enerjisi 9 milyon Belçikalının emrindekilerden azdır. Dünyanın en yoksul ülkelerinde kişi başına gerçek gelir en zengin ülkelerdekinin yüzde 8'ine eşittir. Yerküresinde yaşayanların yüzde 67'si dünya gelirinin yüzde 15'ine sahiptir. Hindistan'da her 100.000 doğum için ölen annelerin sayısı ABD'ndekinden otuz kat daha fazladır.

Sonuçlar: Hindistan'da yaşayan biri her gün Batı'da alınan kalorilerin yalnız yarısını alabilmektedir. Batı'da 65'i aşan

hatta bazı ülkelerde 70'e varan ortalama yaş Hindistan'da ancak 30'a ulaşabilmektedir.

2. Daha önceki toplumlarda toplumsal eşitsizlik

Tarih boyunca (yani insanların yeryüzünde varoluşlarının yazılı bilgilerle bildiğimiz dönemi boyunca) birbiri ardından gelen bütün önceki toplumlarda da kapitalist dünyadakiyle kıyaslanabilen bir toplumsal eşitsizlik bulabiliriz.

İşte XVII. yüzyılın sonlarına doğru Fransız köylülerinin sefaletinin La Bruyère'in *Karakterler*'inden alınan bir tasviri: *"Kara, kurşuni ve güneşten kavrulmuş, altedilmez bir inatla deşip altını üstüne getirdikleri toprağa bağlı, kıra yayılmış bir takım dişili erkekli yabani hayvanlar göze çarpar; bunların anlaşılır bir sesi vardır ve ayakları üzerine kalktıklarında insan yüzleri sergilemektedirler ve gerçekten bunlar insandırlar. Geceleri kara ekmek, su ve bitki kökleri ile beslendikleri kulübelere çekilirler."*

O zamanın köylülerinin bu portresini Versailles sarayında XIV. Louis'in verdiği parlak ziyafetlerle, soyluluğun lüksü ve kralın israfı ile karşılaştırmak toplumsal eşitsizliğin çarpıcı bir görüntüsünü çizmek olur.

Serfliğin egemen olduğu Orta Çağın sonlarında soylu derebeyi, serf köylülerin çalışmalarının veya hasadının çoğu kez yarısına sahipti. Toprakları üzerinde yüzlerce hatta binlerce serf bulunan derebeylerinin sayısı çoktu.

Klasik doğunun (Mısır, Sümer, Babil, İran, Hindistan, Çin vs.) çeşitli toplumlarında da durum aynıydı; tarıma dayalı olan ve toprak sahiplerinin ya derebeyleri, ya tapınaklar ya da krallar (ki bunlar da kraliyet hazinesinin ajanları olan rahip-

ler tarafından temsil edilirlerdi) olduğu toplumlardı bunlar.

Bundan 3500 yıl önce Firavunların Mısır'ında yayınlanan *Mesleklerin Hicvi* adlı eser bize kralların yazıcıları tarafından sömürülen ve kendilerinin dışındaki ekiciler tarafından zararlı hayvanlara ve asalaklara benzetilen köylülerin bir tasvirini bırakmıştır.

Grek-Roma antik çağına gelince; bu çağın toplumu kölelik üzerine kurulmuştu. Bu çağın kültürü yüksek bir düzeye ulaşmışsa bu kısmen el emeğinin giderek yalnız kölelere bırakılmasıyla antik çağ kentlilerinin zamanlarının geniş bir kısmını siyasi, kültürel sanatsal, sportif faaliyetlere ayırabilmelerinden ötürüdür.

3. Toplumsal eşitsizlik ve sınıf eşitsizliği

Her toplumsal eşitsizlik bir sınıf eşitsizliği değildir. Vasıfsız bir işçiyle çok vasıflı bir işçi arasındaki ücret farkı bu iki insanın farklı toplumsal sınıflara mensup olduğu anlamına gelmemektedir.

SINIF EŞİTSİZLİĞİ KÖKLERİNİ İKTİSADİ HAYATIN YAPISINDA VE NORMAL İŞLEMESİNDE BULAN VE ÇAĞIN TOPLUMSAL VE HUKUKİ KURUMLARIYLA MUHAFAZA EDİLEREK KESKİNLEŞTİRİLEN BİR EŞİTSİZLİKTİR.

Bu tanımı bazı örneklerle keskinleştirelim:

Belçika'da büyük patron olabilmek için, tahminen, çalıştırılacak işçi başına yarım milyonluk bir sermayeyi biraraya getirmek gerekir. 100 işçi çalıştıran bir küçük fabrika açabilmek için en azından 100 milyonluk bir sermaye temerküzü gerekmektedir. Oysa bir işçinin net yıllık geliri hemen hemen hiç

200.000 frankı geçmemektedir. Yemek ve yaşamak için tek kuruş bile harcamadan 50 yıl çalışsa bile bir işçi kapitalist olacak kadar yeterli para biriktiremeyecektir. Demek oluyor ki kapitalist ekonominin yapısının belirleyici özelliklerinden biri olan ücretlilik, kapitalist toplumun temelden farklı iki sınıfa bölünmesinin köklerinden birini oluşturmaktadır; bu iki sınıf gelirinin durumundan ötürü hiçbir zaman üretim araçlarının sahibi olmayan işçi sınıfı ve üretim araçlarının sahipleri olan kapitalistlerdir.

Tam anlamıyla kapitalist denilen kişilerin yanısıra bazı teknisyenlerin işletme müdürlüğü mevkilerine gelebildikleri doğrudur. Lakin gerekli teknik formasyon bir üniversite formasyonudur ve son birkaç on yıl içinde Belçika'da öğrencilerin sadece % 5 ila 7'si işçi çocuğuydu: Ve bu durum emperyalist ülkelerin bir çoğu için aşağı yukarı aynıdır.

Toplumsal kurumlar işçilerin kapitalist mülkiyete ulaşma yollarını gerek gelirleri vasıtasıyla gerekse de üst düzeyde eğitim tarzı vasıtasıyla kapatmaktadır. Bu kurumlar toplumun bugünkü halinde olduğu gibi sınıflara bölünmüş olarak kalmasını sağlamakta, bu durumu muhafaza etmekte ve devamına yardımcı olmaktadırlar.

Yapılan bir anket "çalışmak suretiyle milyarder olan takdire layık işçi çocukları" ile böbürlenilen ABD'de bile, işletme müdürlerinin % 90'ının büyük ve orta burjuvazi kökenli olduğunu göstermiştir.

Böylece bütün tarih boyunca *sınıf eşitsizliği* biçiminde kristalleşmiş bir toplumsal eşitsizliğe rastlamaktayız. Bu toplumların her birinde çalışmasıyla bütün toplumun yaşaması-

nı sağlayan bir üreticiler sınıfı ile başkasının çalışmasıyla yaşayan bir egemen sınıf bulabiliriz: Doğu'nun imparatorluklarında köylülerle rahipler, derebeyleri ya da din adamları; Grek-Roma antik çağında kölelerle efendiler; Orta Çağın sonlarında serflerle feodal derebeyleri; burjuva çağında işçilerle kapitalistler.

4. İnsanlığın tarih öncesinde toplumsal eşitlik

Fakat tarih, gezegenimizde insan hayatının sadece küçük bir kısmını temsil etmektedir. Tarihten önce, yazının ve medeniyetin bilinmediği, insanlığın varlığının bir dönemi olan tarih öncesi vardı. Yakın bir tarihe kadar, veya hatta günümüze kadar bazı ilkel halklar tarih öncesinin şartlarında kalmışlardır. Oysa insanlık, tarih öncesi varlığının büyük bir kısmı boyunca sınıf eşitsizliğinden bihaber yaşamıştır.

Böyle bir ilkel toplulukla bir sınıflı toplum arasındaki temel farklılığı bu toplulukların bazı kurumlarını inceleyerek anlayabiliriz.

Bir çok antropolog bize ilkel halkların çoğunda rastlanan bir gelenekten, hasattan sonra zengin şenlikler düzenlemekten ibaret olan bir gelenekten söz etmektedir. Antropolog *Margaret Mead*, *Arapech*'lerden (Yeni Gine) Papu halkının bu şenliklerini tasvir etmiştir. Ortalamanın üzerinde hasat kaldıran herkes bütün ailelerini ve komşularını davet etmekte ve şenlikler bu fazlanın büyük kısmı bitene kadar devam etmektedir. Hatta *Margaret Mead* şöyle eklemektedir: *"Bu şenlikler bir kişinin servet biriktirmesini engellemek için çok uygun bir tedbir teşkil etmektedir."*

Öte yandan antropolog *Asch* da Birleşik Amerika'nın güneyinde yaşayan bir kabilenin, *Hopi*ler kabilesinin görenek ve sistemlerini incelemiştir. Bu kabilede, bizim toplumumuzun aksine bireysel rekabet ahlaki açıdan kınanmaktadır. *Hopi* çocukları oyun oynadıkları veya spor yaptıkları zaman hiç puan saymamakta ve kimin "kazandığını" belirlememektedirler.

Henüz sınıflara bölünmemiş ilkel topluluklar temel iktisadi faaliyet olarak tarımı uyguladıkları ve belirli bir araziyi işgal ettikleri zaman toprağın kolektif işlenmesi sistemini yerleştirmemektedirler. Her aile belirli bir dönem için tarlaların tasarrufuna sahip olabilmektedir. Ama topluluğun şu veya bu üyesinin diğerleri aleyhine elverişli bir durum elde etmesini engellemek için bu tarlalar sık sık yeniden dağıtılmaktadır. Toprakta özel mülkiyetin olmamasına dayanan bu *köy topluluğu* sistemi hemen hemen dünyanın tüm halklarında tarımın kökeninde bulunmaktadır. Bu sistem o zamanlar köy düzeninde toplumun henüz sınıflara bölünmemiş olduğunu göstermektedir.

Demek ki sürekli kafamıza kakılan toplumsal eşitsizliğin bireylerin yeteneklerinin ve kapasitelerinin eşitsizliğinden kaynaklandığına, toplumun sınıflara bölünmesinin "insanların içinde doğuştan varolan bencilliğin" ve dolayısıyla "insan tabiatının" ürünü olduğuna ilişkin sözlerin hiçbir bilimsel temeli bulunmamaktadır. Bir toplumsal sınıfın bir diğeri tarafından ezilmesi "insan tabiatının" değil toplumun tarihsel evriminin bir ürünüdür. Bu sınıfsal baskı her zaman varolmamıştır ve olmayacaktır da. Her zaman zenginler ve yoksullar yoktu ve olmayacaktır da.

5. Tarih boyunca toplumsal eşitsizliğe karşı isyan

Demek ki sınıflara bölünmüş toplum, toprağın ve üretim araçlarının özel mülkiyeti, hiç de "insan tabiatı"nın ürünü değil, toplumun ve iktisadi ve toplumsal kurumların bir evriminin ürünüdür. Sınıflı toplumun ve üretim araçlarının özel mülkiyetinin neden ortaya çıktıklarını ve nasıl ortadan kalkacaklarını göreceğiz.

Gerçekte, toplumun sınıflara bölünmesi belirir belirmez insanoğlu eski ortakçılık hayatına olan özlemini dile getirmiştir. Bu özlemin ifadelerini "altın çağ" rüyasında bulmaktayız; insanoğlunun yeryüzünde belirişinin şafağında yer alan bu "altın çağ" rüyası Yunan ve Latin yazarları tarafından da tasvir edilmiştir. Zaten *Vergillus* bu altın çağ döneminde hasadın ortaklaşa pay edildiğini açıkça söylemektedir ki bu da özel mülkiyetin olmadığını göstermektedir.

Bir çok ünlü filozof ve bilgin toplumun sınıflara bölünmesinin toplumsal rahatsızlığın kaynağını teşkil ettiğini ileri sürmüş ve bu olguyu ortadan kaldırmak için projeler geliştirmiştir.

Yunanlı filozof *Eflatun* toplumun üzerine çöken felaketlerin kökenini şöyle belirtmekteydi: *"En küçük şehir bile iki kısma bölünmüştü, [sanki] savaş halindeymiş gibi zıtlaşan bir fakirler şehriyle bir zenginler şehri."*

Miladi tarihin başlangıcında kum gibi kaynayan Yahudi tarikatları ve III. ila V. yüzyıllllarda onların geleneğini sürdüren katolik kilisesinin ilk pederleri malların ortaklığına dönüşün ateşli taraftarlarındandır. *Aziz Barnabas "Hiç bir zaman mülkiyetinden sözetmeyeceksin, çünkü ruhani varlıklarını nasıl ortaklaşa tasarruf ediyorsan, maddi varlıklarını haydi haydi or-*

taklaşa tasarruf etmelisin" demektedir. *Aziz Cyprianus* ise malların insanlar arasında eşit bir şekilde pay edilmesini savunan bir çok konuşmalar bırakmıştır. *Aziz İoannes Khrysostomos* ise *"Mülkiyet hırsızlıktır"* diye ilk haykırandır. *Aziz Augustinus* bile önce bütün toplumsal şiddet ve mücadelelerin kökeninin özel mülkiyet olduğunu ifşa etmiş sonradan görüşünü değiştirmiştir.

Bu gelenek Orta Çağ'da da özellikle *Assisi'li Aziz Francesco* ve Reformun müjdecileri (yani *Albi*'lerde, *Kathar*'larda, XIV. yy'da *Wycliff* vs.'de) tarafından sürdürülmüştür. Bakın *Wycliff*'in talebesi İngiliz dini önderi *John Ball* XIV. yüzyılda ne diyor: *"Serfliği yıkmak ve bütün insanları eşit kılmak gerek. Kendilerini efendilerimiz olarak tanıtanlar bizim ürettiklerimizi tüketmektedirler... Lükslerini bizim çalışmamıza borçludurlar."*

Nihayet modern çağda, eşitçi toplum projelerinin giderek daha belirlenmiş hale geldiklerini görüyoruz; özellikle *Thomas More*'un *Ütopya*'sında (İngiliz), *Campanella'nın Güneş Ülkesi*'nde (İtalyan), *Vaurasse d'Allais*'nin eserinde (XVII yy.) *Jean Meslier*'nin *Vasiyeti*'nde ve *Morelly*'nin *Tabiatın Kanunu* (XVIII. yy.) adlı eserinde (son üçü Fransız yazarlardır.)

Toplumsal eşitsizliğe karşı düşüncenin bu isyanının yanısıra eylemlerde de sayısız isyanlar olmuştur; yani ezilen sınıflar ezenlere karşı ayaklanmışlardır. Bütün sınıflı toplumların tarihi onların bağrını deşen sınıf mücadelerinin tarihidir.

6. Tarih boyunca sınıf mücadeleleri

Sömürücü sınıfla sömürülen sınıf arasındaki veya çeşitli sömürücü sınıf arasındaki bu mücadeleler incelenen topluma ve

o toplumun evriminin iyice belirlenmiş aşamasına göre değişik biçimlere bürünmektedir.

Böylelikle "asya tipi üretim tarzı" denilen tarzın hakim olduğu toplumlarda (Klasik Doğu İmparatorlukları) bir çok isyan olmuştur.

Çin'de sayısız köylü ayaklanmaları imparatorlukta birbiri ardından hüküm süren hanedanların tarihine yön vermiştir. Japonya da, özellikle XVIII. yy'da çok sayıda köylü ayaklanmasına sahne olmuştur.

Yunan ve Roma antik çağında Roma imparatorluğunun yıkılışına geniş ölçüde katkıları da olan köle isyanları –ki en önemlisi Spartaküs tarafından yönetilendir– kesintisiz bir biçimde birbirlerini izlemiştir. "Özgür yurttaş" denilen kişiler içinde de bir borçlu köylüler sınıfıyla tefeci-bezirganlar, mülk sahibi olanlarla olmayanlar arasında keskin bir mücadele olmuştur.

Orta Çağ'da, feodal rejim altında sınıf mücadeleleri feodal derebeyleriyle küçük meta üretimine dayalı özgür komünleri, bu komünlerdeki zenaatçı ve tüccarları, bazı kent zenaatkarlarıyla kentlerin çevresindeki köylüleri karşı karşıya getirmiştir. Özellikle feodal boyunduruktan kurtulmak isteyen köylülükle feodal soyluluk arasında vahşi sınıf mücadeleleri olmuştur ki bu mücadeleler Fransa'da kanlı köylü ayaklanmalarıyla (*Jacqueries*), İngiltere'de *Wat Tyler* savaşıyla, Bohemya'da *Jan Hus* ve tilmizlerininin savaşıyla ve Almanya'da XVI. yüzyılda köylü savaşlarıyla kesinlikle devrimci biçimler almıştır.

Modern zamanlar ise soyluluk ile burjuvazi, lonca ustalarıyla kalfalar, zengin bankerler ve tüccarlarla kentlerin baldı-

rı çıplakları (*"Bras-nus"*) vs. arasındaki sınıf mücadeleleriyle belirlenmiştir. Bu mücadeleler burjuva devrimlerini modern kapitalizmi ve proletaryanın burjuvaziye karşı sınf mücadelesini müjdelemektedir.

Bibliyografya

K. Marks ve F. Engels	*Komünist Manifesto*
F. Engels	*Anti Dühring* (2. ve 3. kısımlar)
Max Beer	*Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*
K. Kautsky	*Hıristiyanlığın Kökenleri*
Thomas More	*Ütopia*
Morton	*İngiliz Ütopyası*

II

Toplumsal eşitsizliğin iktisadi kaynakları

1. Yoksulluğa dayanan ilkel topluluklar

İnsanoğlu tarih öncesi varlığının büyük bir kısmı boyunca aşırı yoksulluk şartlarında yaşamıştır.

İnsanlar yaşamaları için gerekli besini ancak avlanma, balık tutma ve meyva toplama yoluyla temin edebilmekteydiler. İnsanlık doğayı asalakça kullanarak yaşamıştı. Çünkü yaşayabilmesinin temelinde yatan doğal kaynakları artıramamaktaydı. Bu kaynaklar üzerinde hiçbir denetimi yoktu.

İlkel topluluklar bu son derece güç yaşama şartlarında ortaklaşa hayatta kalışın garanti edileceği bir biçimde örgütlenmemişlerdi. Herkes zorunlu olarak çalışmaya katılırdı ve herkesin çalışması topluluğun hayatta kalması için zorunluydu. Yiyecek maddesi üretimi topluluğun beslenmesine ucu ucuna yetmekteydi. Maddi ayrıcalıklar kabilenin bir kısmını açlığa mahkûm eder, bu kısmı rasyonal bir şekilde çalışma imkânlarından yoksun bırakır, böylelikle de kolektif hayatta kalma şartlarını baltalardı. İnsan toplumlarının gelişiminin bu döneminde toplumsal örgütlenme işte bu nedenle insan toplulukları arasında azami bir eşitlik gözetme eğilimindedir.

İngiliz antropologları *Hobhouse*, *Wheeler* ve *Ginsberg*, 425 ilkel kabilede toplumsal kurumları inceledikten sonra tarımı bilmeyen bütün kabilelerde toplumsal sınıfların tamamen mevcut olmadığını tesbit etmişlerdir.

2. Neolitik devrim

Bu temel yoksulluk durumu ancak toprağı işleme ve hayvan yetiştirme tekniklerinin oluşmasıyla kalıcı bir biçimde değişebildi. İnsanlığın varlığında en büyük iktisadi devrim olan toprağın işlenmesini, tarih öncesinin bir dizi başka önemli keşifler gibi (özellikle çanakçılık ve dokuma tekniği) kadınlara borçluyuz. Bu devrim aşağı yukarı M.Ö. 15 000 yıllarından itibaren yerkürenin çeşitli yörelerinde, muhtemelen önce Anadolu'da, Mezopotamya'da, İran'da ve Türkistan'da ortaya çıkmış ve giderek Mısır'a, Hindistan'a, Çin'e, Kuzey Afrika'ya ve Akdeniz Avrupa'sına yayılmıştır. Bu devrime neolitik devrim denmektedir. Çünkü taş devri insanının başlıca iş araçlarının cilalanmış taşlardan yapıldığı bir döneminde (taş devrinin en son dönemi) ortaya çıkmıştır.

Neolitik devrim insanın yiyecek ihtiyaçlarını kendi kendisine üretebilmesini ve dolayısıyla kendi geçimini –az çok– denetleyebilmesini sağlamıştır. İlkel insanın içinde bulunduğu doğa kuvvetleri karşısındaki bağımlılığını hafifletmiştir. *Yiyecek stoklarının* oluşmasına, dolayısıyla da topluluğun bazı üyelerinin yiyeceklerini üretme zorunluluğundan kurtulmasına imkân vermiştir. Böylece insan emeğinin üretkenliğini artıran *belli bir iktisadi işbölümü* bir mesleki uzmanlaşma gelişebilmiştir. İlkel toplumda böyle bir uzmanlaşma anca belirebilirdi. Çünkü ilk

İspanyol kaşiflerinden birinin XVI. yüzyılda Kızılderililerden söz ederken dediği gibi "onlar (ilkeller) bütün zamanlarını yiyecek toplamaya harcamak istemektedirler, çünkü başka türlü harcasalar açlık tarafından kıskıvrak yakalanmış olurlardı."

3. Gerekli ürün ve toplumsal ürün fazlası

Sosyal örgütlenmenin şartlarını yiyeceklerde geniş bir kalıcı fazlalığın ortaya çıkması alt üst etmiştir. Bu fazlalık göreli olarak küçük ve köyler arasında dağılmış ise, köy topluluğunun eşitçi yapısında bir değişiklik yapmaz. Aksine topluluğun, Hindu köylerinde binlerce yıl boyunca varlıklarını sürdürenler gibi bir kaç zenaatkar ve memuru beslemesine imkân sağlar. Ama bu fazlalıklar askeri veya dini şefler tarafından geniş alanlarda temerküz ettirildiğinde veya köyde ekim metodlarının gelişmesi sayesinde bollaştığında bir toplumsal eşitsizliğin belirmesinin şartlarını yaratabilirler. Bu fazlalıklar savaş esirlerini veya korsan seferlerinde yakalanan esirleri beslemek için kullanılabilir (ki bunlar eskiden yiyecek yokluğundan öldürülürlerdi). Bunlar bu yiyecek karşılığında galip gelenler için çalıştırılabilirler: Bu Yunan dünyasında köleliğin ortaya çıkışıdır.

Aynı fazlalık bütün bir rahipler, askerler, memurlar, derebeyleri ve krallar yığınının beslenmesinde de kullanılabilir: bu antik doğu imparatorluklarında egemen sınıfların ortaya çıkışlarıdır (Mısır'da, Babil'de, İran'da, Hindistan'da, Çin'de).

Bu andan itibaren *sosyal* bir işbölümü iktisadi işbölümünü tamamlamaktadır. Sosyal üretim artık bütünüyle üreticilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yaramamaktadır. Bundan böyle iki parçaya bölünmektedir:

– *Gerekli ürün*, yani emekleri ile toplumu ayakta tutan üreticilerin yaşamaları için gerekli ürün.

– *Toplumsal ürün fazlası*, yani üreticiler tarafından yaratılan ve mülk sahibi sınıflar tarafından ele geçirilen fazlalık.

Bakın tarihçi *Heichelhaim* antik dünyada ilk kentlerin ortaya çıkışını nasıl tasvir ediyor: *"Yeni kentsel merkezlerin nüfusunun büyük kısmını rantlardan geçinen* (yani tarımsal emeğin ürün fazlasını ele geçiren-E.M.) *ve derebeylerinden, soylulardan ve rahiplerden oluşan bir üst tabaka teşkil etmektedir. Bunlara bu yüksek tabaka tarafından dolaylı biçimde beslenen memur, görevli ve hizmerkârları da eklemek gerekir."*

Sosyal sınıfların –üretici sınıflar ve egemen sınıflar– ortaya çıkışı, aynı zamanda mevcut sosyal şartları yani sosyal eşitsizliği muhafaza etmek için başlıca kurum olan devlete de hayat verir. Toplumun sınıflara bölünmesi mülk sahibi sınıfların üretim araçlarının mülkiyetini ele geçirmeleriyle sağlamlaşır.

4. Üretim ve birikim

Sosyal sınıfların oluşumu, sosyal artık ürünün toplumsal bir kesim tarafından ele geçirilişi, bir *toplumsal mücadele*nin sonucudur ve ancak sürekli bir toplumsal mücadele yoluyla korunabilir.

Ama aynı zamanda, temel iki iktisadi işlevin, üretim işlevi ve birikim işlevinin, birbirlerinden ayrılmasına izin vermesi ile iktisadi ilerlemenin –kaçınılmaz– bir aşamasını temsil etmektedir.

İlkel toplumda sağlıklı erkek ve kadınların hepsi başlıca uğraş olarak yiyeceklerin üretimine ve stok edilmesine, bu üretimde uzmanlaşmaya, sistematik bir biçimde yeni aletlerin aranmasına, işin karmaşık tekniklerinin öğrenilmesine (örne-

ğin metalürji işine) doğa olaylarının sistematik bir biçimde gözlenmesine vs. ancak az bir zaman ayırabilmekteydiler.

Bir toplumsal ürün fazlasının üretilmesi insanlığın bir kısmına *emeğin üretkenliğinin artmasını* kolaylaştıran tüm bu faaliyetlere sarfedebilecek kadar, yeterli *boş zaman* sağlamaktadır.

Böylece bu boş zamanlar uygarlığın, ilk bilimsel tekniklerin (astronomi, geometri, hidrografi, mineraloji vs.) ve yazının temelinde bulunmaktadır.

Bu boş zamanların bir ürünü olarak el emeğiyle fikir emeğinin birbirlerinden ayrılması, toplumun sınıflara bölünmesiyle at başı gitmektedir.

O halde, toplum bütün üyelerine fikir uğraşlarıyla (birikim işlevleriyle) uğraşma imkânı sağlayamadığı sürece, toplumun sınıflara bölünmesi, bir tarihsel ilerleme şartı teşkil etmektedir. Ama bu ilerleme için ödenen fiyat çok yüksektir. Modern kapitalizmin eşiğine varana kadar emeğin üretkenliğinin artışının nimetlerinden sadece mülk sahibi sınıflar yararlanabilmektedirler. Antik uygarlık ile XVI. yüzyılı birbirlerinden ayıran 4000 yıl boyunca bilim ve tekniğin bütün ilerlemelerine rağmen, Hintli, Çinli, Mısırlı, hatta Yunanlı ve Slav bir köylünün durumu önemli ölçüde değişmemiştir.

5. Geçmişteki bütün eşitlikçi devrimlerin başarısızlığının nedeni

İnsan toplumu tarafından yaratılan ürün fazlası ve toplumsal ürün fazlasının, insanlığın tümünü, sürekli yorucu bir çalışmadan kurtaramadığı sürece insanlar arası ilkel eşitliği kurmaya

çalışan her sosyal devrim baştan başarısızlığa mahkûmdur. Bu devrim eski sosyal eşitsizliğe sadece iki çıkış yolu bulabilir:

a) Ya bile bile bütün toplumsal ürün fazlasını imha edip ilkel aşırı yoksulluğa dönmek. Bu takdirde teknik ilerlemenin yeniden belirmesi, ortadan kaldırılmak istenen aynı sosyal eşitsizlikleri çabucak yeniden yaratacaktır.

b) Veya eski mülk sahibi sınıfı bir yenisi yararına mülksüzleştirmektir.

Örneğin bu, *Spartaküs* önderliğinde Romalı kölelerin isyanıyla, ilk hıristiyan tarikatlar ve manastırlarla, Çin imparatorluğunda birbirlerini izleyen çeşitli köylü isyanlarıyla, XV. yüzyılda Bohemya'da *Taborlular*'ın devrimiyle, Amerika'da göçmenlerin kurdukları komünist kolonilerle ilgili olarak böyle olmuştur.

Rus devriminin aynı duruma vardığını ileri sürmeksizin, bugünün SSCB'nde keskin bir sosyal eşitsizliğin yeniden belirmesi temel olarak Rusya'nın devrimin ertesindeki yoksulluğuyla, üretici güçlerin gelişme düzeyinin yetersizliğiyle, 1918-1923 döneminde orta Avrupa'da devrimin başarısızlığa uğramasının ardından devrimin geri kalmış bir ülkede yalıtılmasıyla, açıklanmaktadır.

Yoksulluğa değil bolluğa dayanan bir eşitlikçi toplum –işte sosyalizmin hedefi– ancak toplumsal ürün fazlasının bütün üreticilere sersemleştirici bir çalışmadan kurtulma imkânını tanıyacak kadar fazla olduğu, topluluğun tümüne kolektif bir biçimde ekonomik ve toplumsal hayatta yönetim işlevlerini (birikim işlevi) yürütebilmeleri için yeterince boş zaman sağlayabilen ileri bir ekonominin temeli üzerinde gelişebilir.

Neden insanlık ekonomisinin sosyal eşitsizliğe karşı bir çözüm olarak sosyalizmi görmesi için gerekli atılımı yapana kadar 15 000 yıllık bir toplumsal ürün fazlası gerekmiştir? Mülk sahibi sınıflar, toplumsal ürün fazlasını, ürün (kullanım değerleri olarak) biçimi altında ele geçirdikleri sürece, bunların kendi tüketimleri (üretici olmayan tüketim) gerçekleştirmek istedikleri üretim artışının sınırını teşkil etmektedir.

Antik doğunun kralları ve tapınakları; Grek-Roma Antik çağının köle sahipleri; Çinli, Hintli, Japon, Bizanslı, Arap soylu derebeyler ve tüccarlar; Orta Çağın feodalleri şatolarında ve saraylarında yeterince sanat eşyası, lüks giyecekler ve yiyecek maddeleri yığdıkları andan itibaren üretimi artırmak ihtiyacında değillerdi. Lüksün ve tüketimin aşılması imkânsız olan bir sınırı vardır (gülünç bir örnek; Hawai adalarının feodal toplumunda toplumsal ürün fazlası aşırı beslenme biçimine bürünmekte ve bundan dolayı toplumsal saygınlık kişilerin şişmanlığına bağlı olmaktadır.)

Sadece toplumsal ürün fazlası para biçimini –artık değer– aldığı ve artık sadece tüketim malları edinmeye değil donatım malları –üretim malları– da almaya yaradığı zaman yeni egemen sınıf –burjuvazi– üretimin sınırsız bir biçimde artmasında bir çıkar görebilir. Bütün bilimsel buluşların üretime uygulanması için gerekli sosyal şartlar, yani modern sanayi kapitalizminin doğması için gerekli şartlar böylece ortaya çıkar.

6. Kadınların ezilmesi, toplumsal eşitsizliğin ilk yaygın biçimi

Göçebe sürü ve klanların oluşturduğu ilkel komünist toplum

ile bir sınıfın diğeri üzerindeki egemenliğine dayanan ilk toplum biçimleri (örneğin köleci toplum) arasında, bir egemen sınıfın henüz tam olarak gelişmediği, fakat doğmakta olan toplumsal eşitsizliğin de daha şimdiden kurumlaştığı bir geçiş dönemi yer alır. Bu tip bir toplumun varlığını sadece, özellikle efsanelerde, destanlarda ve "ilkel" denilen dinlerde süregiden sayısız kalıntıdan ve geçmişe dönük tasvirlerden değil, aynı zamanda, hayatta kaldığı bütün ülkelerde hüküm süren sınıflı toplumla olan sembiyozu uyarınca gittikçe daha tahrif olmuş bir vaziyette de olsa, bugün kara Afrika'nın bir kısım köylerinde ayakta kalan soya dayalı toplumlar dolayısıyla da biliyoruz.

Toplumsal eşitsizliğin ve tahakkümün bu ilk kurumlaşmış biçimi, gelişmelerinin bu aşamasına varmış ilkel toplumlardaki kadınların erkekler karşısındaki konumudur.

Kadınların ezilmesi her zaman varolmadı. Bu kadın cinsi üzerine çöken biyolojik bir kaderin ürünü değildir. Aksine, tahakkümün cinsler arası eşitsizliğin uzun süre damgasını taşıdığını teyit etmek üzere prehistorya ve komünist klan toplumuyla ilgili bolca veri bulunur. Bu fenomeni tüm ilkel insanlığa teşmil edebilmek için elimizde yeterince veri olmasa da, her halükarda bu toplumların en azından bir kısmında kadınların toplumsal bakımdan egemen bir rol oynadıkları kanıtlanmıştır. Hayli genellik taşıyan, tanrıların (daha sonra da tek tanrının) tanrıçayla ikame edilişinin rastlantısal olmadığı sonucuna varmak için tarımın kadınlar tarafından icat edilişinin şafağında göğün efendisi olarak oldukça yaygınlık kazanan "doğurganlık tanrıçası" fenomenini hatırlamak yeterlidir.

Gökteki devrim yeryüzünde meydana gelen bir devrimi yansıtır. Erkekler ve kadınlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin toplumsal koşullarının alt üst oluşu.

İlk bakışta, kadınların egemen iktisadi rolünün tarlalarda yapılan çalışmadaki (neolitik devrim) asli işlevlerinden kaynaklandığı bir sırada, yavaş yavaş toplumsal boyunduruk altına girişleri çağının başlaması paradoksal görünebilir. Fakat burada hiçbir gerçek çelişki bulunmamaktadır.

İlkel tarım atılım yaptığı ölçüde, kadınlar iki bakımdan kabilenin zenginliğinin başlıca kaynağı haline geliyorlar: başlıca azık üreticisi ve anne olarak. Yalnızca az çok güvenceye alınmış belli bir yiyecek tedariki temelinden itibaren demografik gelişme artık bir tehdit olarak değil, potansiyel bir lütuf olarak algılanıyor. Aynı zamanda kadınlar avcılık ve meyva toplayıcılığı döneminde olamayacakları kadar iktisadi bakımdan arzulanır nesneler haline geliyorlar.

Bu boyunduruk altına alışı gerçekleştirebilmek için, bir dizi bağlantılı toplumsal dönüşümün meydana gelmesi gerekmiştir. Kadınlar silahtan arınmak zorunda kaldılar, yani savaşçılık mesleğinin bir erkek tekeli haline gelmesi gerekti. Bunun her zaman böyle olmadığını tüm kıtalarda süregiden Amazonlar ile ilgili sayısız efsaneler açıkça göstermektedir. Ataerkilliğin egemenliğini sağlamak amacıyla, kadının statüsü evlilik ve çocukların yetiştirilmesine dair kurallardaki radikal değişikliklerle de sarsıldı.

Özel mülkiyetin önce gelişmesi, sonra da pekişmesiyle birlikte, babaerkil aile, birbiri peşi sıra gerçekleşen değişikliklere rağmen, tedrici olarak, sınıflı toplumların tarihinin uzunca

bir dönemi boyunca muhafaza ettiği kesin biçimi aldı. Miras ve tüm biçimlerdeki sosyal tahakküm yoluyla ("yukarıdaki" otoritenin ve körü körüne itaatin kabulünü ebedileştiren zihni yapılar da dahil) özel mülkiyetin sürekliliğini garanti eden temel ve yeri doldurulamaz kurumlardan biri haline geldi. Toplumsal yaşamın her alanında, kadınların zararına sayısız ayrımcılığın bir kültürel kalıntısı haline geldi. Bu ayrımcılıkların altında yatan ideolojik doğrulamalar ve ikiyüzlü önyargılar tarih içinde günümüze dek birbirini izleyen, pratikte tüm sınıflı toplumların egemen idelolojisinin ayrılmaz parçalarını oluştururlar. Aynı şekilde, bu yüzden de en azından kısmen, kapitalist rejimdeki ve onun devrilişinin hemen akabindeki modern proletaryanınki de dahil, sömürülen sınıfların zihniyetine de sirayet etmiştir.

Bibliyografya

Marx ve Engels	*Komünist Manifesto*
Engels ,	*Anti-Dühring* (2. ve 3. kısımlar)
Gordon Childe	*Tarihte neler oldu*
Gordon Childe	*İnsan kendini yarattı*
Glotz,	*Eski Yunanda çalışma*
Boissonnade	*Orta Çağda Çalışma*
Ernest Mandel	*Marksist ekonomi el kitabı* (ilk dört bölüm)

III

Devlet, sınıf egemenliği aracı

1. Sosyal işbölümü ve devletin doğuşu

Sınıfsız ilkel toplumda, yönetim işlevleri, yurttaşların tümü tarafından yerine getirilmekteydi. Herkes silah taşırdı. kolektif hayatla veya topluluğun dış dünyayla ilişkileriyle ilgili kararlar alan toplantılara herkes katılırdı. İç çatışmalar da aynı şekilde ortaklaşa hayatın üyeleri tarafından halledilmekteydi.

Kuşkusuz klan veya kabile komünizminin hakimiyeti altında yaşayan bu ilkel toplulukların bağrındaki durumu idealleştirmek için hiç bir neden yoktur. Toplum son derece yoksuldu. İnsan doğanın güçlerinin nüfuzu altında yaşamaktaydı. Gelenekler, görenekler, iç ve dış çatışmalarla hakemlik kuralları kolektif bir biçimde uygulanıyorlarsa da, cahillik, korku ve büyüye inanma ile damgalanmaktaydı. Buna karşılık altının çizilmesi gereken şey toplumun kendi bilgi ve imkân sınırları dahilinde kendi kendini yönettiğidir.

O halde "kolektif insan toplumu" ve "devlet" kavramlarının aşağı yukarı özdeş oldukları ve çağlar boyunca karşılıklı bir biçimde birbirlerini gizledikleri doğru değildir. Tam aksine; insanlık binlerce ve binlerce yıllar boyunca bir devletin varlığından habersiz ortaklaşa topluluklar halinde yaşamıştır.

Devlet, ilk başta topluluğun bütünü tarafından uygulanan fonksiyonların, *ayrılmış bir grup insanın* kendilerine has fonksiyonları haline geldiği zaman ortaya çıkar; bu insan grubu:

– silahlı yurttaşlar kitlesinden ayrı bir ordu;

– hemcinslerini yargılayan yurttaşlar kitlesinden ayrı yargıçlar;

– geçici olarak seçilmiş ve her zaman görevden alınabilen temsilcilerin veya şu ya da bu faaliyetin yöneticilerinin yerine veraset yoluyla belirlenen şefler, soylular, krallar;

– topluluğun geri kalan kısmından ayrılmış "ideoloji üreticileri"nden (rahipler, din adamları, öğretmenler, filozoflar, yazıcılar, devlet memurları) oluşmaktadır.

O halde devletin doğuşu ikili bir dönüşümün ürünüdür: Toplumun bir kısmının geçimini sağlamak için çalışma zorunluğundan kurtulmasına ve böylelikle de yönetim ve birikim işlevlerinde uzmanlaşmasının *maddi şartlarını* yaratmasına izin veren bir sosyal artık ürünün ortaya çıkması; topluluğun geri kalan üyelerinin, eskiden herkese özgü olan siyasi işlevlerini yerine getirilmesinden *dışlanmaları*.

2. Devlet egemen sınıfların hizmetinde

İlk bakışta bir topluluğun bütün üyeleri tarafından yerine getirilen işlevlerin, belirli bir andan itibaren ayrı bir grup insana özgü görevler haline gelmiş olması bile, kendiliğinden, bu dışlamayı uygulamaktan *çıkarı olan* insanların varolduğunu göstermektedir. Sömürülen üretici sınıfların üyelerini, kendilerine zorlanan sömürüyü yıkmalarına imkân sağlayacak işlevlerini yerine getirmekten alıkoymak için egemen sınıflar örgütlenirler.

Ordu ve silahlanma bu örgütlenişin en çarpıcı kanıtıdır. Egemen sınıfların doğuşu, sosyal artık ürünün toplumun bir kısmı tarafından ele geçirilişi sırasında gerçekleşmiştir. Son yüzyıllar boyunca Afrika kabile ve köylerinin çoğunda, en eski Doğu imparatorluklarında (Mısır, Mezopotamya, İran, Çin, vs.) devletin doğuşunun kökeninde yatan bir evrimin yenilenmesine tanık olundu: İlk başta karşılık beklenmeksizin bütün ailelere sunulan armağanlar, bağışlar, karşılıklı yardım şeklinde hizmetler, ilerleyen bir biçimde zorunlu hale gelmekte, rant, vergi ve angaryalara dönüşmektedir.

Ama bir de bu zorunlu taahhüdü *güven altına almak* gerekmektedir. İşte bu, özellikle silahların tehdidi altında gerçekleşmektedir. Silahlı insan grupları –bunların asker, jandarma, korsan veya haydut diye adlandırılmaları bir şey değiştirmez– ekici ya da havyan yetiştiricileri, daha sonra da zenaatkar ve tüccarları, üretimlerinin bir kısmını egemen sınıfların yararına terketmeye *zorlarlar*. Bunlar bu amaçla silah taşır ve üreticilerin de aynı şekilde silahlanmalarını engellerler...

Grek-Roma antik çağında kölelerin silah taşımaları kesinlikle yasaklanmıştı. Orta Çağın serfleri için de aynı şey söz konusuydu. Zaten ilk köleler, ilk köylüler, çoğu kez ya hayatta bırakılan savaş esirleri ya da fethedilen bölgelerin köylüleridirler; yani *silahlanma tekelinin başkalarına geçmesine yol açan bir silahsızlanma sürecinin kurbanlarıdırlar.*

Bu anlamda Friedrich Engels devletin tanımını "silahlı bir grup insan" formülüyle özetlerken haklıdır. Kuşkusuz devlet, mülk sahibini silahlandırıp üretici sınıfı silahsızlandırmaktan başka işlevleri de yerine getirir. Ama son tahlilde, işlevi toplu-

mun bir kısmı tarafından diğer kısmı üzerinde baskı uygulama işlevidir. Tarihte hiçbir şey devletin bir topluluğun bütün üyeleri tarafından özgürce ileri sürdükleri bir "sözleşme" veya "uzlaşma"nın sonucunda doğduğu yolundaki liberal burjuva tezin doğrulanmasına imkân vermemektedir. Aksine herşey bunun bazılarının başkalarına karşı uyguladığı bir baskı, şiddetin ürünü olduğunu doğrulamaktadır. Eğer devletin belirmesi, egemen sınıfların sosyal artık ürünü mülkleştirmelerini sağlıyorsa, sosyal artık ürünün mülkleştirilmesi de devlet aygıtının üyelerinin beslenmesini sağlamaktadır. Bu sosyal artık ürün daha önemli hale geldikçe, devlet de git gide daha yüksek düzeyde askerler, memurlar ve ideologlarla yapısallaşmaktadır.

Devletin feodal Orta Çağ'da gelişmesi bu ilişkileri özellikle berraklaştırmaktadır. Feodalite en yüksek noktasına eriştiğinde, her soylu feodal, kendi toprakları üzerinde ordunun şefi, vergilerin toplayıcısı, para basmaya yetkili ve ekonominin baş yöneticisi ve vekilidir. Ama bazı topraklar genişlediği ölçüde, soylular arasında bir hiyerarşi yerleştikçe, hatırı sayılır büyüklükte topraklar üzerinde bir iktidarla dükler ve kontlar ortaya çıktıkça, bütün bu işlevleri kişisel unvanlarla yerine getirmek imkânsızlaşır. Bu olgu krallar ve imparatorlar içinse daha da geçerlidir.

Böylece bu işlevlerin ayrılması rolünü üstlenen kişiler ortaya çıkar: Yargıçlar ve askeri yöneticiler, bakanlar ve sekreterler, vs. Ama etimoloji bize bu kişilerin kökenlerinin serf ya da köle olduğunu öğretmektedir, yani egemen sınıfa tam bir bağımlılık içinde olduklarını öğretmektedir.

3. Şiddet yoluyla baskı ve ideolojik bütünleşme

Devlet, son tahlilde, bir silahlı adamlar grubuysa ve bir egemen sınıfın iktidarı son kertede şiddet yoluyla baskıya dayanıyorsa da, bu iktidar yalnız ve yalnız baskıyla sınırlanamaz. Napolyon Bonapart süngülerle herşeyin yapılabileceğini, yalnız onların üzerine oturulamayacağını söylemiştir. Sadece silahlı şiddet yoluyla varlığını sürdürebilen bir sınıflı toplum sürekli bir iç savaş halinde, yani aşırı bir bunalım halinde bulunur.

Demek ki, bir sınıfın bir diğeri üzerindeki egemenliğini sağlamlaştırabilmek için sömürülen sınıfın üyeleri olan üreticilerin, sosyal artık ürünün bir azınlığın mülkiyetine geçmesinin kaçınılmaz, değişmez ve doğru bir şey olduğuna inandırılmaları mutlak surette zorunludur. İşte devletin yalnızca bir baskı işlevi yürütmekle kalmayışının bunun yanısıra bir ideolojik bütünleşme işlevini de yerine getirişinin nedeni budur. Bu işlevi yerine getirenler de "ideoloji üreticileri"dir.

İnsanlığın bir özelliği vardır ki, bu da, varlığını ancak insanlar arasında sosyal ilişkiler ve bağlar kurulmasını zorunlu kılan bir *sosyal emek* vasıtasıyla sağlamasıdır.

Bu zorunlu bağlar bir ilişki, insanlar arasında bir ortak dil gerekliliğini getirir ki bu ortak dil sayesinde bilinç, düşünce, "fikir üretimi" (kavram üretimi) gelişebilsin. Böylece insan hayatındaki önemli bütün eylemler insanların kafasında bu eylemler hakkında bir takım düşüncelerle birlikte gerçekleşmektedir.

Ama bu düşünceler tamamen kendiliğinden bir şekilde olmamaktadır. Her birey kolaylıkla yeni düşünceler icat etmemektedir. Bireylerin çoğu okulda, kilisede öğrenilmiş düşün-

celer, çağımızda da televizyondan, radyodan, reklamlardan, gazetelerden öğrenilmiş düşünceler yardımıyla düşünmektedir. Demek ki düşüncelerin ve ideoloji diye adlandırılan düşünce sistemlerinin üretimi son derece sınırlıdır. Bu üretim de, aynı şekilde toplumun küçük bir azınlığına özgü bir faaliyet olarak belirmektedir.

Her sınıflı toplumda *hakim ideoloji hakim sınıfın ideolojisidir*. Bu herşeyden önce ideoloji üreticilerinin sosyal artık ürünün sahiplerine olan maddi bağımlılıklarından ötürü böyle olmaktadır. Orta Çağ'ın sonlarına doğru, şairler, ressamlar, filozoflar tamamiyle senyörler ve (soyluların yanısıra büyük bir feodal toprak sahibi olan) kilise tarafından beslenmekteydi. Sosyal ve ekonomik durum değişince, zengin tüccar ve bankacılar da edebi, felsefi ve sanatsal eserlerin talipleri olarak belirmişlerdir. Bunlar karşısında maddi bağımlılık az buz değildi. Ancak doğrudan doğruya hakim sınıfa bağımlı olarak değil de "anonim bir pazar" için çalışan ideoloji üreticilerinin ortaya çıkması için kapitalizmin yerleşmesini beklemek gerekmiştir.

Ne olursa olsun egemen ideolojinin fonksiyonu tartışılmaz bir biçimde toplumu yani sınıf hakimiyetini olduğu gibi dondurma fonksiyonudur. *Hukuk* hakim mülkiyet biçimini korur ve doğrular. Aile aynı rolü oynar. Din sömürülenlere kaderlerine boyun eğmeleri gerektiğini öğretir. *Hakim siyasi ve ahlaki düşünceler sofizmler* veya yarı-doğrular vasıtasıyla *hakim* sınıfın saltanatını doğrulamanın yollarını ararlar. (Buna örnek olarak Goethe'nin Fransız devrimi sırasında ve bu devrime karşı formüle ettiği tezini verebiliriz; bu teze göre adaletsizli-

ğe karşı verilen mücadelenin ortaya çıkardığı düzensizlik adaletin kendisinden daha kötüdür. Kısaca hisse: Kurulu düzeni değiştirmeyiniz.)

4. Hakim ideoloji ve devrimci ideolojiler

Ama her dönemin *hakim* ideolojisi *hakim* sınıfınkiyse, bu demek değildir ki herhangi bir sınıflı toplumda var olan bütün fikirler *yalnız hakim* sınıfınkilerdir. Genel olarak –ve eğer basitleştirirsek– her sınıflı toplumda üç büyük fikir kategorisine rastlamak mümkündür:

— Çağın hakim sınıfının çıkarlarını yansıtan ve *hakim* olan fikirler;

— Mağlup edilmiş ve iktidardan uzaklaştırılmış olan fakat yine de insanlar üzerinde etkileri olan eski hakim sınıfların fikirleri. Bu olgu, *her zaman maddi gerçekliğin gerisinde kalan bilincin direnme gücünden* dolayıdır. Fikirlerin aktarılması ve yayılması maddi üretim alanında olup bitenlerden kısmen bağımsızdır. Dolayısıyla fikirler artık hakim olmayan güçler haline gelmiş bulunan toplumsal güçler tarafından etkilenebilirler;

— Henüz başkasının hakimiyeti altında olmakla birlikte kurtuluşu için savaşı başlatmış bulunan ve baskıyı fiilen yıkmak için kendisini ezenlerin fikirlerinden en azından kısmen kurtarmak zorunda olan yeni bir devrimci sınıfın fikirleri.

XIX. yüzyıl Fransa'sı bu konuda tipik bir örnektir. Hakim sınıf burjuvazidir. Yüzyılın başından sonuna kadar tamamen kendisine ait düşünce adamları, hukukçuları, ideologları, filozofları, ahlakçıları ve yazarları vardır. Yarı-feodal soyluluk Büyük Fransız Devrimi tarafından egemen sınıf durumundan

çıkartılmıştı. Bourbon hanedanının 1815'teki Restorasyon hareketiyle bile iktidara dönememiştir. Ama bu sınıfın ideolojisi ve özellikle Roma Kilisesi'nin egemenliğini savunma fikri on yıllar boyunca yalnız soyluluğun kalıntıları üzerinde değil burjuvazinin bazı tabakaları (köylüler) ve hatta işçi sınıfı üzerinde bile derin bir nüfuza sahip olmuştur. Burjuva ideolojisinin ve yarı-feodal ideolojilerin yanısıra, proleter ideolojisi de önce Babeuf'çülerin, sonra Blanqui'cilerin sonra da kolektivistlerin düşünceleri ile gelişmektedir. Bu düşünceler daha sonra marksizme ve Paris Komünü'ne açılmışlardır.

5. Sosyal devrimler, politik devrimler

Bir toplum ne kadar sağlamsa hakim sınıfın egemenliğine o kadar az tepki gelir ve sınıf mücadelesi de sınırlı, marksistler tarafından üretim ilişkileri veya üretim tarzı diye adlandırılan toplumun yapısını karşısına almayan çatışmaların içinde o kadar çok kaybolur. Bunun karşıtı olarak özel bir üretim tarzının sosyal ve ekonomik sağlamlığı ne kadar sarsılırsa saltanat süren sınıfın egemenliğine o kadar çok tepki gelir ve sınıf mücadelesi bu egemenliğin *devrilmesi* sorununu bir *sosyal devrim* sorununu gündeme getirecek kadar gelişir.

Bir sosyal devrim sömürülen ve baskı altında tutulan sınıflar sömürünün kaçınılmaz, kalıcı ve doğru olduğunu kabul etmedikleri zaman, artık düzeni doğrulayan ideolojilerini kabul etmedikleri, hüküm sürenleri şiddet yoluyla baskı uygulayarak kendilerini yıldırmalarına ve ezmelerine izin vermedikleri zaman, hakim sınıfın devrilmesi için gerekli olan maddi ve moral güçleri topladıkları zaman patlak verir.

Böylesi şartlar devrin iktisadi dönüşümlerinin sonucu olarak ortaya çıkar. Belli bir dönem boyunca üretici güçlerin, toplumun maddi zenginliğinin gelişmesini sağlayan mevcut sosyal örgütlenme, yani veri olan üretim tarzı üretici güçlerin gelecekteki gelişmesini frenlemeye başlamışlardır. Üretimin yayılması üretimin sosyal örgütlenişiyle, sosyal üretim ilişkileriyle çatışma haline girer; işte tarihteki bütün sosyal devrimlerin nihai kaynağı budur.

Bir sosyal devrim, bir sınıfın egemenliğinin yerine bir diğerininkini koyar. Eski hakim sınıfın devlet iktidarından uzaklaştırılmasını baştan var sayar. Dolayısıyla her sosyal devrimi bir politik devrim izler. Burjuva devrimleri genel olarak mutlak monarşinin kaldırılıp yerine burjuvazi tarafından seçilen meclislerin elinde bir siyasal iktidarın getirilmesi ile belirlenmektedir. Hollanda devriminde *Staten Generaal* İspanya kralı II. Filipe'in iktidarını ortadan kaldırmıştır. 1649 İngiliz devriminde İngiliz Parlementosu I. Charles'ın mutlakiyetçi rejimini yıkmıştır. Amerikan kongresi III. Georges'un 13 sömürge üzerindeki egemenliğini yıkmıştır. 1789 Fransız devriminin çeşitli meclisleri Bourbon hanedanının monarşisini yıkmıştır.

Ama her toplumsal devrim aynı zamanda bir siyasal devrimse de, her siyasal devrim zorunlu olarak bir toplumsal devrim değildir. *Yalnızca siyasal olan bir devrim* bir sınıfın *belli bir egemenlik biçiminin, belli bir devlet biçiminin yerini bir devrim yoluyla aynı sınıfın bir başka devlet biçimine* bırakmasıdır.

Böylelikle 1830, 1848, 1870 Fransız devrimleri sırasıyla Temmuz monarşisini, II. Cumhuriyeti İkinci İmparatorluğu

ve III. Cumhuriyeti yerleştiren politik devrimlerdi; bunların tümü bir tek ve aynı sınıfın, burjuvazinin hükümetinin çeşitli politik biçimleriydi. Genel olarak politik devrimler, bir sosyal sınıfın devlet biçimini aynı sınıfın birbiri ardından iktidara gelen çeşitli tabaka ve kesimlerinin ağır basan çıkarları doğrultusunda alt üst ederler. Ama temel üretim tarzı bu devrimler tarafından hiç de alt üst edilmez.

6. Burjuva devletinin özgüllükleri

Modern burjuvazi devlet aygıtını yoktan var etmedi. Kabaca, mutlak monarşinin devlet aygıtını devralmakla, sonra da onu kendi sınıf çıkarlarına hizmet edecek bir araca çevirmek üzere yeniden şekillendirmekle yetindi.

Burjuva devleti baskıcı ve ideolojik (bütünleştirici) işlevinin yanısıra kapitalist ekonominin doğru düzgün yürümesi için elzem olan *kapitalist üretimin genel koşullarını* sağlama işlevini de yerine getirmekle diğerlerinden ayrılır. Gerçekten, kapitalist üretim özel mülkiyet ve dolayısıyla rekabet üzerine kurulu bir üretimdir. Sırf bu olgu bile bir sınıf olarak burjuvazinin kolektif çıkarının, en zengini de olsa, tek bir kapitalistin çıkarıyla özdeşleşmesine engeldir. Devlet bu kolektif çıkarları temsil edebilmek için belli bir özerklik kazanır; o *"ideal kolektif kapitalist"*tir (F.Engels).

Kapitalist ekonominin normal, hatta ideal bir tazda iş görebilmesi için bütün kapitalistler için istikrarlı ve eşit hukuk ve güvenlik şartları var olmalıdır. En azından bir birleşmiş ulusal pazar, tek bir para veya göreli olarak az sayıda ulasal paraya dayalı bir para sistemi olmaladır. Tüm bu şartlar kapi-

talist özel mülkiyetten veya rekabetten kendiliğinden doğmazlar. Burjuva devlet tarafından yaratılırlar.

Burjuvazi iktisadi bakımdan müreffeh ve yükselişte, toplumsal ve siyasi bakımdan egemenliğinden eminken, devletin iktisadi işlevlerini yukarıda sıraladığımız asgari işlevlere indirgeme eğilimindedir. Tersine, burjuva yönetiminin zayıflama ve gerileme şartlarında, özel kâr garantileri sağlamak amacıyla bu işlevleri genişletmeye çalışır.

Bibliyorgrafya

K. Marx-F. Engels,.	*Komünist Manifesto*
F. Engels,	*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*
Herman Gorter,	*Tarihsel Maddecilik*
Buharin,	*Tarihsel Maddeciliğin Teorisi*
Plehanov,	*Marksizmin Temel Meseleleri*
K. Kautsky,	*Ahlak Bilimi ve Maddeci Tarih Anlayışı*
A. Moret-G. Davy,	*Klanlardan İmparatorluklara*

IV

Küçük meta üretiminden Kapitalist üretim tarzına

1. İhtiyaçların tatmini için üretim ve mübadele için üretim

İlkel toplumda ve daha sonra da neolitik devrimin ortaya çıkardığı köy topluluğunun bağrında, üretim esas itibariyle üretici toplulukların ihtiyaçlarının tatmini temeline dayanmaktaydı. Mübadele sadece arızıydi; topluluğun sahip olduğu ürünlerin son derece ufak bir kesimi mübadele edilmekteydi.

Böyle bir üretim biçimi emeğin bilerek örgütlenmesini öngerektirir. *Dolayısıyla emek orada doğrudan doğruya sosyaldir.* Emeğin bilerek örgütlenişi denince zorunlu olarak ne bilinçli (muhakkak ki bilimsel de değil) ne de titiz bir örgütleniş anlaşılmalıdır. Böyle bir örgütlenişte bir çok şey tesadüfe bırakılabilir, çünkü hiç bir güç iktisadi etkinliği özel zenginleşme yönünde yönetmemektedir. Töreler, atadan kalma alışkanlıklar, gelenekler, ayinler, din, büyü üretim faaliyetlerinin sürekliliğini ve seyrini tayin edebilir. Ama bu faaliyetler yine de mübadeleye veya kendi başına bir hedef haline gelmiş zenginleşmeye değil esas itibariyle toplulukların acil ihtiyaçlarının tatminine hasredilmişlerdir.

İktisadi hayatın böylesine bir örgütlenişinin içinden yavaş yavaş taban tabana zıt bir iktisadi örgütlenme biçimi çıkar. İş bölümündeki bir ilerlemeden itibaren belli bir artığın belirmesiyle topluluğun emek potansiyeli giderek birbirinden bağımsız çalışan birimlere (büyük aileler, ataerkil aileler) karışmaya başlar. *Emeğin özel karakteri*, emek ürünlerinin hatta üretim araçlarının özel mülkiyeti topluluk üyelerinin arasına girmeye başlar. Bunlar topluluk üyelerinin kendi aralarında bilinçli ve doğrudan iktisadi sosyal ilişkiler kurmalarını engellerler. İktisadi hayatta bu birim veya bireyler artık birbirleri ile doğrudan bir birleşmeyle ilişki kurmamaktadırlar. Birbirleriyle *kendi emeklerinin ürünlerinin mübadele edilmesi vasıtasıyla* ilişki kurmaktadırlar.

Meta, topluluğun dolaysız bir kısmını teşkil eden üreticisi veya bütün topluluk tarafından tüketilmeye değil, mübadele edilmeye tahsis edilmiş bir sosyal emek ürünüdür. Dolayısıyla ürünler yığınının kendilerini üreten topluluklar tarafından dolaysız bir biçimde tüketildiği durumdan tamamiyle farklı bir durum öngörmektedir. Şüphesiz bazı geçiş durumları da vardır (örneğin çağımızda geçim çiftlikleri denilen ve sadece küçük bir fazlayı pazara satan çiftlikler). Ama esas itibariyle üreticilerin dolaysız tüketimi için üretim yapılan bir sosyal durumla mübadele için üretim yapılan bir durum arasındaki farkı anlamak için Alman sosyalisti Ferdinand Lasalle'in kendi çağının bir liberal iktisatçısına verdiği muzipçe cevabı hatırlamak gerekir: Herhalde cenaze işleriyle uğraşan müteşebbis bay Dupont-Dupont önce kendisi ve aile efradı için tabutlar imal etmekte ve ancak artanını satmayı düşünmektedir...

2. Küçük meta üretimi

Meta üretimi ilk kez 10-12 bin yıl önce Orta Doğu'da profesyonel zenaatkârlar ve köylüler arasındaki ilk temel iş bölümü çerçevesinde, yani ilk şehirlerin belirmesini takiben ortaya çıkmıştır. Kendi üretim şartlarının sahibi kalmaya devam edebilen üreticilerin mübadele hedefi ağır basmak suretiyle üretim yaptıkları ekonomik örgütlenmeye küçük meta üretimi diyoruz.

Özellikle antikçağda ve asyai üretim tarzının bağrında küçük meta üretiminin bir çok biçimi varolmuşsa da küçük meta üretimi başlıca atılımını XIV. ve XVI. yüzyıllar arasında kuzey ve merkezi İtalya'da ve kuzey ve güney Hollanda'da yapmıştır; çünkü bu bölgelerde ve o dönemlerde serflik yok olmuştu ve pazarda karşılaşan emtia sahipleri kaba hatlarıyla özgürdüler ve az çok eşit haklara sahiptiler.

Aslında küçük meta üretimine dayalı bir toplumda emtia sahiplerinin bu görece özgür ve eşit olma karakteri mübadelenin işlevinin kavranmasını mümkün kılmaktadır: Bu işlev temel üretim faaliyetlerinin zaten ilerlemiş bir iş bölümüne rağmen ve bu faaliyetler topluluğun veya topluluğun efendilerinin önceden aldıkları kararlara bağımlı kalmaksızın yürümesine imkân sağlamaktadır.

El emeğinin çeşitli temel faaliyet dalları arasında toplumun karşılanabilen ihtiyaçlarının tatmini için önceden tasarlanmış ve kararlaştırılmış bir biçimde bölüşümüne dayalı emeğin örgütlenmesinin yerine şimdi az çok "anarşik" ve "özgür" bir iş bölümü gelmektedir ki burada ölü ve canlı (iş aletleri) üretim kaynaklarını görünüşte tesadüf yönetmektedir. Bu kaynakların

dağılımının geleneksel veya bilinçli bir şekilde planlanmasının yerini mübadele ve onun sonucu almaktadır. Ama bu öyle bir biçimde olmalıdır ki ekonomik hayatın devamlılığı garantilenmeli (şüphesiz bu devamlılık, bir çok "kaza ile" krizlerle, yeniden üretimin kesilmeleriyle sağlanmaktadır) ve kabaca bütün temel faaliyetlerle uğraşacak kişiler bulunmalıdır.

3. Değer kanunu

Bizzat mübadelenin yönetiliş biçimi dahi orta vadede bu sonucu garanti altına alır. Metalar kendilerinin üretilmeleri için gerekli emek miktarına göre mübadele edilirler. Bir çiftçinin bir günlük çalışmasının ürünleri bir dokumacının bir günlük çalışmasının ürünleriyle mübadele edilir. Tam olarak küçük meta üretiminin şafağında, köylüyle zenaatkar arasındaki iş bölümü daha gelişmesinin başındayken, zenaat faaliyetlerinin bir çoğu hâlâ çiftlikte yürütülmekteyken mübadelenin ancak böyle bir eşdeğerlik üzerine kurulabileceği açıktır.

Yoksa daha az mükafatlandırılan şu veya bu üretim faaliyeti çabucak yok olurdu. Ve o zaman da bu alanda bir kıtlık başgösterirdi. Bu kıtlık fiyatları, yani bu belirlenmiş üreticilerin elde ettiği mükafatı yükseltecekti. Bu olguyla üretim faaliyetleri *eşdeğerlik kuralını* yeniden düzenleyerek çeşitli faaliyet kesimleri arasında yeniden dağılırlar; bu kural ise sağlanan eşit emek için mübadele sırasında eşit değer elde etmektir.

Biz *"değer kanunu"* diye metaların mübadelesinde ve bu mübadele aracılığıyla işgücünün ve bütün üretim kaynaklarının çeşitli faaliyet dalları arasında dağılımında hakim olan kuralı adlandırıyoruz. O halde esas itibariyle emeğin bir ör-

gütleniş biçimine, insanlar arasında, birleşmiş üreticilerin bilinçli tercihlerine veya alışkanlıklarına göre planlanmış bir ekonominin örgütlenişindekinden farklı ilişkilere dayanan bir ekonomik kanundur söz konusu olan.

Değer kanunu, özel emek haline gelmiş emeğin toplumsallığının anlaşılmasını sağlar. Bu anlamda herkes için eşit nesnel kriterler temeli üzerinde işlemesi gerekir. Becerikli bir kunduracının bir iş gününde üreteceği bir çift ayakkabıyı üretebilmek için iki iş gününe ihtiyacı olan bir kunduracının sonuçta ötekinden iki misli fazla değer üretmiş olduğunun ileri sürülmesi akla uygun değildir. Tembelliğin veya niteliksizliğin bu şekilde mükafatlandırılmasını sağlayan bir pazar işleyişi iş bölümüne dayalı bir toplumu ve özel emeği hızlı bir gerilemeye hatta yokoluşa götürürdü.

Bu nedenledir ki iş günlerinin değer kanunu tarafından sağlanan eş değerliliği *toplumsal ortalama üretkenlik* düzeyine bir emek eşdeğerliliğidir. Kapitalizm öncesi bir toplumda bu ortalama genel olarak değişken değildir ve herkes tarafından bilinir çünkü bu toplumlarda üretim tekniği en azından çok yavaş gelişmektedir. O halde diyoruz ki *metaların değeri üretilmeleri için sosyal bakımdan gerekli emek miktarı tarafından belirlenir.*

4. Sermayenin ortaya çıkışı

Küçük meta üretiminde küçük çiftçi ve küçük zenaatkar pazara emeklerinin ürünleriyle gelirler. Bunları günlük tüketim ihtiyaçları için gerekli olan ve kendi kendilerine üretmedikleri ürünleri satın alabilmek için satarlar. Bunların pazardaki faaliyetleri kısaca "satın almak için satmak" formülüyle ifade edilebilir.

Bununla birlikte küçük meta üretimi çok çabuk bir şekilde mübadelenin kolaylaşması için *evrensel olarak kabul edilen bir mübadele aracının* (ki aynı zamanda buna "genel eşdeğer" de denir) belirmesini zorunlu kılar. Karşılığında bütün metaların farksız bir biçimde mübadele edildiği bu mübadele aracı paradır. Paranın ortaya çıkmasıyla, toplumsal iş bölümünün yeni bir ilerlemesinin ardından başka bir toplumsal kişilik, başka bir toplumsal sınıf ortaya çıkabilir: Basit meta sahibinden farklı ve onun zıddı olan *para sahibi.* Bu tefeci veya uluslararası ticarette uzmanlaşmış tüccardır.

Bu para sahibi, pazarda küçük köylünün ve zenaatkarınkinden çok farklı bir faaliyet yürütür. Bu kişi pazara belli bir para miktarıyla geldiğine göre kendisi için satın almak için satmak değil, aksine satmak için satın almak söz konusudur. Küçük zenaatkar veya köylü kendisinin ürettiğinden farklı bir meta satın almak için satış yapar; ama bu işlemin amacı yine de az çok dolaysız ihtiyaçların tatmini olarak kalmaktadır. Aksine para sahibi "satmak için mal alırken" yalnızca kendi ihtiyaçlarını karşılamayı düşünemez. Bankacı veya tüccar için satış yapmak için satın almak ancak pazara geldiği zaman elindeki miktardan daha fazla bir miktarda para elde ediyorsa bir anlam taşır. Parasının değerinin bir *artık-değer* kadar artması, *yani kendi başına bir hedef olarak zenginleşme*, işte tefecinin veya tüccarın faaliyetinin anlamı budur.

O halde bir artık değer edinmeye çalışan her hangi bir değere, artık değer edinmek üzere ileri sürülmüş her hangi bir değere sermaye –çünkü söz konusu olan para-sermaye şeklindeki ilk ve en basit biçimiyle sermayedir– diyoruz. Sermayenin

bu marksist tanımlaması burjuva kitaplarında çok sık rastlanan tanımlamanın karşıtıdır; çünkü bu kitaplardaki tanımlamaya göre her iş aletine veya daha da muğlak bir biçimde "her dayanıklı mal"a sermaye denmektedir. Bu tanımlamayla bir muz elde etmek için elinde bir sopayla bir muz ağacına vuran ilk maymunun ilk kapitalist olduğunu söylememiz gerekirdi...

Bir kez daha altını çizelim; her "iktisadi kategori" gibi "sermaye" kategorisi de ancak *insanlar arasında bir sosyal ilişkiye* dayandırıldığı takdirde anlaşılabilir; sermayeyle ilgili olarak bu ilişki, bir sermaye sahibinin *artık değer edinmesine imkân veren* bir ilişkidir.

5. Sermayeden kapitalizme

Sermayenin varlığı kapitalist üretim tarzının varlığıyla özdeş değildir. Aksine XV.-XVI. yüzyıllarda batı Avrupa'da kapitalist üretim tarzının fışkırmasından önce sermaye ve sermaye dolaşımı varolmuşlardır.

Tefeci ve tüccar ilk önce *kapitalizm öncesi* toplumlarda, köleci, feodal veya asyai üretim tarzına dayalı toplumlarda ortaya çıkmışlardır. Bunların o toplumlardaki faaliyetleri esas olarak üretim alanının dışında yer almaktaydı. Tefeci ve tüccar, doğal topluma paranın (genellikle bu para dışardan gelmektedir) girmesini sağlamakta, uzaktan gelen lüks ürünleri getirmekte, taşınabilir servetlerden yoksun mülk sahibi sınıflara hatta kral ve imparatorlara kredi sağlamaktaydı.

Böylesine bir sermaye siyasi bakımdan güçsüzdü. Haraç, yağma ve müsaderelere karşı korumasızdı. Zaten bu onun alışılagelmiş kaderiydi; bu nedenle de kıskanç bir şekilde hazi-

nesini korur, hatta kısmen saklardı ve müsadere edilmesi korkusuyla varlığının tümünü yatırmaktan çekinirdi. Orta Çağ'ın ilk yüzyıllarının en zengin sermaye sahibi gruplarından bazıları böyle müsaderelere maruz kalmışlardı; örneğin XIV. yüzyıl Fransa'sında Templier denilen şövalyelerin tarikatının başına böyle bir olay gelmişti. İngiliz krallarının savaşlarına mali destek sağlayan İtalyan bankacıları, bu krallar borçlarını ödemeyince mülklerinden olduklarını farketmişlerdi.

Ancak siyasi güç ilişkileri, bu doğrudan veya dolaylı müsadereler gitgide daha zorlanacak şekilde değişince sermaye gitgide daha kesintisiz bir şekilde birikebilmiş-büyüyebilmiştir. Bu andan itibaren *sermayenin üretim alanına girmesi* mümkün olabilmiş ve bununla birlikte de kapitalist üretim tarzının, modern kapitalizmin doğuşu mümkün olabilmiştir.

Şimdi sermayeyi elinde bulunduranlar sadece tefeci bankacı veya tüccar değildir artık. Üretim araçlarının sahibi, kol güçlerini kiralayan, üretim örgütleyicisi, fabrika sahibi, imalatçı veya sanayicidir. Artık değer artık dağılım alanından çıkarılmamaktadır. Günlük hayatta bizzat üretim süreci sırasında *üretilmektedir*.

6. Artık değer nedir?

Sermaye sahipleri, kapitalizm-öncesi toplumda esas itibariyle dolaşım alanında faaliyet gösterdikleri için ancak asalak bir şekilde toplumun başka sınıflarının gelirlerini sömürerek bir artık-değer elde edebilirlerdi. Bu asalak artık-değerin kökeni, ya ilk sahipleri soyluluk ve ruhbanlar olan tarımsal artığın (örneğin feodal rantı) bir kısmı, ya da zanaatkâr ve köylülerin

küçük gelirlerinin bir kısmı olabilir. Bu artık-değer esas itibariyle aldatmanın veya yağmanın ürünüdür. Korsanlık, yağma, esir ticareti, Orta Çağ'da Arap, İtalyan, Fransız, Flaman, Alman, İngiliz tacirlerinin ilk servetlerinin oluşumunda asli bir rol oynamıştır. Daha sonra uzak pazarlardan değerlerinin altında fiyatlarla meta satın alıp sonra bunları Akdeniz veya Batı ve Orta Avrupa pazarlarında bu değerin üzerinden satmak da benzer bir rol oynamıştır.

Böyle bir artık-değerin, yalnızca transfer faaliyetlerinin bir sonucu olduğu açıktır. Bazılarının kazandığını başkaları kaybetmekte, böylece de bütünü içinde ele alındığı takdirde toplumun toplam zenginliği hiç büyümemektedir. Nitekim insanlığın toplam taşınabilir zenginlikleri binlerce yıl boyunca ancak çok az bir artış göstermiştir. Kapitalist üretim tarzının ortaya çıkışından bu yana iş başka türlüdür. İşte bu andan itibaren artık-değer basit bir şekilde metaların dolaşım sürecinden elde edilmemektedir. Şimdi bizzat üretim süreci sırasında kendiliğinden üretilmekte, dolayısıyla kendiliğinden genişlemesine artmaktadır.

Bütün kapitalizm-öncesi toplumlarda üreticiler (köleler, serfler, köylüler) çalışma haftalarını veya yıllık üretimlerini kendilerinin tüketebilecekleri bir kısımla (gerekli ürün), egemen sınıfın ele geçirdiği bir kısıma (toplumsal ürün fazlası) ayırmak zorunda olduğunu görmüştük. Kapitalist fabrikada da kapitalist ve işçi arasında iş gücünün "serbest alım ve satımı"nı yönetir gibi gözüken ticari ilişkilerle gölgelenmekteyse de aynı olduğu görülmektedir.

İşçi iş gününün (veya haftasının) başında fabrikada çalışma-

ya başladığı zaman biçim verdiği ham maddelere bir değer katmaktadır. Belirli bir miktar çalışma saatinin (veya gününün) sonunda günlük (veya haftalık) ücretinin tam karşılığı olan bir değeri yeniden üretmiştir. Bu belli anda çalışmayı durdursa kapitalist bir kuruş bile artık-değer elde edemeyecektir. Ama bu şartlarda tabii ki kapitalistin iş gücünü satın almakta hiç bir çıkarı olmayacaktır. Orta Çağ'daki tefeci veya tüccar gibi kapitalist de "satmak için satın almaktadır" işgücünü; ondan kendisinin satın almak için harcadığından daha fazla bir ürün elde etmek için satın almaktadır. Bu "ek" bu "fazlalık" işte tam olarak onun artık-değer kârıdır. O halde eğer bir işçi ücretinin eşdeğerini 4 saatlik çalışmayla üretiyorsa 4 saat değil 6, 7, 8 veya 9 saat çalışacaktır. Bu "ek" 2, 3, 4 veya 5 saatte de kapitalist için karşılığında *hiçbir şey elde etmediği* artık-değer üretir.

Demek ki artık-değerin kökeni kapitalist tarafından mülkleştirilen fazla emek, bedava emektir. "Fakat bu hırsızlıktır" diye sesler yükselecektir. Bu seslere verilecek cevap hem evet hem de hayır olmalıdır. İşçinin bakış açısından evet; kapitalist ve "pazar kanunları" açısından ise hayır.

Gerçekten kapitalist pazardan "işçi tarafından üretilmiş veya üretilecek olan değeri" satın almamıştır. Onun "emeğini", yani işçinin yapacağı işi satın almamıştır (eğer böyle yapmış olsaydı apaçık hırsızlık yapmış olurdu, çünkü 2000 frank eden bir şey için 1000 frank ödemiş olacaktı). O işçinin *iş gücünü* satın almıştır. Nasıl her metanın bir değeri varsa, bu iş gücünün de *kendine özgü bir değeri* vardır. İş gücünün değeri kendisinin yeniden üretilebilmesi için gerekli emek miktarı tarafından, yani (kelimenin geniş anlamıyla) işçinin ve evinin geçimi

için gerekli emek miktarıyla belirlenmektedir. Artık-değer işçi tarafından yaratılan değerle onun geçimini sağlaması için gereken metaların değeri arasında bir farkın olması olgusundan kaynaklanmaktadır. Bu fark işçinin emeğinin üretkenliğinin artmasına bağlıdır. Kapitalist, emeğin üretkenliğinin artmasının getirdiği avantajları kendisine mal edebilir, çünkü *işgücü bir meta haline gelmiştir, çünkü işçi öylesine şartlar içerisindedir ki, kendi geçim kaynaklarını kendi başına üretememektedir.*

7. Modern kapitalizmin ortaya çıkış şartları

Modern kapitalizm üç ekonomik ve toplumsal dönüşümün ürünüdür; bu dönüşümler şunlardır:

a. Üreticilerin üretim araçlarından ve geçim kaynaklarını üretme araçlarından kopmaları. Bu kopuş tarımda küçük köylülerin kır haline getirilen derebeyi topraklarından atılmalarıyla; zanaatkârlıkla, Orta Çağ loncalarının yıkılmasıyla; ev sanayiinin gelişmesiyle; bâkir toprakların özel mülk edinilmesiyle vs. gerçekleşmiştir.

b. Bu üretim araçlarını tekelleştiren bir sosyal sınıfın, modern burjuvazinin oluşmasıyla. Bu sınıfın belirebilmesi önce para biçiminde sermayelerin birikmesini, sonra da üretim araçlarında bu üretim araçlarını ancak hatırı sayılır ölçüde para-sermayeye sahip olanların erişebileceği kadar pahalı hale getiren bir dönüşümü gerektirir. Üretimi *makinalaşmaya* dayandıran 18. yüzyıldaki sanayi devrimi bu dönüşümü kesin bir biçimde gerçekleştirmiştir.

c. İş gücünün metaya dönüşmesi.

Bu dönüşüm, iş gücünden başka hiçbir şeye sahip olma-

yan ve varolabilmek için bu iş gücünü üretim araçlarının sahiplerine satmak zorunda olan bir sınıfın ortaya çıkışının sonucudur.

"Aralarından bir çoğu sırtlarında karılarının ve çok sayıda çocuğun yükünü taşıyan ve elleriyle yapacakları işle kazandıklarından başka hiçbir şeye sahip olmayan yoksul ve muhtaç insanlar": İşte modern proletaryanın, XVI. yüzyılda Leyde'de (Hollanda'da) yapılan bir araştırmadan alınmış mükemmel bir tarifi.

Bu proleterler yığınının tercih hakkı olmadığı için –tabii eğer iş gücünü satmak veya sürekli aç kalmak arasındaki tercih sayılmazsa– iş gücünün fiyatı olarak normal kapitalist şartlarda "emek piyasası" tarafından kabul ettirilen fiyatı, yani, toplumsal olarak kabul edilen asgari geçim seviyesini kabullenmek *zorundadır. Proletarya, bu ekonomik zorlama sonucunda az çok kesintisiz bir biçimde iş gücünü satmak zorunda kalanlar sınıfıdır.*

Bibliyografya

K. Marx	*Ücret Fiyat ve Kâr*
Rosa Luxemburg	*Ekonomi Politiğe Giriş*
Ernest Mandel	*Marxist Ekonomiye Giriş*
Ernest Mandel	*Marxist Ekonomi El Kitabı*
Pierre Salama-Jacques Valier	*Ekonomi Politik El Kitabı*

V. Kapitalist ekonomi

1. Kapitalist ekonominin özellikleri

Kapitalist ekonomi kendine özgü bir dizi karakteristiğe göre işler; bu karakteristikler arasından şunları sıralayacağız:

a. Üretim, esas itibariyle *meta üretiminden*, pazarda satılmak üzere yapılan üretimden ibarettir. Üretilmiş metalar fiilen satılmadan, kapitalist firmalar ve genel olarak burjuva sınıfı, emekçiler tarafından üretilen ve imal edilmiş metaların içinde bulunan artık-değeri *gerçekleştiremez.*

b. Üretim, *üretim araçlarının özel mülkiyeti* şartlarında gerçekleşir. Bu özel mülkiyet herşeyden önce bir hukuki kategori değil, tam bir iktisadi kategoridir. Bu demektir ki üretici güçlere (üretim araçları ve iş gücü) sahip olma iktidarı topluluğa ait değildir ve (münferit mülk sahipleri; aileler; anonim şirketler veya mali gruplar) birbirinden farklı kapitalist gruplar tarafından kontrol edilen ayrı ayrı firmalar arasında parçalanmıştır. Ekonomik konjonktürü geniş ölçüde şartlandıran yatırım kararları da aynı şekilde, her kapitalist grup veya birimin ayrı ve özel çıkarı temeli üzerinde parçalanmış bir biçimde alınmaktadır.

c. Üretim, anonim bir pazar için yapılmaktadır; *rekabetin buyruklarıyla* gerçekleşmektedir. Üretim alışkanlıkla (ilkel topluluklarda olduğu gibi) veya kurallarla (Orta Çağ loncala-

rında olduğu gibi) sınırlanmadığı andan itibaren, her özel sermaye (her mülk sahibi, her kapitalist firma veya grup) en yüksek iş hacmine erişmeye, pazarın en büyük kısmını ele geçirmeye çalışmakta ve bunu yaparken de aynı dalda faaliyet gösteren başka firmaların almış olduğu benzer kararlardan tedirgin olmamaktadır.

d. Kapitalist üretimin hedefi azami kârı gerçekleştirmektir. Kapitalizm öncesinin mülk sahibi sınıfları toplumsal artık ürünle yaşamakta ve bunu hiçbir üretici faaliyette bulunmaksızın toptan tüketmekteydiler. Kapitalist sınıf da sosyal artık ürünün, gerçekleştirdiği kârın bir kısmını üretken olmayan bir şekilde tüketmek zorundadır. Ama bu kârları gerçekleştirebilmek için metalarını satabilmesi gerekir. Bu da demektir ki onları pazara rakiplerininkinden daha ucuz bir fiyata sürebilmesi gerekir. Bunu yapabilmek için üretim maliyetlerini düşürebilmesi gerekir. Üretim maliyetlerini (üretim fiyatları) düşürmenin en etkili yolu üretimin temelini genişletmek, git gide daha mükemmel makinelerin yardımıyla daha fazla üretmektir. Ama bu da her seferinde daha büyük sermayeler gerektirmektedir. *O halde kapitalizmin üretken yatırımları azami ölçüde geliştirmek için kârını azamileştirmeye çalışması rekabetin kamçısının zoruyla olmaktadır.*

e. Böylece kapitalist üretim yalnız kâr için değil, aynı zamanda sermaye birikimi için bir üretim olarak belirir. Nitekim, kapitalizmin mantığı artık-değerin büyük bir kısmının üretken olmayan bir şekilde tüketilmeyip (burjuvazinin ve uşaklarının özel tüketimi) ek makine ve hammaddeler ve ek el emeği biçimi altında üretken bir tarzda biriktirilmesini gerektirir.

Hedefi sermayenin birikmesi olan üretim çelişik sonuçlara ulaşır. Bir yandan makinalaşmanın durmaksızın gelişmesi, *üretici güçlerin ve emeğin üretkenliğinin ilerleyip* insanlığın "alın teriyle akmeğini kazanma" zorunda olma baskısından kurtuluşunun maddi temellerini yaratmaktadır. İşte kapitalizmin tarihsel olarak ilerici işlevi budur. Ama öte yandan azami kâr arayışı ve durmaksızın artan, sermaye birikiminin emredici şartları altında makinalaşmanın gelişmesi işçinin makina karşısında ve emekçi yığınların kendilerini dönem dönem işlerinden ve ustalıklarından yoksun bırakan "pazar kanunları" karşısında giderek daha sert bir biçim alan tâbiliğini getirmektedir. Üretici güçlerin *kapitalist ilerlemesi* aynı zamanda *çalışanların* (ve dolaylı bir biçimde burjuva toplumunun bütün yurttaşlarının) iş aletleri, çalışma şartları, kısaca (tüketim ve "boş zaman"ları doldurma şartları da dahil olmak üzere) hayat şartları ve yurttaşlarıyla olan gerçekten insani ilişkilerinden giderek daha hissedilir bir şekilde *yabancılaşmasını* getirir.

2. Kapitalist ekonominin işleyişi

Azami kârı elde etmek ve sermaye birikimini mümkün olduğu kadar geliştirmek için, kapitalistler, iş gücü tarafından üretilen yeni değerin işgücüne ücretler biçiminde geri dönen payını azami ölçüde küçültme eğilimindedirler. Bu yeni değer, bu "yaratılmış gelir" gerçekten, her türlü bölüşüm sorunundan bağımsız olarak üretim sürecinde belirlenmiştir; ücretli üreticilerin tamamı tarafından sağlanan iş saatlerinin toplamıyla ölçülebilir. Bu elimizdeki pastada ödenen ücretlerin payı ne kadar büyük olursa zorunlu olarak artık-değerin payı o kadar

küçük olacaktır. Kapitalistler artık-değere düşen payı artırmak istedikçe ücretlere düşen payı azaltmak zorunda kalacaklardır.

Kapitalistlerin kendi paylarını, yani artık-değeri artırmak için kullandıkları esas iki araç şunlardır:

a. İş gününün uzatılması (Batı'da XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın yarısına kadar; birçok yarı-sömürge ülkede günümüze kadar uygulanmaktadır) gerçek ücretlerin azaltılması, "asgari hayat" düzeyinin düşürülmesi. Bunu Marx *mutlak artık-değerin* artırılması diye adlandırmaktadır.

b. Tüketim malları alanında emeğin yoğunluğunun ve üretkenliğinin artırılması (bu yol Batı'da XIX. yüzyılın ikinci yarısından beri geçerlidir). Gerçekten eğer tüketim malları sanayilerinde ve tarımda emek üretkenliğindeki bir artışın ardından ortalama sanayi işçisi belirli bir tüketim malları toplamını üretmek için beş saat çalışmak yerine üç saat çalışarak aynı değeri yeniden üretebilirse patronuna sağladığı artık-değer üç saatlik çalışmanın ürününden beş saatlik çalışmanın ürününe geçebilir ve bu dönüşüm, sekiz saatlik iş gününün sabit kalmasına rağmen gerçekleşebilir. Bu da Marx'ın *göreli artık-değerin* arttırılması diye adlandırdığı şeydir.

Her kapitalist azami kârı gerçekleştirmek ister. Ama buna varabilmek için aynı zamanda üretimi azamiye çıkarmaya ve durmaksızın (istikrarlı para birimleriyle ifade edilen) maliyet fiyatını ve satış fiyatını düşürmeye çalışır. Bu olgudan dolayı rekabet orta vadede kapitalist firmalar arasında bir eleme yaratır. Sadece en üretken ve en "rantabl" firmalar hayatta kalabilirler. Çok pahalıya satanlar yalnız "azami kârı" gerçekleştirememekle kalmazlar kârlarının tamamen yokolduğunu

görürler. Bunlar iflas ederler ya da rakipleri tarafından yutulurlar.

Böylece kapitalistler arasındaki rekabet kâr haddinde bir eşitlenmeye varır. Firmaların bir çoğu sonunda ortalama bir kârla yetinmek zorunda kalırlar ki, bu ortalama kâr da, son tahlilde yatırılmış toplam toplumsal sermaye kütlesi ile üretici ücretlilerin bütününün sağladığı artık-değer tarafından belirlenir. Sadece üretkenlikteki kuvvetli bir ilerlemeden veya herhangi bir tekel durumundan yararlanan firmalar *aşırı kârlar*, yani bu ortalamanın üzerinde kârlar elde edebilirler. Ama genel olarak kapitalist rekabet aşırı kârların veya tekellerin sınırsız bir süre boyunca yaşamalarına izin vermez.

Kapitalist üretim tarzında yatırımları yöneten büyük ölçüde bu ortalama kârdan sapmalardır. Sermayeler kârın ortalamanın altında olduğu sektörleri terk edip ortalamanın üzerinde olduğu sektörlere doğru akarlar (örneğin 1960'larda sermayeler otomobil dalına doğru akarken, 1970'lerde bu dalı terkederek enerji sektörüne akmaya başlamışlardır). Ama sermayeler kâr haddinin ortalamanın üzerinde olduğu sektörlere akarken bu sektörlerde keskin bir rekabet, satış fiyatında ve kârlarda bir düşüş sağlarlar ve bu düşüşler, kâr haddi bütün dallarda aşağı yukarı aynı düzeyde oluşana kadar, devam eder.

3. Ücretlerin evrimi

Kapitalizmin belirleyici özelliklerinden biri insanın iş gücünü meta haline sokmasıdır. İşgücü-metaının değeri kendisinin yeniden üretiminin maliyetine eşittir (yani işgücünün yeniden oluşması için tüketilmesi gereken bütün metaların değerine

eşittir). Demek ki burada ister işçi ister patron olsunlar birey gruplarının öznel değerlendirmelerinden bağımsız objektif bir büyüklük söz konusudur.

Bununla birlikte işgücünün değerinin diğer herhangi bir metanınkinden farklı özel bir niteliği vardır: Kesin olarak ölçülebilir bir unsurun yanısıra bir değişken unsur barındırması. Değişmeyen unsur *fizyolojik açıdan* işgücünü yeniden oluşturan metaların değeridir (yani belirli bir anda kapitalist iş örgütlenişi tarafından öngörülen "normal" şartlar altında işçinin çalışabilmesi için almak zorunda olduğu kaloriler, vitaminler, belirli bir kaslara değgin ve sinirsel enerji harcama yeteneğini karşılayan metalar). Değişken unsur bir çağda ve belirli bir ülkede "normal asgari hayat düzeyi"nin içinde yer alan fakat fizyolojik asgari hayat düzeyinin içermediği metaların değeridir. Marx işgücünün değerinin bu kısmını *"tarihsel-ahlaki"* kısım olarak adlandırmaktadır. Bu demektir ki iş gücünün değerinin bu kısmı kaçınılmaz değildir. Bir tarihsel evrimin ve *Sermaye ile Emek arasındaki güçler ilişkisinin* belli bir durumunun sonucudur. Marxist iktisadi tahlilin bu belirli noktasında sınıf mücadelesi, bu mücadelenin geçmişi ve bugünü, kapitalist ekonominin belirleyici bir yan unsuru haline gelir.

Ücret, iş gücünün *piyasa fiyatıdır*. Bütün piyasa fiyatları gibi ücret de metanın değeri etrafında dalgalanır. Ücretteki dalgalanmalar özellikle *yedek sanayi ordusunun* yani işsizliğin dalgalanmalarıyla belirlenir ve bu üçlü bir anlamda olur:

a. Bir kapitalist ülke önemli bir sürekli işsizlikle karşı karşıya kalırsa (yani sanayi yönünden az gelişmişse), ücretlerin işgücünün değerinin altında veya tam o düzeyde oluşması

tehlikesi vardır. Bu işgücü değeri ise fizyolojik asgari hayat seviyesine yakın olma durumundadır.

b. Sürekli kitlesel işsizlik, özellikle derinlemesine sanayileşmenin ve kitle halinde işçi göçünün bir sonucu olarak uzun vadede küçülürse yüksek konjonktür döneminde ücretler iş gücünün değerinin üzerine çıkabilir. İşçi mücadelesi uzun vadede bu değerin içerisinde yeni metaların eşdeğerlerinin girmesini sağlayabilir. Toplumsal olarak kabul edilen asgari hayat düzeyi gerçek terimlerle artabilir, yani yeni ihtiyaçları kapsamına alabilir.

c. Yedek sanayi ordusunun üst ve alt sınırları yalnız demografik hareketlere (doğum ve ölüm oranları) ve proletaryanın uluslararası göç hareketlerine bağımlı değildir. Bizatihi *sermaye birikiminin mantığına* da ve herşeyden önce buna bağlıdır. Gerçekten kapitalistler rekabete dayanabilmek için verdikleri mücadelede el emeğinin yerine makineler ("ölü emek") ikame etmek zorundadırlar. Bu ikame sürekli olarak üretim dışına el emeği atar. Bunalımlar da aynı işlevi görürler. Buna karşılık yüksek konjonktür ve "aşırı ısınma" dönemlerinde, sermaye birikimi ateşli bir ritmle ilerlediğinde, yedek sanayi ordusu küçülür.

Demek ki ücretlerin evrimine hükmeden hiçbir "tunç kanunu" bulunmamaktadır. Sermaye ile emek arasındaki sınıf mücadelesi bu evrimi kısmen belirler. Sermaye ücretleri asgari fizyolojik hayat düzeyine doğru indirmek ister. Emek tatmin edilecek yeni ihtiyaçları ücretin içine sokmak suretiyle ücretin tarihsel ve ahlaki unsurunu genişletmeye çalışır. Demek oluyor ki proletaryanın kenetlenme, örgütlenme, daya-

nışma, mücadelecilik ve sınıf bilinci derecesi ücretlerin evrimini belirleyen yan etkenlerdir. Ama uzun vadede işçi sınıfının *görece yoksullaşmasına* doğru tartışılmaz bir eğilim varlığı açığa çıkarılabilir. Proletarya tarafından yaratılan yeni değerden çalışanlara düşen *pay* azalmak eğilimindedir (bu gerçek ücretlerdeki bir artışın eşliğinde de olabilir). Üretici güçlerin gelişmesi ve bizatihi kapitalist üretim tarzının atılımı tarafından yaratılan yeni ihtiyaçlarla bu ihtiyaçları ele geçen ücretlerle tatmin etme kapasitesi arasındaki açıklık giderek büyüme eğilimindedir.

Bu görece yoksullaşmanın net bir göstergesi de uzun vadede emeğin üretkenliğinin artışıyla gerçek ücretlerin artışı arasındaki açıklıktır. XX. yüzyılın başından 1970'li yılların başlarına kadar Amerika'da ve Batı ve Orta Avrupa'da tarım ve sanayide emek üretkenliği 5-6 kat artmıştır. Aynı dönemde gerçek ücretler sadece 2-3 kat artmıştır.

4. Kapitalizmin evrim kanunları

İşleyişinin özelliklerinden ötürü kapitalist üretim tarzı bazı evrim kanunlarına (gelişim kanunları) göre gelişir; bu kanunlar da kapitalist üretim tarzının kendi tabiatına ait kanunlardır.

a. Sermayenin temerküzü ve merkezileşmesi.

Rekabette büyük balıklar küçükleri yutar, büyük teşebbüsler (firmalar), daha az imkânlara sahip olan büyük çapta seri üretimin avantajlarından yaralanamayan ve en ileri ve en pahalı tekniği kullanamayan daha küçük teşebbüsleri (firmaları) alt ederler. Bu olgudan dolayı, ileri gelen firmaların boyutları durmaksızın büyümektedir (sermayenin temerküzü).

Bundan bir yüzyıl önce 500 ücretli çalıştıran işletmeler bir istisnaydı. Bugün 100.000'in üzerinde ücretli çalıştıranlar vardır. Aynı zamanda rekabette yenik düşen birçok işletme muzaffer rakipleri tarafından yutulmaktadır (sermayenin merkezileşmesi).

b. Emekçi nüfusun artan ölçüde proleterleşmesi.

Sermayenin merkezileşmesi kendi hesaplarına çalışan küçük patronların sayısının durmaksızın azalmasına yol açar. Emekçi nüfusun hayatta kalabilmek için iş gücünü satmak zorunda kalan kısmı sürekli olarak büyümektedir. İşte Amerika'da bu evrime ilişkin ve bu eğilimi çarpıcı bir şekilde doğrulayan rakamlar.

A.B.D.'nde sınıf yapısının evrimi
(bir meslek icra eden nüfusun tümünün bir yüzdesi olarak)

Yıllar	*Ücretliler*	*Müteşebbisler ve Serbest Çalışanlar*
1880	62	36.9
1890	65	33.8
1900	67.9	30.8
1910	71.9	26.3
1920	73.9	23.5
1930	76.8	20.3
1939	78.2	18.8
1950	79.8	17.1
1960	84.2	14.0
1970	89.9	8.9

Geniş ölçüde yaygın olan bir efsanenin aksine, güçlü bir şekilde tabakalaşmış da olsa bu proleter kitlesinin türdeşlik derecesi azalmaktan çok artmaktadır. Hayat düzeyi açısından, sendikalaşma ve greve gitme eğilimi açısından, potansiyel olarak anti-kapitalist bilince erişme açısından bir el işçisi, bir banka memuru ve bir küçük kamu görevlisi arasındaki mesafe bundan yarım yüzyıl öncesine göre daha azdır.

Kapitalist rejimde bu giderek artan proleterleşme özellikle, burjuva gelir dağılımından ötürü *kapitalist üretim ilişkilerinin otomatik bir şekilde yeniden üretilmesinden* ileri gelmektedir ki, bu yeniden üretime daha yukarıda değinilmiştir. Ücretlerin yüksek veya düşük olması proleterlerin acil veya ileriye dönük tüketim ihtiyaçlarının giderilmesinden başka birşeye yaramaz. Bu olgular servet biriktirmekteki imkânsızlığın içerisinde yer almaktadır. Öte yandan sermayenin temerküzü ilk kuruluş masraflarının git gide daha yükselmesini getirmektedir ki bu da büyük ticari ve sınai işletmelerinin mülkiyetine yalnız proletaryanın tümünün değil küçük-burjuvazinin büyük bir çoğunluğunun da erişmesini engellemektedir.

c. Sermayenin organik bileşiminin artması.

Her kapitalistin sermayesi ve dolayısıyla bütün kapitalistlerin sermayesi iki kısma ayrılabilir. Bunlardan birinci kısım makinaların, binaların, hammaddelerin satın alınmasına yarar. Üretim boyunca bu kısmın değeri sabit kalır; bir kısmı imal edilen ürünlere iş gücü tarafından aktarılan bu değer üretim boyunca sadece aynen korunmuş olur. Marx bu kısmı *değişmez sermaye* diye adlandırır. İkinci kısım işgücünün satın alınmasına, ücretlerin ödenmesine yarar. Marx bu kısmı

değişken sermaye diye adlandırır. Artık-değer üreten sadece bu kısımdır.

Değişmeyen sermaye ile değişken sermaye arasındaki oran hem bir *teknik* orandır –şu veya bu makineler bütününü verimli bir şekilde kullanmak için ona yutmak üzere belli bir miktar ham madde vermek gerekir; bunlara belli bir miktar kadın ve erkek işçi katmak gerekir– hem de *değerle ilgili* bir orandır; x franklık hammaddeyi dönüştürecek, y franklık z kadar makineyi çalıştıracak w kadar işçi satın almak için şu kadar ücret harcanır. Değişmeyen sermaye ile değişken sermaye arasındaki bu çifte oran Marx tarafından *sermayenin organik bileşimi* formülü ile belirlenmiştir.

Sanayi kapitalizminin gelişmesiyle bu oran gelişme eğilimi göstermektedir. Artan bir hammaddeler yığını ve artan (ve git gide daha karmaşık) makineler 1 (10, 100, 1000) işçi tarafından harekete geçirilecektir. Aynı ücretler yığınına hammaddelerin, makinelerin, enerji ve binaların satın alınması için harcanan ve git gide yükselme eğiliminde olan bir değer tekabül etmektedir.

d. Kâr haddinin düşme eğilimi.

Bu kanun mantıksal olarak bir öncekinden çıkmaktadır. Yalnız değişken sermaye artık-değer, kâr ürettiğine göre sermayenin organik bileşimi yükseldikçe kârın toplam sermayeye oranı düşme eğiliminde olacaktır.

Bu konuda sermayenin temerküzündeki veya aktif nüfusun proleterleşmesinde olduğu gibi "doğrusal" bir kanundan değil *eğilimsel* bir kanundan söz edilmektedir. Gerçekten bu eğilimi engelleyen çeşitli etkenler vardır. Bu etkenlerden en

önemlisi ücretlilerin sömürülme haddinin artmasıdır (yani toplam ücretler yığını ile toplam artık-değer yığını arasındaki oranın artmasıdır). Bununla birlikte ortalama kâr haddinin düşme eğiliminin artık-değer haddindeki artışla uzun süre etkisiz hale getirilemeyeceği görülebilir. Gerçekten sermayenin organik bileşiminin büyümesinin hiçbir sınırı yokken (bu, otomatikleşmiş işletmelerde sonsuza doğru yükselebilir) ne gerçek ücret ne de görece ücret emeğin toplumsal üretkenliğini, el emeğinin verimliliğini tehdit etmeksizin belli bir sınırın altına inemez.

e. Üretimin nesnel olarak toplumsallaşması.

Meta üretiminin başlangıcında her işletme hammadde sağlayanlarla müşteriler arasında sadece geçici ilişkiler kuran, birbirlerinden bağımsız hücreler halindeydi. Kapitalist rejim geliştikçe artan sayıda ülkeler ve kıtalarda işletmeler ve üretim dalları arasında toplumsal ve teknik düzeyde sürekli bir karşılıklı bağımlılık ağı örülmektedir. Bir sektördeki bunalım bütün diğer sektörlerde kendini göstermektedir. İnsanoğlunun belirişinden beri ilk kez bütün insanlar arasında ortak bir ekonomik alt yapı oluşmaktadır ki bu alt yapı yarının komünist dünyasında insanlar arasındaki dayanışmanın temelini oluşturacaktır.

5. Kapitalist üretim tarzının içindeki çelişkiler

Kapitalist rejimin bu gelişme yasalarına dayanarak söz konusu üretim tarzının şu temel çelişkileri sıralanabilir:

a. Özel mülkiyetin ve genelleşmiş meta üretiminin varlıklarını sürdürmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan, üretimin her kapitalist firma içinde gitgide daha özgürce, daha bi-

linçli örgütlenişi ile kapitalist üretimin bütününde gitgide daha şiddetlenen anarşi arasındaki çelişki.

b. Ürünlerin, kârın, üretim araçlarının özel mülk edinilmesiyle üretimin nesnel toplumsallaşması arasındaki çelişki. Ancak işletmelerin, sanayi dallarının, ülkelerin, kıtaların karşılıklı bağımlılığı en ileri düzeye varınca bütün bu sistem bir avuç büyük kapitalistin emirleri ve kâr hesaplarına göre işlediği gerçeği, iktisadi anlamda saçma, toplumsal anlamda da tiksindirici karakterlerini bütünüyle gözler önüne sermektedir.

c. Kapitalist rejimin üretici güçleri sınırsız bir biçimde geliştirme eğilimi ile çalışanlar kitlesinin bireysel ve toplumsal tüketimine kesinkes koymak zorunda olduğu dar sınırlar arasındaki çelişki; üretimin hedefi hâlâ azami kâr olarak kaldığından ve bu kaçınılmaz olarak ücretlerin sınırlandırılmasına vardığından, üreticilerin tüketimleri sınırlı olmaktadır.

d. Bilim ve tekniğin (insanın kurtuluşu için taşıdıkları potansiyel ile) korkunç bir atılıma girmesi ile, bu potansiyel üretici güçlerin metaların *satılmasının* ve kapitalistlerin *zenginleşmesinin* emredici hükümlerine tabi olmaları arasındaki çelişki; ki bu durum üretici güçleri dönem dönem yıkıcı güçler haline getirerek (özellikle ekonomik krizler, kanlı faşist rejimlerin kurulması, savaşlar sırasında olduğu gibi insanın doğal çevresini tehdit eden tehlikelerle de) insanlığı "ya sosyalizm ya barbarlık" ikilemi ile karşı karşıya bırakmaktadır.

e. Burjuva toplumunun normal yeniden-üretim şartlarını dönem dönem bozan, emek ile sermaye arasındaki sınıf mücadelesinin gelişmesi. Bu sorunsal daha ayrıntılı bir biçimde 8., 9., 11., ve 14., bölümlerde incelenecektir.

6. Dönemsel aşırı üretim bunalımları

Kapitalist üretim tarzının içindeki çelişkiler, dönem dönem, aşırı üretim bunalımlarında boşalmaktadır. Ekonominin yeni hamlesi, yüksek konjonktür, "boom", bunalım ve durgunluk aşamalarından geçen ve çevrimsel bir gidişi olan dönemsel aşırı üretim bunalımları eğilimi bu üretim tarzının ayrılmaz bir parçasıdır ve yalnız bu üretim tarzının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu dalgalanmaların *şiddeti* dönemden döneme değişebilir. Ama kapitalist rejimde *gerçeklikleri* kaçınılmazdır.

Kapitalizm-öncesi toplumlarda (normal yeniden-üretimin kesintiye uğraması anlamında) ekonomik bunalımlar olmuştur; aynı şekilde bu tür bunalımlar kapitalizm-sonrası toplumda da vardır. Ama ne birinde ne diğerinde *söz konusu olan metaların ve sermayelerin aşırı üretimden doğan bunalımlar* değil, kullanım değerlerinin yetersiz üretimden doğan bunalımlardır. Kapitalist aşırı-üretim bunalımının özelliğini belirleyen şey gelirlerin düşmesinin, işsizliğin yayılmasının, sefaletin (ve sık sık açlığın) yerleşmesinin fizik üretiminin düşmüş olmasından ötürü değil, aksine satınalma gücüne oranla aşırı ölçüde artmış olmasının sonucu olmasıdır. Ekonomik etkinlik, ürünler, fizik olarak eksik olduğundan değil *satılamaz* durumda olmalarından ötürü düşmektedir.

Dönemsel aşırı üretim bunalımların temelinde, hem ortalama kâr haddinin düşüşü ve üretim anarşisi hem de burjuva dağılım tarzının emekçi yığınların tüketimine koyduğu sınırları hesaba katmaksızın üretimi geliştirme eğilimi bulunmaktadır. Kâr haddinin düşmesinin sonucunda sermayelerin gi-

derek artan bir kısmı yeterli bir kâr elde edemez, yatırımlar kısıtlanır, işsizlik yayılır. Metaların giderek artan miktarlarda zararına satılması bu etkenle birleşip istihdamın gelirlerin, satın alma gücünün ve bütünüyle ekonomik faaliyetin genel bir çöküşünü hızlandırır.

Aşırı üretim bunalımı hem bu etkenlerin bir ürünüdür hem de bu etkenleri kısmen etkisizleştirmek için kapitalist rejimin sahip olduğu bir imkândır. Bunalım metaların değerinin düşmesine ve bir çok firmanın iflas etmesine yol açmaktadır. Bu durumda toplam sermaye değer olarak küçülmüştür. Bu da kâr haddinin ve birikim faaliyetinin yeniden yükselmesine imkân sağlayacaktır. Kitlesel işsizlik el emeğinin sömürülme haddinin yükselmesine imkân sağlar ki bu da bir önceki olguyla aynı sonuca varır.

Ekonomik bunalım toplumsal çelişkileri şiddetlendirir ve patlayıcı bir toplumsal ve siyasal bunalıma yol açabilir. Bu bunalım kapitalist rejimin daha etkili ve daha insani bir rejimle, insan kaynaklarını ve maddi kaynakları israf etmeyen bir rejimle yer değiştirmek için olgunlaşmış olduğunun işaretidir. Ama söz konusu bunalım rejimin otomatik bir şekilde çöküşünü sağlamaz. Bu rejim kendi doğurduğu devrimci sınıfın bilinçli eylemiyle yıkılmak zorundadır: Yani işçi sınıfının bilinçli eylemiyle.

7. Proletaryanın birleşmesi ve parçalanması

Kapitalizm proletaryayı doğurur, onu git gide daha büyük işletmeler içinde yoğunlaştırır ve ona bir sanayi disiplini ve onunla birlikte, işyerlerinde işbirliği yapma ve temel dayanış-

ma bilinci aşılar. Fakat tüm bunlar tek tek her kapitalist firma için olduğu kadar, tüm olarak kapitalist sınıf için de azami kâr arayışı tarafından koşullanır. Ve bu sınıf da, işçi mücadelelerinin ilk patlak verişlerinin de teyit ettiği üzere, proleter güçlerin temerküzünü ve birleşmesinin kendisi için muazzam bir tehdit oluşturduğu olgusunun açıkça bilincindedir.

Bu nedenle, üretim tarzının gelişmesi birbiriyle çelişik bir ikili harekete eşlik eder: bir yandan proletaryanın, tüm ücretlilerin birleşmesi ve homojenleşmesi yönündeki tarihsel eğilim; diğer yandan bazı tabakaları aşırı sömürüye ve özel bir baskıya tabi kılarken, diğer bazılarını göreli olarak ayrıcalıklı kılarak proleter sınıfı parçalama ve katmanlara ayırma yönündeki sürekli girişimler. Irkçılık, cinsiyetçilik, şovenizm, yabancı düşmanlığı gibi bazı özel ideolojiler ilk kapitalist ülkelerde doğan, ama sömürgecilik ve emperyalizmin hızlandırarak uluslararası ölçekte zirveye çıkardığı özel aşırı sömürü ve baskı biçimlerini haklı göstermeye ve istikrarlı hale getirmeye yararlar.

Kadın ve çocuk emeğinin istihdamı ilk manüfaktür ve fabrikalarda ücretleri "kırmak" için genç sanayiciler tarafından kullanılan en tercihe şayan yollardan biriydi. Aynı zamanda, özellikle Kilise'ye ve diğer gerici ideolojilere yayma kurumlarına yaslanan burjuvazi güçlü biçimde işçi sınıfı ve nüfusun diğer emekçi kesimleri içinde "kadının yerinin yuva olduğu" ve kadınların zanaat ve kalifiye meslek sahibi olamayacakları (bu durumda ücretleri düşürmeye yol açabilirlerdi) fikrini teşvik etmiştir.

Gerçekte, kapitalist rejimde, kadın işçi ve memurlar iki bakımdan aşırı sömürülürler. İlkin, hem düşük emek niteliği

hem de eşit bir işe ödenen daha düşük ücretten dolayı büyük ölçüde erkeklere göre daha az ücret aldıklarından, ki bu durum doğrudan doğruya sermaye tarafından ele geçirilen artık değer kütlesini arttırır. İkinci olarak, burjuva sosyo-ekonomik yaşamının örgütlenmesinin temel tüketim, emek gücünün fiziksel yeniden üretimi hücresi olarak babaerkil aile eksenine dayandığından dolayı. Oysa, kadınlar aile içinde yemek yapma, ısınma ihtiyacının yerine getirilmesi, bulaşık yıkama, çocukların bakılması ve eğitimi, vs. gibi bedeli ödenmemiş bir emek sarfiyatı yapmak zorundadırlar. Bu emek doğrudan bir artık-değer kaynağı değildir, zira meta bünyesinde cisimleşmez. Fakat proleter tüm beslenme, giyim, çamaşır ve ısınma ihtiyaçlarını pazardan satın almak zorunda kalsaydı, çocuklarının okul saatleri dışındaki bakım ve eğitim hizmetlerine bir bedel ödemek zorunda kalsaydı, eşinin, kızlarının, annesinin, vs. karşılığı ödenmemiş emeğine başvursa dahi, ortalama ücreti olduğundan açıkça daha yüksek ve toplumsal artık-değer de o oranda daha düşük olurdu.

Kapitalist üretimin kasılması karakteri, sınai nüfusun ani artış ve azalışlarıyla birlikte, "emek piyasası"na hiç de daha az kasılmalı olmayan bir dönemsel işgücü giriş ve çıkışları hareketine yol açar.

Kayda değer boyutlardaki gerilimler ve insani sefaletlerin eşliğindeki bu şiddetli hareketlerin siyasi ve toplumsal maliyetlerini azaltmak maksadıyla sermayenin daha az sanayileşmiş ülke kaynaklı bir işgücü tedarik etmekte çıkarı vardır. Her ülkenin ve bütün ulusların tüm proleterlerini kapsayan gerçek bir dayanışmanın ve sınıf birliğinin gelişmesini engel-

lemek için hem bu işgücünün başlangıçta çok daha vurgulu bir yoksulluk ve eksik istihdamın fonksiyonu olan uysallığına hem de bu işgücü ile "yerli" işçi sınıfının arasındaki gelenek ve görenek farklarına güvenir.

Bu yüzden tüm kapitalist üretim tarzının tarihine büyük göç haraketleri eşlik etmiştir: İngiltere ve İskoçya'ya İrlandalılar, Fransa'ya Portekizliler, Almanya'ya Polonyalılar, önce Britanya sömürgelerine, daha sonra Büyük Britanya'ya İtalyanlar, ardından Kuzey Afrikalılar, İspanyollar, Hintliler, Pasifik'in her tarafına Çinliler, Japonya'ya Koreliler, Kuzey Amerika'ya (XVII, XVIII ve XIX. yüzyıllardaki siyah köleler bir yana, İngilizler, İrlandalılar, İtalyanlar, Yahudiler, Polonyalılar, Yunanlılar, Meksikalılar, Portorikolular), Arjantin'e, Avusturlya'ya birbiri ardı sıra göçmen dalgaları.

Bu kitlesel göç dalgalarının her birine, değişik derecelerde de olsa, benzer aşırı sömürü ve baskı görüngüleri eşlik etmiştir. Göçmenler en düşük ücretli işlerle yetinmişlerdir. En pis işleri yapmak zorunda bırakılmışlardır. Gettolarda ve gecekondularda kalmışlardır. Genel olarak ana dillerinde öğrenim görmekten mahrum bırakılmışlardır. Zihinsel ve düşünsel gelişmeleri önlemek için, uslu ve aşırı sömürüye maruz durumda kalmaları için ve örgütlü yerli proletaryadan daha yüksek bir "yer değiştirme" kabiliyetine (geldikleri ülkeye geri gönderilme ya da keyfi sürgün gibi uygulamalar da dahil) sahip olmaları için bin bir türlü ayrımcılık (özellikle eşit medeni, siyasi ve sendikal hakların elde edilmesi konusunda) devreye sokulmuştur.

Aynı anda bu yerli proletarya arasında yaygınlık kazanan ideolojik önyargılar da onların gözünde aşırı sömürüyü haklı

gösterirler ve işçi sınıfının yaşlı-genç, erkek-kadın, "yerli"-göçmen, hıristiyan-yahudi- beyaz-siyah, ibrani-arap, vs. şeklinde sürekli olarak parçalanması ve bölünmesini muhafaza ederler.

Proletarya kurtuluş mücadelesini ancak birliğini sağlarsa ve tüm ücretlilerin sınıf dayanışması ve birliğini duyuracak şekilde örgütlenirse, en acil ve en temel çıkarlarının savunulması da dahil, başarıya kavuşturabilir. Bu nedenle, kadınların, gençlerin, göçmenlerin, ezilen ulus ve ırkların maruz kaldıkları tüm ayrımcılık ve tüm aşırı sömürü biçimlerine karşı mücadele yalnızca temel bir insani ve siyasi görev değildir. Aynı zamanda çok açık ve seçik olarak kendi sınıf çıkarlarına da tekabül eder. Dolayısıyla, emekçilerin bu aşırı sömürünün ve proletaryanın sürekli biçimde parçalanması ve bölünmesinin altında yatan tüm cinsiyetçi, ırkçı, şoven, yabancı düşmanı önyargıları başlarından savmaları konusunda sistematik olarak eğitmeleri işçi hareketinin temel bir görevidir.

Bibliyografya

K.Marx	*Ücret, Fiyat ve Kâr*
Marx ve Engels	*Komünist Manifesto*
F. Engels	*Anti-Dühring (2. Bölüm)*
E. Mandel	*Marxist ekonomiye giriş*
E. Mandel	*Marxist ekonomi el kitabı*
P. Salama- J. Valier	*Ekonomi politik el kitabı*
E. Mandel- G. Novack	*Marxist yabancılaşma teorisi*
K. Kautsky	*Karl Marx'ın Ekonomik Doktrini*
R. Luxemburg	*Ekonomi Politiğe Giriş*

VI
Tekeller kapitalizmi

Kapitalist üretim tarzının işleyişi başından beri aynı kalmamıştır. XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında yayılan manüfaktür kapitalizmini incelemeyi bir kenara bırakırsak sanayici kapitalizmin tarihini şu iki evreye ayırabiliriz:

– Sanayi Devrimi'nden (yaklaşık 1760) geçtiğimiz yüzyılın 80'li yıllarına kadar uzanan serbest rekabetçi kapitalizm evresi;

– 1880 yıllarından günümüze kadar gelen, emperyalizm evresi.

1. **Serbest rekabetten kapitalistlerarası** anlaşmalara varış

Sanayici kapitalizm, varlığının ilk evresi boyunca, her sanaii dalında birbirlerinden bağımsız olan çok sayıdaki işletmeyle belirleniyordu. Bu işletmelerin içinden hiçbiri pazara egemen olamıyordu. Mallarını akıtabilmek umuduyla herbiri daha ucuza satış yapabilmenin yollarını araştırmakla meşguldü.

Bu durum, kapitalist merkezileşme ve temerküzün bir dizi sanayi dalında toplam üretimin yüzde 60, 70 veya 80'ini üreten az sayıdaki işletmeye hayatta kalabilme hakkı tanımasıyla değişikliğe uğradı. Bu değişiklikle beraber, geriye kalan az sayıdaki işletme, pazara egemen olabilmek amacıyla araların-

da anlaşmalara girecektir, yani o andaki güç ilişkilerine göre pazarları aralarında paylaşacaklar ve satış fiyatını düşürmeye de son vereceklerdi.

Öte yandan, serbest rekabetçi kapitalist dönemin sona ermesi yine o sıralarda gerçekleşen önemli bir teknolojik devrimle daha da kolaylaştı: Temel sanayii ve taşımacılık dallarının esas enerji kaynağını oluşturmakta olan buharlı motorun yerini patlamalı moturun ve elektrik motorunun alması. Bunun sonucunda, yaşlı sanayi dallarına oranla çok daha önemli kuruluş masraflarına yol açan ve böylelikle başından itibaren potansiyel rakiplerin sayısını azaltan bir dizi yeni sanayi dalı gelişti –elektrik sanayileri; elektrik cihazları sanaii; petrol sanaii; otomobil sanaii; sentez kimyası.

Kapitalistlerarası belli başlı anlaşmalar şunlardır:

– Herhangi bir sanayi dalında, katılan her firmanın bağımsızlığını korumaya devam ettiği kartel ve sendika;

– Bağımsızlığın ortadan kalktığı bir tek dev şirketin bağrında tröst ve işletmelerin kaynaşması;

– Az sayıdaki kapitalistin, birbirinden yasal olarak bağımsız kalan birçok sanayi dalının sayısız işletmesini kontrol altında tuttukları mali grup ve holding şirket.

2. Bankaların temerküzü ve mali sermaye

Sermayenin temerküzü ve merkezileşmesi sürecinin sanayi ve ulaştırma alanındakinin bir benzeri de bankalar alanında meydana gelir. Bu evrimin sonucunda kapitalist ülkelerin tüm mali yaşamına çok az sayıdaki dev banka egemen olur.

Bankaların kapitalist rejimdeki temel rolü işletmelere kre-

di sağlamaktır. Bankaların temerküzü ilerlediğinde çok az sayıdaki bankacı fiili olarak kredileri dağıtma tekelini ellerine geçirirler. Bu ise, onları, vermiş oldukları kredilerin ödeme vadelerinin gelmesini bekleyerek bu sermayelerin üzerinden faiz elde etmekle yetinen pasif vericiler olarak hareket etmekten uzaklaştırdı.

Gerçekten de, benzer veya özdeş faaliyetler sürdüren işletmeler krediler sağlayan bankalar açısından, bütün bu işletmelerin rantabilitesini ve ödeme güçlerini güvence altına almakta bankaların önemli bir çıkarı bulunmaktadır. Keskin bir rekabet sonucu bu işletmelerin kârlarının sıfıra doğru düşmesini engelleyebilmek bankaların yararına olmaktadır. Dolayısıyla, bankalar, sanayilerin merkezileşmesi ve temerküzünü hızlandırabilmek için müdahalede bulundukları gibi, bazen de bunu zorlayarak gerçekleştirirler.

Bankalar bunu yaparken, daha büyük tröstler yaratabilmek için yükseltme girişimlerinde de bulunurlar. Aynı zamanda, kredi alanındaki tekelci konumlarını kullanarak verdikleri kredilerin karşılığında büyük işletmelerin sermayelerine katılma yolunu da elde ederler. Ve böylelikle mali sermaye, yani banka sermayesi, gelişerek sanaii alanına sızar ve giderek üstün bir konum kazanır.

Tekelci kapitalizm çağının iktidar piramidinin tepesinde mali gruplar aynı zamanda hem bankaları, hem diğer mali kurumları (örneğin, sigorta şirketleri gibi), hem büyük sanayii ve taşımacılık tröstlerini ve hem de büyük mağazaları, vs. kontrolleri altında tutarlar. ABD'deki ünlü "altmış aile" ve Fransa'daki "ikiyüz aile" gibi bir avuç büyük kapitalist, em-

peryalist ülkelerin ekonomik iktidarlarının bütün kaldıraçlarını ellerinde bulundururlar.

Belçika'da bir düzine kadar mali grup (Société Générale grubu; Launoit grubu; Solvay-Boel grubu; Empain grubu; Lambert grubu; Petrofina grubu; Sofina gurubu; Almanij grubu; Evence Coppée grubu), birkaç büyük yabancı grubun yanısıra ekonominin tümünü kontrolleri altında tutmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde bazı dev mali gruplar (bilhassa Morgan, Rockefeller, Dupont, Mellon grupları ve Chicago, Cleveland, Bank of America adı verilen gruplar, vs.) bütün ekonomi üzerinde yaygın bir egemenlik kurmuş bulunmaktadır. Aynı şekilde Japonya'da da 2. Dünya Savaşı sonrasında yıkılmış gibi gözüken eski *zaibatsu*'lar (tröstler) yeniden kolayca kurulmuş bulunmaktadır. Söz konusu olan bu grupların en önemlileri Mitsubishi, Mitsiu, İtoh, Sumitonuo, Marubeni'dir.

3. Tekeller kapitalizmi ve serbest rekabetçi kapitalizm

Tekellerin ortaya çıkması kapitalist rekabetin ortadan kalkması anlamına gelmez. Sonuç olarak sanayiin her dalının bir tek firmanın egemenliği altına girdiği anlamına ise hiç gelmez. Tekellerin ortaya çıkması herşeyden önce tekelleşmiş sektörlerde:

a. Rekabetin artık normal olarak fiyat düşürmeleri ile gerçekleşmediğini,

b. Ve bu olgudan kalkarak büyük tröstlerin *tekel aşırı-kârları* elde ettikleri, yani tekelleşmiş sektörlere oranla daha yüksek kâr oranı sağladıkları anlamına gelir.

Öte yandan, rekabet devam eder:

a. Sayıları hala azımsanmayacak bir düzeyde olan ekonominin tekelleşmemiş sektörlerinin bağrında.

b. Tekeller arasında çoğunlukla satış fiyatlarının düşürülmesinin dışındaki birçok teknik aracılığıyla (bilhassa maliyet fiyatının düşürülmesi ve reklamlar yoluyla vs.) istisnai olarak bir "fiyat savaşı" ile, özellikle tröstler arasındaki güçler ilişkisi değiştiğinde ve mevcut pazarları bu yeni güçler ilişkisine göre yeniden düzenlemek ve dağıtmak söz konusu olduğunda.

c. Dünya pazarı üzerindeki "milli" tekeller arasında, bilhassa "fiyat savaşının" "normal" yoluyla. Bununla beraber sermaye temerküzü dünya pazarı üzerinde bile ilerleyebilir, bazı firmalar bir sanayi dalında varlıklarını tek başlarına sürdürebilme durumunu elde edebilirler, bu ise mevcut pazarları kendi aralarında paylaşacak olan *uluslararası kartellerin* doğmasıyla sonuçlanabilir.

4. Sermaye ihraçları

Tekeller, tekelleşmiş pazarları, üretimin artışını sınırlayarak, yani sermaye birikimi şartına bağlı olarak kontrolleri altında tutabilirler. Ancak öte yandan, gene bu tekeller, gerçekleştirdikleri aşırı tekel kârları sayesinde ellerinin altında bol miktarda sermaye bulundururlar. Demek ki, kapitalizmin emperyalist dönemi, yeni yatırım alanlarının arayışının içerisinde bulunan emperyalist ülkelerin tekellerinin ellerinin altında tuttukları sermaye fazlaları olgusu ile belirlenmektedir. Dolayısıyla, sermaye ihraçları emperyalist dönemin temel çizgisi haline gelmektedir.

Bu sermayeler, emperyalist ülkelerin birbirleriyle rekabet

halinde olan sektörlerinin elde etmekte oldukları ortalama kârın üzerinde bir kâr getirebilecek olan ülkelere, o ülkelerde, metropol sanayii için tamamlayıcı üretim birimlerinin kurulmasını körüklemek amacıyla ihraç edilirler. Bu sermayeler, öncelikle, az gelişmiş ülkelerde (Asya, Afrika, Latin Amerika) mineral ve bitkisel hammaddelerin üretiminin geliştirilmesi için kullanılır.

Kapitalizmi, dünya pazarı üzerindeki faaliyetini uzun yıllar boyunca sadece metalarını satmak ve bunların karşılığında hammaddeler ve besin maddeleri satın almak şeklinde sürdürdüğü müddet zarfında kendisine askeri güçlerle yolaçmakta fazlaca bir yarar görmüyordu (bu yol yalnızca, metalarının içeri sızmasını önleyen engelleri yıkmak için kullanılıyordu; bkz. İngiltere tarafından Çin imparatorluğuna karşı açılan afyon savaşları. Bu savaşların amacı, Çin imparatorluğunun, Biritanya Hindistanı'ndan ithal edilmekte olan afyona karşı koymuş olduğu ithalat yasaklamalarını kaldırmayı öngörüyordu). Ancak bu durum, sermayenin uluslararası faaliyetlerinde sermaye ihraçlarının ağır basan bir önem kazanmasıyla birlikte değişikliğe uğramaya başladı.

Daha önceki dönemde, satılmış olan bir metanın ödemesi azamisinden birkaç aylık bir aralık içerisinde yapılırken, bundan böyle bir ülkeye yatırılmış olan sermayeler uzun yıllar sonunda amorti edilmeye başlandı. Böylelikle emperyalist güçler, sermaye yatırmış oldukları ülkeler üzerinde sürekli bir kontrol sağlamayı çıkarları açısından daha elverişli buldular. Bu kontrol, *yarı sömürge ülkelerde*, -yabancıların görevlileri hükümetler yoluyla, fakat şeklen bağımsız olan devletler ara-

cılığıyla– dolaylı olabileceği gibi, *sömürge ülkelerde* ise –metropole doğrudan doğruya bağımlı yönetimler aracılığıyla– doğrudan olabilir. Demek ki, emperyalist çağ, *dünyanın, sömürge imparatorlukları ile büyük emperyalist güçlerin etki alanlarına paylaşılması eğilimi* ile belirlenmektedir.

Bu paylaşım (özellikle 1880-1890 yılları arasındaki dönemde) belirli bir andaki varolan güçler ilişkisine göre belirlendi. Şöyle ki: İngiltere'nin egemenliği; Fransız, Hollanda ve Belçika emperyalistlerinin önemli güçleri; Almanya, Amerika, İtalya ve Japonya gibi "genç" emperyalist güçlerin görece zayıflıkları dönemi.

Daha sonraları bir dizi *emperyalist savaş* aracılığıyla "genç" emperyalist güçler dünyanın paylaşımını kendi lehlerine değiştirebilmek amacıyla mevcut güçler ilişkisini parçalamaya çalışacaklardır: Japon-Rus savaşı; Birinci Dünya Savaşı; İkinci Dünya Savaşı.

Bu savaşlar, sermayelere yatırım alanları bulabilmek, hammadde kaynakları elde etmek ve imtiyazlı pazarlar sağlayabilmek için açılan zor'a dayalı amaçlar güden savaşlar olup, hiçbir şekilde politik bir "ideal" için açılmış savaşlar değildi ("demokrasi taraftarı olmak ya da olmamak"; "otokrosiye karşı olmak ya da olmamak"; "faşizme karşı olmak ya da olmamak gibi). Aynı açıklama, emperyalist çağın temel taşlarını oluşturan sömürge fethi savaşları (özellikle XX. yüzyılda, İtalya'nın Türkiye'ye karşı savaşı; Çin-Japon savaşı, İtalya'nın Habeşistan'a açtığı savaş) veya halkların kurtuluş hareketlerine karşı yürütülen sömürge savaşları için de geçerlidir (Cezayir savaşı, Vietnam savaşı, vs). Bu savaşlar da zor'a dayanan he-

defler gütmekle beraber, emperyalist kölelikten kurtulmak yolundaki haklı davalarını savunan sömürge ve yarı-sömürge ülkelerinin şiddetli tepkileriyle karşılaşmıştır.

5. Emperyalist ülkeler ve bağımlı ülkeler

Böylece, emperyalist çağ, metropol ülkelerinin uluslarını kontrolü altına alan bir avuç büyük sanayici ve bankerin sadece bu bölgelerdeki egemenliklerinin yerleşmesi anlamına gelmekten çıkmakta, fakat aynı zamanda gene bu büyük sanayici ve bankerlerin –bir avuç ülkenin emperyalist burjuvazisinin– insanlık nüfusunun üçte ikisini oluşturan sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin halklarını da kontrol altına alması anlamına gelmektedir.

Emperyalist burjuvazi, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerden hatırı sayılır zenginlikteki kaynakları çekip çıkartmaktadır. Bu ülkelere yapılan sermaye yatırımları, yeniden metropole doğru geri dönen *sömürge aşırı-kârları* yaratmaktadır. Sömürge ülkelerden gelen hammaddelere karşılık metropol ülkelerin manüfaktür ürünleri mübadelesi üzerine kurulu olan evrensel iş-bölümü, yoksul ülkelerin daha fazla miktarda emek sağlamasına karşılık (çünkü bu ülkelerde emeğin üretkenliği daha azdır) metropol ülkelerin daha sınırlı olan emek miktarı (çünkü bu ülkelerde emeğin üretkenliği daha fazladır) ile mübadele edildiğinden eşitsiz bir mübadelenin doğmasına yol açmaktadır. Sömürge ülkelerin yönetimlerine sömürgeleştirilmiş halklardan kopartılan vergilerle ödeme yapılmakta ve elde edilen bu vergilerin azımsanmayacak bir kısmı da yeniden metropol ülkelere geri dönmektedir.

Öte yandan, bağımlı ülkeler ekonomik büyümelerini finanse etmek istediklerinde, kendilerinden çekip alınmış olan kaynaklardan yararlanma hakkını emperyalistlerden alamamaktadırlar. Böylelikle, emperyalizm, güney yarımküresinin *azgelişmişliğinin temel kaynaklarından birini* oluşturmaktadır.

6. Geç kapitalizm çağı

Emperyalist çağın kendisi de iki alt evreye ayrılabilir: Birinci Dünya Savaşı dönemini olduğu kadar iki dünya savaşı arasındaki dönemi de kapsayan "klasik" emperyalizm çağı; ve İkinci Dünya Savaşı veya onun sonu ile birlikte başlayan geç kapitalizm çağı.

Bu geç kapitalizm çağında, sermayenin temerküzü ve merkezileşmesi uluslararası ölçekte gittikçe daha fazla yaygınlaşır. Klasik emperyalizm çağının "ana hücresi" ulusal tekelci tröst iken, bu "ana hücre" geç kapitalizm çağında *çok uluslu şirket* olur. Fakat geç kapitalizm çağı aynı zamanda, teknik yeniliklerin hızlanması, makinelere yatırılan sermayenin daha kısa dönemlerde amorti edilmesi, büyük firmaların maliyetlerini ve yatırımlarını daha kesin bir şekilde hesaplamaları ve planlamaları zorunluluğu ve dolayısıyla doğal olarak devletin ekonomik programlanması eğilimi ile belirlenir.

Aynı zamanda, devletin ekonomik müdahalesi, kronik olarak açık veren bazı sanaii sektörlerinin devletin yardımıyla yeniden bellerini doğrultması için kendisini görevlendiren burjuvazinin isteği ile zorunlu hale gelmekte ve gittikçe artmaktadır, şöyle ki, henüz verimli olmayan düzeylerde bulunan sektörlerin devlet tarafından finanse edilmesi; kendilerine devamlı ola-

rak devlet siparişleri (özellikle, ama her zaman değil; askeri siparişler) destek alımları ve para yardımları, vs. sağlayarak *büyük tekellerin kârlarının devletçe garanti altına alınması.*

Bir yandan, üretimin bu artan uluslararasılaşması ve öte yandan ulusal devletin ekonomik hayata bu artan müdahalesi, geç kapitalizm çağının bir dizi yeni çelişkilerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Nitekim bu çelişkilerin en temel ifadelerinden biri, *sürekli bir enflasyonla* beslenen dünya para sistemi bunalımıdır.

Geç kapitalizm çağında aynı zamanda, sömürge imparatorlukların genelleşen parçalanışı, sömürge ülkelerin yarı-sömürge ülkelere dönüşümü, sermaye ihraçlarının daha önceleri olduğunun tersine metropol ülkelerden sömürge ülkelere doğru değil, bir emperyalist ülkeden bir diğer emperyalist ülkeye doğru yeniden yönlenişi, ve yarı-sömürge ülkelerde (özellikle tüketim malları alanında yoğunlaşan) bir sanayileşme başlangıcı söz konusu olur. Bu olgu sadece yerli burjuvazinin halk ayaklanmaları hareketlerini frenlemeye çalışması girişimi olmayıp, aynı zamanda günümüzde makine ve donatım malları ihracatının en büyük kısmının bizzat emperyalist ülkeler tarafından yapılmakta olmasının da sonucudur.

Ne bizzat emperyalist ülkelerin bağrında kapitalist ekonominin işleyişinde meydana gelen dönüşümler, ne yarı-sömürge ülkelerin ekonomilerini ve emperyalist sistemin genel işleyişini kapsayan dönüşümler, Lenin'in bundan tam yarım yüzyıl önce emperyalist dönemin genel tarihsel anlamını ifade ederken ulaşmış olduğu sonuçta herhangi bir değişiklik yaratamazlar. Emperyalist dönem, emperyalistlerarası çelişkilerin

şiddetlendiği bir dönemdir. Bu dönem; şiddetli çatışmaların emperyalist savaşların, ulusal kurtuluş savaşlarının ve iç savaşların izlerini taşır. Bu dönem, devrimlerin ve karşı devrimlerin, gittikçe daha patlayıcı olan karışıklıkların çağıdır, uygarlığın sakin ve barışçıl gelişiminin çağı değil.

Bu yüzden, günümüzde sözü edilen, batı ekonomisinin gerçek anlamda bir kapitalist ekonomi olamayacağı şeklindeki mitleri tamamen bir kenara bırakmak gerekir. Uluslararası kapitalist ekonominin 1974-5'te uğramış olduğu genelleşen durgunluk, ekonomik hayatın düzenlenmesinin kamu kuruluşlarınca sağlanacağı, ekonomik büyümenin kesintisiz olarak garanti altına alınacağı, tam istihdamın ve herkese refahın yaygınlaşacağı bir sözde "karma ekonomi" altında yaşayabileceğimiz şeklindeki teze ölümüne bir darbe indirmiş bulunmaktadır. Gerçek, bir kez daha, özel kazancın buyruklarının bu ekonomiyi keyfince yönettiğini, dönemsel olarak yoğun bir işsizliğe ve aşırı-üretime yolaçtığını ve söz konusu olanın her zaman için kapitalist ekonominin kendisi olduğunu kanıtlamış bulunmaktadır.

Aynı şekilde, batı toplumunu bundan böyle en muazzam kapitalist grupların değil, idari yöneticilerin, bürokratların, hatta teknotratların ve bilim adamlarının yöneteceği şeklindeki hiçbir ciddi bilimsel kanıta dayanamayan görüşler de iflas etmiş bulunmaktadır. Toplumun bu "öğretmenlerinin" çoğu, yaşamış bulunduğumuz son iki durgunluk sırasında işlerinden kapı dışarı edilmiş buldular kendilerini. Büyük sermayenin kontrolü altında bulundurduğu dev şirketlerde iktidar kurullarının mükemmelleştirilmesi ve kabul edilmesi kendi gele-

neksel üstünlük hakkı şartına bağlı olması halinde mümkündür ve esasa dokunmak ise mümkün değildir. Esas ise, sermayenin harekete sokulacağı temel yönleniş ve biçimlenmeler üzerine son anda varılan kararlar ile sermaye birikimi üzerine alınacak kararlardır, yani "kutsalın kutsalı" konulara dokunulacak olan kararlar, şöyle ki: Tekelin çıkarı öncelik taşıdığından, onun yararına olarak hisse senedi sahiplerinin kâr payları dağıtılmayarak tekel'e kurban edilebilir. Bu noktayı, artık özel mülkiyetin önemli bir yer tutmadığının kanıtı olarak görenler, herşeyden önce şunu unutmamalıdırlar ki, ta başlangıcından itibaren kapitalizme egemen olan eğilim, küçük özel mülkiyetin bir avuç büyük özel mülkiyete kurban edilmesidir.

Bibliyografya:

Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin Son Aşaması*

R. Hilferding, *Mali Sermaye*

E. Mandel, *Marxist Ekonomi El Kitabı* (12-14 bölümler)

P. Jalée, *1970'te Emperyalizm*

Pierre Salama *Az gelişmişlik Süreci*

VII

Dünya emperyalist sistemi

1. Kapitalist sanayileşme ve eşitsiz ve bileşik gelişme yasası

Modern sanayi kapitalizmi İngiltere'de doğdu. Sanayi kapitalizmi XIX. yüzyıl boyunca giderek batı ve orta Avrupa ülkelerinin çoğuna yayıldığı gibi, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve daha sonra da Japonya'ya ulaştı. Daha önce sanayileşmiş olan birkaç ülkenin varlığı, sanaii kapitalizminin, sanayileşme yolunda olan bir dizi ülkeye sızmasına ve o ülkelerde de yaygınlaşmasına engel teşkil etmedi.

Tam tersine, İngiliz, Belçika ve Fransız büyük sanayii, sanayileşme yolunda olan bu ülkelerin sanayii-öncesi üretim biçimlerini (zanaat ve ev ekonomisi) acımasız bir şekilde yıktı. Ancak, İngiliz, Belçika ve Fransız sermayelerinin henüz kendi ülkelerinde el değmemiş bol yatırım alanları bulunuyordu. Öte yandan, sanayiileşme yolunda olan ülkelerde de, ucuz yabancı metaların rekabeti karşısında yıkılan zanaat ekonomisinin yerini de giderek modern bir ulusal sanayii almaya başladı. Bu durum özellikle tekstil üretiminin sonucu olarak Almanya'da, İtalya'da, İspanya'da, Avusturya'da, Bohemya'da, Çarlık Rusya'sında (Polonya dahil), Hollanda'da vs. gözlendi.

Oysa emperyalist çağın, yani tekeller kapitalizmi çağının

ortaya çıkışı ile beraber bu durum bütünüyle değişikliğe uğradı. Bu çağın başlamasıyla birlikte, kapitalist dünya pazarının işleyişi, az-gelişmiş ülkelerin "normal" kapitalist gelişimini ve özellikle derinlemesine bir sanayiileşmeyi kolaylaştırmak şöyle dursun, tersine bu gelişimi engelleyen bir etken oluşturdu. Marx'ın her gelişmiş ülke daha az gelişmiş bulunan bir ülkeye geleceğinin resmini gösterir, şeklindeki, bütün serbest rekabetçi kapitalizm çağı boyunca anlamını korumuş olan formülü artık geçerliliğini yitirmiş oldu.

Uluslararası kapitalist ekonominin işleyişindeki bu temel değişikliği şu üç esas etken (ve daha adlarını anmayacağımız sayısız tamamlayıcı etken de dahil olmak üzere) belirler oldu:

a. Dünya pazarını istila eden, üretkenlikte ve maliyet fiyatlarında az-gelişmiş ülkelerin tüm sanayii üretimine oranla ileri bir konum elde eden ve bu ülkelerin büyük ölçüde yabancı ülkelerin rekabetine karşı ciddi bir şekilde dayanabilmesini olanaksız kılan, emperyalist ülkelerin sayısız metalarının seri üretiminin genişlemesi. Dolayısıyla, Asya, Afrika, Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerinin manüfaktür, zanaat ve ev ekonomilerinin gelişen yıkımından öncelikle yararlanacak olan batı sanayii (ve daha sonraları Japon sanayii) oldu.

b. Sanayileşmiş kapitalist ülkelerde tekellerin artan etkisiyle giderek az veya çok bir sürcklilik kazanan sermaye fazlalarının az-gelişmiş ülkelere doğru geniş bir sermaye ihracı hareketini başlatması ve bu ülkelerde Batı sanayine karşı *rekabet edici olmayan, tamamlayıcı* üretim dallarının gelişmesine yol açması. Böylelikle, bu ülkelerin ekonomilerine egemen olan yabancı sermayeler bu ülkeleri, mineral ve bitkisel ham-

maddelerin üretimi ile besin maddeleri üretiminde uzmanlaştırırlar. Bunun da ötesinde, giderek sömürge ve yarı-sömürge ülkeler konumuna düşen bu ülkelerin devletleri de herşeyden önce yabancı sermayenin çıkarlarını savunmaya başlar. Devlet, yeni doğan sermayenin ithal edilen ürünlerinin rekabetine karşı koyabilmesi için gerekli olan en ılımlı koruma tedbirlerini bile almaz.

c. Bağımlı ülkelerin ekonomilerinin yabancı sermayelerinin boyunduruğu altında olması, devletin, eski hâkim sınıfları, Batı Avrupa ve Amerika'daki iki büyük burjuva-demokratik devrimde olduğu gibi az veya çok köklü bir şekilde saf dışı bırakılmasını sağlamaktansa, emperyalist merkeze bağladığı bu eski hakim sınıfların çıkarlarını koruyan ve sağlamlaştıran bir ekonomik ve sosyal durum yaratmaktadır.

Uluslararası kapitalist ekonominin emperyalist çağa açılan bu yeni evriminin bütünü eşitsiz ve bileşik gelişme yasası ile özetlenebilir. Geri ülkelerde –veya en azından bunların bir çoğunda– sosyal ve ekonomik yapı ne tam bir feodal toplumun ve ne de tam bir kapitalist toplumun temel çizgilerine sahiptir. Bu sosyal ve ekonomik yapı, emperyalist sermayenin boyunduruğu altında bulunduğundan, çok istisnai bir biçimde feodal, yarı-feodal, yarı-kapitalist ve kapitalist çizgileri *bileştirmektedir*. Egemen olan güç sermayeninkidir –ancak burada söz konusu olan genellikle yabancı sermayedir. Demek ki yerli sermaye politik iktidarı kullanmamaktadır. Nüfusun çoğunluğunu ücretliler oluşturmadığı gibi, serfler de oluşturamaz. Çoğunluk, yarı-feodal, yarı-kapitalist toprak sahiplerine, tefeci-tüccarlara ve vergi tahsildarlarına çeşitli derecelerde borç-

lanmak zorunda olan köylülerden oluşmaktadır. Ancak, meta üretiminin ve hatta parasal üretimin bile dışında yaşayan bu büyük kitle, emperyalist dünya pazarı üzerinde hammadde fiyatlarının uğradığı dalgalanmaların yıkıcı etkilerinden, ulusal ekonominin bu dalgalanmalarının toplam etkilerine maruz kalması aracılığıyla aynı şekilde etkilenmektedirler.

2. Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin emperyalist sermayece sömürülmesi

Yabancı sermayelerin bağımlı, sömürge ve yarı-sömürge ülkelere akışı, birbirini izleyen birkaç yüzyıldır bir milyardan fazla insanın emperyalist sermaye tarafından ezilmesine, sömürülmesine ve talan edilmesine yolaçmıştır ki, bu da, kapitalist sistemin tarihi boyunca sorumlusu olduğu temel cinayetlerinden birini oluşturmaktadır. Marx'ın, kapitalizmin toprağın altından bütün gözeneklerinin terini ve kanını emerek çıktığını belirten tanımı, bağımlı ülkeler kadar hiçbir yerde bu derece edebi bir biçimde doğrulanmamıştır.

Emperyalist çağ herşeyden önce **sömürge fethi** koşulları üstünde yükselmiştir. Şüphesiz sömürgecilik emperyalizmden daha eskilere dayanır. İspanyol ve Portekiz *conquistadore*'leri [fatihleri] bilindiği gibi, çok önceleri Kanarya ve Yeşilburun adalarını olduğu kadar, Orta ve Güney Amerika ülkelerini de, hemen her yerde, bütün yerli nüfusu olmasa bile buna yakın bir kısmını yokederek kana ve ateşe boğmuşlardı. Aynı şekilde beyaz koloniler Kuzey Amerika'daki Kızılderililere karşı hiç de daha insancıl tavır göstermemişlerdi. Gene, Cezayir'in Fransızlarca fethi gibi, Hint imparatorluğunun da İn-

giltere tarafından fethedilişinde bu ülkelere canavarlıklarıyla ün salan askeri birlikler gönderilmişti.

Emperyalist çağın doğuşuyla birlikte bu canavarlıklar Afrika'nın, Asya'nın ve Okyanusya'nın büyük bir bölümüne yayıldı. Katliamlar, sürgünler, köylülerin topraklarından atılması, zorunlu çalışmanın, bu olmazsa fiili serfliğin yerleştirilmesi büyük ölçüde birbirini izleyen olgular haline geldi.

Irkçılık, beyaz ırkın üstünlüğünü ve "uygarlaştırıcı tarihsel kaderini" ileri sürerek insancıl olmayan bu uygulamaları "haklı" gösterdi. Aynı ırkçılık çok daha büyük bir kurnazlıkla, bu sömürgeleşmiş halkları, kendi özgeçmişlerinden, kendi etnik gruplarından yoksun bıraktığı gibi, onların ulusal zenginliklerinden ve emeklerinin meyvelerininin büyük bir bölümünden yararlanarak bu sömürgeleşmiş halkların kendi dillerini konuşmalarını bile yasakladı.

Sömürgelerin köleleri, sömürgeci egemenliğine karşı bir isyan girişimine yeltendiklerinde benzeri görülmemiş bir gaddarlıkla bastırılıyorlardı. Birleşik Devletler'deki Kızılderili savaşlarında katledilen kadın ve çocuk Kızılderililer; "isyankar" Hintlilerin ateş açan topların önünde tutularak öldürülmeleri; Orta-Doğu'da İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri tarafından acımasız bir biçimde bonbardımana uğrayan aşiretler; 1945 Mayıs'ındaki ulusal ayaklanmanın 'bastırılması'nda onbinlerce Cezayirli sivilin katledilişi: Bütün bunlar, saf ve basit soykırımı da dahil olmak üzere, nazizmin alçakça canavarlıklarının sadık birer tekrarı olan işaretlerdir. Avrupa ve Amerikan burjuvazisini Hitler'e karşı sonsuz bir öfke duymaya iten sebep, yıllardır dünya emperyalizminin Asya, Afrika ve Amerika

halklarına karşı uygulanmakta olduğu canavarca katliamların Hitler tarafından Alman emperyalizminin hesabına bizzat Avrupa halklarına karşı uygulanmış olmasıdır.

Bağımlı ülkelerin bütün ekonomisi yabancı sermayenin çıkarlarına ve *diktasına* tabi kılınmıştır. Bu ülkelerin çoğunda, demiryolları, temel kentleri değil, ihracat limanlarına çalışan üretim merkezlerini birbirlerine bağlamaktadır. Garanti altına alınmış bulunan alt-yapı, ithalat ve ihracat faaliyetlerine yarayandır. Buna karşılık, okul, hastane ve kültür şebekeleri ağı inanılmaz bir azgelişmişliğe sahne olmaktadır. Nüfusun büyük bir çoğunluğu okuma-yazmadan habersiz, cehalet ve sefalet içinde çürümektedir.

Şüphesiz yabancı sermayenin girişi üretici güçlerin belli bir gelişimine olanak sağlamakta, birkaç büyük sanayi kenti doğurmakta, limanlarda, madenlerde, büyük tarım işletmelerinde ve demiryollarında embriyon halinde de olsa az çok önemli bir proletaryanın gelişimine yolaçmaktadır. Ancak şunu hiçbir abartmaya meydan vermeden rahatlıkla söyleyebiliriz ki, az-gelişmiş ülkelerin tamamının sömürgeleştirilmesine doğru yönelen itilimin başlangıcından Çin Devriminin zaferine kadar uzanan üç çeyrek yüzyıllık dönem boyunca Afrika, Asya ve Amerika ülkelerinin (birkaç imtiyazlı ülke hariç) nüfuslarının ortalama yaşam düzeyi iyileşmek bir yana ya olduğu gibi kalmış ya da gerilemiştir. Hatta bazı önemli ülkelerde ortalama düzey yıkıma varan bir şekilde gerilemiştir. Sadece dönemsel kıtlıklar bile on milyonlarca Hintli ve Çinliyi tamamen yoketmeye yetmiştir.

3. Yarı-sömürge ülkelerde iktidardaki "sınıflar blok"u

Emperyalist egemenliğin sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin gelişimini nasıl "dondurduğunu" ve bu ülkelerin batı tipi "normal" bir kapitalist sanayileşmeye ulaşmalarını nasıl önlediğini daha derinlemesine anlayabilmemiz için "klasik" emperyalist çağda bu ülkelerdeki "sosyal sınıflar bloku"nun yapısını ve bu "blok"un sosyal ve ekonomik gelişme üzerinde ne gibi sonuçlar doğurduğunu daha ayrıntılı bir biçimde incelememiz gerekir.

Yabancı sermaye sömürge ve yarı-sömürge ülkelere gerçek anlamda sızdığında mahalli egemen sınıf genel olarak ticaret, banka ve tefeci sermayeleri ile ittifak halinde bulunan toprak sahiplerinden, (yarı-feodal ve yarı-kapitalist, incelenen ülkelere göre değişik dozlarda) oluşan bir egemen sınıflar bileşimi ile karşılanır. Kara Afrikası gibi en geri ülkelerde ise siyah köle alış-verişinin uzayan etkisi sonucu çözülmekte olan aşiret toplulukları ile karşılaşılır.

Yabancı sermaye genel olarak bu yabancı egemen sınıflarla ittifak yapacak, yerli işçilerin ve köylülerin sömürülmesinde onlardan aracılar olarak yararlanacak ve bu egemen sınıfların kendi halklarıyla olan sömürü ilişkisini olduğu gibi koruyacaktır. Hatta bazen daha da ileri giderek, yeni kapitalist sömürü biçimlerini dahil etmekle birlikte kapitalizm-öncesi sömürü biçiminin daha da yaygınlık kazanmasını sağlayacaktır. Bengal'de, İngiliz sömürgeciliği, vaktiyle Moğol İmparatorlarının hizmetinde basit vergi toplayıcılığı yapmakta olan *zamindar*ları vergi toplamakta oldukları toprakların bağsız koşulsuz sahipleri haline dönüştürdü.

Böylece az gelişmiş ülkeler toplumlarında sosyal ve ekonomik gelişmenin bloke olmasına damgasını vuran üç tane melez sosyal sınıf ortaya çıkar:

– Öncelikle yabancı ithalat-ihracat şirketlerine bağlı olan ve zamanla zenginleşerek bağımsız girişimciler haline dönüşen yerli burjuvazi, yani *komprador burjuvazi* sınıfı. Ancak bu kişilerin işletmeleri genel olarak ticaret alanında (ve "hizmet" sektöründe) yoğunlaşmış olup, kârları da esas olarak ticarete, tefeciliğe, toprak alımına ve gayrımenkul spekülasyonuna yatırılmaktadır;

– *Tefeci-tüccar* sınıfı (veya *tefeci-tüccar-kulak* sınıfı). Parasal ekonominin köy topluluğuna ağır ağır sızması, bu topluluğun bağrındaki karşılıklı dayanışma mekanizmalarını dağıtmaya başladı. Verimli ve verimli olmayan topraklar üzerinde elde edilen iyi ve kötü hasatların devreye girmesiyle, köyde, toplumsal farklılaşma acımasızca gelişmeye başladı. Zengin köylülerin karşısında yoksul köylüler boy gösterdi ve bu ikinciler birincilere gittikçe daha bağımlı bir hale geldiler. Kaldırmış oldukları ürün en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak bir düzeye geldiğinde, yoksul köylüler tohum ve yiyecek satın alarak zengin köylülere borçlanmak zorunda kalıyorlardı. Böylelikle onların topraklarının mülkiyetini eline geçiren ve borçlarını ödettirmede her türlü yola başvuran tefeci-tüccar-büyük köylü'nün eline düşüp iyice bağımlılaşıyorlardı.

– *Kırsal yarı-proletarya sınıfı* (ilerde bunlar kentlerin "çevresine" yayılacaklardır). Topraklarından sürülen yoksullaşmış köylüler sanayiinin gelişmemişliği yüzünden kendilerine bu alanda iş bulamadıklarından kırsal kesimde kalarak, ya bü-

yük köylülere kollarının gücünü kiralamak ya da gittikçe daha aşırılaşan bir toprak rantının (veya yarıcılık sistemi) karşılığında sefilce yaşama şartları elde edebilmek üzere ufak toprak parçaları kiralamak zorunda kalırlar. Sefaletlerinin ve işsizliklerinin artması ölçüsünde bir tarla parçasına ödemeye hazır oldukları rant da o kadar yükselir. Rant daha da yükseldiğinden, sermaye sahipleri ellerindeki sermayeyi sanayie yatırmaktansa bunu, yeni topraklar satın alımında kullanmayı yeğlerler. Köylü kitlesinin sefaleti ne kadar fazla olursa, tüketim malları iç pazarı o derece sınırlı kalır sanayiin az-gelişmişliği sürer ve istihdam açığı da kabarık kalır.

Demek ki az-gelişmişlik, kaynak ve sermaye eksikliğinin mutlak bir sonucu değildir. Tam tersine, az-gelişmiş ülkelerin milli gelirlerinde toplumsal üretim fazlası, gelişmiş sanayi ülkelerinkine oranla daha yüksek bir kesiri temsil etmektedir. Az-gelişmişlik, emperyalist egemenlikten kaynaklanan sosyal ve ekonomik yapının bir sonucudur. Bu yapıda, para-sermaye birikimi esas olarak sanayiileşmeye yönelmediği gibi, üretken yatırımlara da akmadığından, emperyalist ülkelere oranla çok daha büyük bir eksik-istihdama (nicel ve nitel) yolaçar.

4.Ulusal kurtuluş hareketi

Uzun vadede, yüzmilyonlarca insanın emperyalist ülkelerin bir avuç büyük kapitalistinin kendilerine uyguladığı baskı ve sömürü sistemine ve bu büyük kapitalistlerin elindeki idari baskı cihazlarına karşı pasif bir şekilde boyun eğmeyecekleri açıktı. Latin Amerika'nın, Asya'nın ve Afrika'nın genç *intelligentsia*'sı içerisinde, kendi ülkelerindeki yabancı egemenliği-

ne karşı koymak üzere Batı'nın burjuva-demokrat, hatta yarı-sosyalist ve sosyalist düşüncelerine sahip çıkan bir ulusal kurtuluş hareketi giderek kök salmaya başladı. Bağımlı ülkelerin, anti-emperyalist yönetimli milliyetçiliği üç farklı sosyal gücün çıkarları üzerinde hareket etmektedir:

– Her şeyden önce, kendi maddi temeline sahip olmaya başlayan ve kendi çıkarları ağır basmakta olan emperyalist gücün çıkarlarıyla rekabete girmeye başladığı her yerde milliyetçiliğe sahip çıkan genç *sınai milli burjuvazi*. Bu durumun en belirgin örneği, Hindistan'ın en büyük sanayi gruplarınca sıkı bir şekilde desteklenen Gandi'nin yönetimindeki *Hindistan Kongre Partisi*'dir;

– Rus devrimin etkisiyle mevcut iktidara karşı kentsel ve kırsal yığınları harekete geçirecek olan *yeni doğan işçi hareketinin* milliyetçiliğe sahip çıkması. Bu durumun en tipik örnekleri ise 1920 yılından itibaren Çin Komünist Partisi ile bunu izleyen onyıllarda Çin Hindi Komünist Partisi oluşturmaktadır;

– Gene bu milliyetçilik, *milliyetçi popülizm* politik biçimini alarak *kent küçük burjuvazisinin ve köylülüğün isyan edici patlamalarını* yükseltebilir. Bu tür bir anti-emperyalist hareket biçiminin protitipi olarak 1910 Meksika devrimi gösterilebilir.

Genel olarak, birbirini izleyen içsel parçalanmalarla belirlenen emperyalist sistemin bunalımına girişi –Çarlık Rusya'sının 1904-5 Japon savaşı ile uğradığı başarısızlık; 1905 Rus devrimi; Birinci dünya savaşı; 1917 Rus devrimi; Çin ve Hint kitlelerinin hareketinin sahneye çıkışı; 1929-32 ekonomik bunalımı; İkinci Dünya Savaşı; 1941-42 yıllarında Batı emperyalizminin Japon emperyalizmi karşısında uğradığı yenilgi;

1945'te Japon emperyalizminin yenilgisi– bağımlı ülkelerde ulusal kurtuluş hareketleri en büyük hızı 1949 Çin devriminin zafere ulaşması ile kazanmıştır.

Uluslararası işçi hareketi (ve bağımlı ülkelerde yerli hareket) için, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde ortaya çıkan ulusal kurtuluş hareketleri ile ilgili taktik ve stratejik sorunların çizilmesi, kitabımızın 10. bölümünün 4. altbaşlığı ile 13. bölümünün 4. alt başlığında daha ayrıntılı bir biçimde incelenecektir. Bu arada sadece şu noktanın altını çizmekle yetinelim ki, emperyalist güçlerin baskısı ve sömürüsü altındaki sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin kitlelerinin giriştiği her hareketi ve her etkili eylemi şartsız bir şekilde desteklemek emperyalist ülkelerin işçi hareketinin özel bir görevidir. Bu görev, emperyalistlerarası savaşlarda –gerici savaşlar– mücadelenin şu veya bu aşamasında ezilen ulusu yöneten politik güçten bağımsız olarak gelişen haklı savaşlar olan ulusal kurtuluş savaşları arasındaki ayırıma kesinlik kazandırmakta ve dünya proletaryasının ezilen ulusların zaferini sağlamak için çalışması gerektiğini göstermektedir.

5. Yeni-sömürgecilik

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde ulusal kurtuluş hareketlerinin büyük bir hız kazanması, emperyalizmi, geri kalmış ülkeler üzerindeki egemenlik biçimlerinde değişiklik yapmaya sevketti. Öteden beri doğrudan olan bu egemenlik giderek dolaylı bir biçim aldı. Sömürgeci güçler tarafından doğrudan yönetilen sömürgelerin sayısı güneş gören balmumu gibi eriyip gitti. Yirmi yıl gibi çok kısa bir süre zarfında sömürgelerin sa-

yısı 70'ten topu topu iki elin parmakları kadar bir sayıya düştü. İtalyan, İngiliz, Hollanda, Fransız ve son olarak da Portekiz ve İspanyol sömürge imparatorlukları geniş ölçüde battı.

Şüphesiz bu sömürge imparatorluklarının ortadan kalkışı sırasında emperyalist sermayenin önemli kesimlerinin karşı devrimci ve kanlı direnişlerini eksik etmedi. Buna tanık olarak Hollanda emperyalizminin Endonezya'da, İngiliz emperyalizminin Malezya ve Kenya'da, Fransız emperyalizminin Çin Hindi'nde ve Cezayir'de yürüttükleri kanlı sömürge savaşları ile, bunlardan daha kısa süren ve fakat hiç de daha az kanlı olmayan Mısır'a karşı 1956 Süveyş "çıkartması"nı gösterebiliriz. Ancak tarihsel olarak bu uğursuz girişimler artık artçıların savaşları olarak gözükmektedir. Doğrudan sömürgecilik artık iyiden iyiye mahkûm olmuştu.

Bununla birlikte, sömürgeciliğin ortadan kalkması dünya emperyalist sisteminin hiçbir şekilde parçalanmasını getirmedi. Sistem değişik biçimlerde varlığını sürdürmeye devam ediyor. Yarı-sömürge ülkelerin büyük bir çoğunluğu hammadde ihracatçıları kalmaya devam ediyorlar. Sömürücü eşitsiz mübadelenin bütün uğursuz sonuçlarını üzerlerinde taşımaya devam ediyorlar. Emperyalist ülkelerde aralarındaki gelişme derecesinin mesafesi kısalmak yerine artmaya devam ediyor. Yerkürenin "kuzey" ve "güney" bölümleri arasındaki kişi başına düşen gelir ve refah düzeyleri mesafesi giderek daha da artıyor.

Bununla beraber az-gelişmiş ülkelerde, doğrudan emperyalist egemenliğin dolaylı emperyalist egemenlik haline dönüşmesi "milli" sanayii burjuvazisinin bu ülkelerin emekçi kitlelerini sömürmesini daha sıkı bir şekilde sağlamlaştırmak-

ta ve yarı-sömürge ülkelerde bir dizi sanayiileşme sürecinin hızlanmasını getirmektedir. Bu durum, bir yandan değişen politik güçler ilişkisinden (yani, kitlelerin artan baskısına sistemin vermiş olduğu kaçınılmaz taviz anlamına gelmektedir) ve öte yandan da bizzat belli başlı emperyalist grupların temel çıkarlarında oluşan değişikliklerden kaynaklanmaktadır.

Gerçekten de, emperyalist ülkelerin ihracat bohçası önemli değişikliklere tanık oldu. Eskiden "tüketim malları ve çeliğin" elde tuttuğu önemli yeri günümüzde "makineler, donatım malları ve ulaşım malları" kategorisi ele geçirmiş bulunmaktadır. Oysa, belli başlı tekelci tröstlerin bağımlı ülkelerde belirli sanayiileşme biçimlerini uyarmadan, onlara giderek artan miktarda makine ihraç etmeleri olanaksızdır (genel olarak tüketim malları sanayinde yoğunlaşan bir sanayileşme).

Öte yandan, çokuluslu şirketler, dünya stratejileri çerçevesi içerisinde, gelecekte öngördükleri satışların yayılmasını sağlayabilmek ve daha başlangıçtan itibaren önemli bir alan kazanmak amacıyla belirli sayıdaki bağımlı ülkeye yerleşmekte yarar görmektedirler. Böylelikle, emperyalist sermaye, "milli" sanayi sermayesi, özel sermaye ve bu ülkelerde yeni-sömürge yapının bir özelliği olan devlet sermayesi, hep birlikte ortak işletme [*joint ventures*] uygulamasını genelleştirmektedirler. Bu olgunun sonucu olarak işçi sınıfının toplumdaki ağırlığı artar. Bu yapı, sömürücü ve zorlayıcı bir emperyalist bütünün içerisinde sıkışır. Sanayileşme sınırlıdır; bu sanayiileşmenin "iç pazarı" genel olarak hiçbir zaman nüfusun yüzde 20-25'ini geçmez: geçimi yerinde sınıflar –teknisyenler, memurlar, vs.– zengin köylülük. Kitlelerin sefaleti ise korkunç olmaya devam

eder. Çelişkiler azalacağına, daha da artar. Ve işte, bu ülkelerde peşpeşe gelen devrimci patlamaların şimdiye değin dokunulmamış olan potansiyeli de burada yatmaktadır.

Bu şartlar altında yeni bir sosyal tabaka önem kazanmaktadır: Genel olarak önemli bir millileşmiş sektörü "vekaleten" yöneten, kendine, yabancılara karşı milli çıkarları koruyormuş süsü veren, oysa elindeki başkasının hesabına işleyen yönetim tekeli ile büyük ölçekte özel birikim gerçekleştiren devlet bürokrasisi.

Bibliyografya

V.İ.Lenin	*Emperyalizm, Kapitalizmin Son Aşaması*
L.Troçki	Sürekli Devrim
L.Troçki	*Lenin'den Sonra Komünist Enternasyonal*
R.Luxemburg	*Sermaye Birikimi* (son altı bölüm)
N.Buharin	*Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*
Pierre Jalée	*1970'de Emperyalizm*
Pierre Salama	*Azgelişmişlik Süreci*
Paul A Baran	*Büyümenin Ekonomi Politiği*
Haupt-Lowy-Weill	*Marxistler ve Milli Mesele* (Lenin, Luxemburg, Kautsky, Otto Bauer'in vd. yazıları, vs)
Michael Barrat	*Emperyalizmden sonra*

VIII
Modern işçi hareketinin kökenleri

Ücretlilerin varlığından bu yana, yani modern kapitalizmin şekillenişinden çok daha önceleri işçilerle patronlar arasında sürmekte olanbir sınıf mücadelesi vardı. Bu sınıf mücadelesi, "sınıf mücadelesini öğütleyen" bireylerin yıkıcı faaliyetlerinin bir sonucu değildir. Tam tersine, *sınıf mücadelesi doktrini, bir önceki sınıf mücadelesi pratiğinin bir ürünüdür.*

1. Proletaryanın en basit sınıf mücadelesi

Ücretlilerin en basit sınıf mücadelesi her zaman üç tane talebin ekseni etrafında ortaya çıkmaktadır:

a. İşçilerle patronlar arasındaki toplumsal üretimin paylaştırılmasını, işçiler lehine değiştirebilmenin doğrudan aracı olan ücretlerin arttırılması.

b. Bu paylaşımı işçiler lehine değiştirebilmenin bir diğer doğrudan aracı olan ücrette indirim yapılmaksızın iş saatlerinin kısaltılması.

c. Örgütlenme özgürlüğü. Sermaye ve üretim araçları sahibi olan patron elinde muazzam bir ekonomik güç bulundururken, bir iş bulabilmek amacıyla işçilerin birbirlerine karşı açmış oldukları rekabetçi mücadelenin daha da devam etmesi onları iyi-

ce silahsız bırakmaktadır. Bu koşullarda, geçimini kaybetmek ve işinden olmak kaygısıyla, işçiler, patronun ileri sürdüğü en düşük ücreti dahi kabul etmek zorundadırlar. Dolayısıyla "oyunun kuralları" tek yönlü olarak kapitalistin lehine işlemektedir.

İşçiler ancak, kendilerini bölen bu rekabeti ortadan kaldırarak, patrona karşı bir birlik oluşturarak, kabul edilemeyecek çalışma koşullarını hep birlikte reddederek patronla kendilerini karşı karşıya getiren bu mücadelede avantajlar elde edebilme şansına sahip olabilirler. Örgütlenme özgürlüğü olmaksızın kapitalist baskıya karşı koyacak silahlardan yoksun olduklarını deney, kendilerine çok kısa sürede öğretmektedir.

Proleterlerin en basit sınıf mücadelesinin geleneksel şeklini çalışmayı kolektif olarak durdurma, yani grev almıştır. Tarihsel olay yazarları, bize, eski Mısır'da ve eski Çin'de yapılmış olan grevlerin yazılı belgelerini aktarmış bulunmaktadır. Şu anda elimizde, birinci yüzyılda Roma imparatorluğunun egemenliği altında bulunan Mısır'da grevlerin yapıldığına dair tutanaklar da bulunmaktadır.

2. Proletaryanın en basit sınıf bilinci

Bilindiği gibi, her grevin örgütlenmesi bir dereceye kadar –en basit şekliyle dahi olsa– bir sınıfsal örgütlenişi gerekli kılmaktadır. Bu özellikle her ücretlinin kurtuluşunun *kolektif bir eyleme* bağlı olduğu anlamına gelir; bu, bireysel çözüm yollarına karşı bir *sınıfsal dayanışma* çözümü getirir (bireysel çözüm ise diğer ücretlilerin gelirlerini hiç hesaba katmadan sadece kendi gelirini arttırmanın yollarını arama şeklidir).

Bu sınıfsal dayanışma şeklindeki çözüm proleter sınıf bi-

lincinin almış olduğu en basit biçimdir. Aynı şekilde, bir grevin örgütlenişinde ücretliler derhal yardım sandıklarının kurulması gerekliliğini öğrenmektedirler. Bu yardım ve dayanışma sandıkları, işçi olmanın getirdiği güvensizliği azaltmaya ve işsizlik dönemlerinde proleterlerin kendilerini savunabilmelerini sağlamaya yardımcı olmak üzere oluşur. Bütün bunlar, sınıfsal örgütlenişin en basit biçimleridir.

Ancak, işçilerin bu en basit örgütlenme ve bilinçlenme biçimleri, ne işçi hareketlerinin tarihsel amaçlarının bilinci ve ne de işçi sınıfının *bağımsız politik eyleminin* gerekliliğinin anlaşılmasını vurgulayabilmektedir.

Nitekim politik işçi eylemlerinin ilk biçimleri *küçük-burjuva radikalizminin en solundaki* bir çizgide yer almaktadır. Fransız devriminde, Jakoben'lerin en solunda yer alan ve üretim araçlarının kolektifleştirilmesini öngören ilk modern politik hareketi temsil eden *Gracchus Babeuf*'ün Eşitler Komplosu Hareket'i ortaya çıktı.

Aynı dönemde, İngiltere'de işçilerin kurduğu *London Corresponding Society*'nin amacı Fransız devrimiyle dayanışma haline geçecek bir hareketi örgütlemekti. Bu örgüt polisin baskısıyla ezildi. Ancak Napolyon savaşlarının hemen ertesinde radikal parti (küçük burjuva) en solunda, Manchester-Liverpool sanayi bölgesinde çoğunluğunu işçilerin oluşturduğu *Bütün Yurttaşlara Oy Hakkı Ligası* kuruldu. 1817'de Peterloo'da meydana gelen kanlı olaylardan sonra bağımsız bir işçi hareketinin küçük burjuva hareketinden kopması hız kazandı ve bir süre sonra da, esasen işçilerden oluşan ilk parti olan ve herkese oy hakkını savunan *Chartiste* parti doğabildi.

3. Ütopik sosyalizm

İşçi sınıfının bu en basit hareketleri geniş ölçüde bizzat işçiler tarafından, yani çoğunlukla sosyal, ekonomik ve tarihsel konular üzerine açık yürekli ve yapmacıksız olmakla beraber bir bilimsel araştırmanın süzgecinden geçmeleri gereken fikirler ileri süren kendi-kendine öğrenmiş kişilerce formüle edildi. Bu hareketler bir anlamda XVII. ve XVIII. yüzyılların bilimsel gelişiminin dışında geliştiler. Oysa, bunun tam tersine, ilk büyük ütopyacıların çabaları bu bilimsel gelişmenin çerçevesi içerisinde yer aldı: *Thomas More* (XVI. yüzyılda İngiltere şansölyesi), *Campanella* (XVII. yüzyıl İtalyan yazarı), *Robert Owen, Charles Fourier* ve *Saint-Simon* (XVIII. ve XIX. yüzyıl yazarları). Bu yazarlar, çağların bütün bilimsel bulgularını, şunları formüle edebilmek yolunda birleştirmeye çabalıyorlardı.

a. Toplumsal eşitsizliğin, özellikle burjuva toplumunu belirleyen toplumsal eşitsizliğin keskin bir eleştirisi (bu nokta, *Owen, Fourier* ve *Saint-Simon*'da ağırlıklıdır);

b. Kolektif mülkiyet üzerinde temellenmiş eşitlikçi bir toplumun örgütlenme planı.

Eserlerinin bu iki yönüyle, ütopyacı büyük sosyalistler, modern sosyalizmin gerçek habercileridir. Ancak sistemlerinin zayıflığı şu noktaları kapsamaktadır:

a. Hayal ettikleri ideal toplum (Ütopik: hayalci sosyalizm terimi de buradan gelmektedir), bizzat kapitalist toplumun az çok belirlenmiş tarihsel evriminden yalıtlanarak, insanların anlayışlarının ve iyiniyetlerinin gayreti ile bir darbede ulaşılacak ideal bir kuruluş olarak sunulmaktadır.

b. Toplumsal eşitsizliğin doğuşunun ve ortadan kalkışının

şartlarının açıklanması yetersiz bir bilimsellikte olup, ikincil etkenlere dayandırılmaktadır (şiddet, moral, para-psikoloji, cehalet, vs) ve toplumsal ve ekonomik *yapının* sorunlarından, üretici güçlerin gelişme düzeyi ile üretim ilişkilerinin karşılıklı etkileşiminden hareket etmemektedir.

4. Marxist teorinin doğuşu-Komünist Manifesto

Marxist teorinin şekillenişi *Karl Marx*'ın ve *Frederic Engels*'in *Alman İdeolojisi* (1845) ve özellikle *Komünist Manifesto*'sunda(1847) tayin edici bir ilerleme kaydetmiştir. İşçi sınıfının bilincinin en yüksek bir bilimsel teori düzeyine ulaşması Marxist teori ile birlikte mümkün olabilmiştir.

Sosyal sınıf ve sınıf mücadelesi kavramlarını keşfedenler *Marx* ve *Engels* değildir. Bu kavramlar daha önceleri ütopyacı sosyalistler ve *Thiery* ile *Guizot* gibi birer burjuva yazarı olan Fransız tarihçileri tarafından kullanılmıştı. Ancak, sınıfların *kökenini*, sınfların gelişiminin *nedenlerini*, bütün insanlık tarihinin sınıf mücadelesi ile *açıklanabileceğini* ve özellikle bölünmüş bir sınıflı toplumun yerini sınıfsız bir sosyalist topluma bırakabileceğini gösteren *maddi ve entellektüel şartları* bilimsel bir biçimde, ilk kez açıklamış olanlar *Marx* ve *Engels*'tir.

Öte yandan, gene *Marx* ve *Engels*, bizzat kapitalist toplumun gelişiminin bir sosyalist toplumun çıkışını ve yeni toplumun zaferini sağlama bağlayacak olan maddi ve manevi biçimleri nasıl hazırladığını açıklamışlardır. Bu yeni toplum, insanların niyetlerinin ve hayallerinin basit bir ürünü olarak değil, insanlık tarihinin evriminin mantıki bir ürünü olarak ortaya çıkacaktır.

Böylelikle *Komünist Manifesto*, proletaryanın sınıf bilincinin üstün bir biçimini temsil etmektedir. *Manifesto* işçi sınıfına, sosyalist toplumun burjuvaziye karşı vermekte olduğu sınıfsal mücadelenin bir ürünü olacağını öğretmektedir. O, işçi sınıfına, sadece ücret artışları için mücadele etmenin yetersizliğini, esasen ücretliliği yıkmanın gerekliliğini öğretmektedir. *Komünist Manifesto*, işçi sınıfına, aynı zamanda bağımsız işçi partileri oluşturmanın zorunluluğunu ve ekonomik talepler eylemini ulusal ve uluslararası planda yürütülecek bir politik eylemle tamamlamanın gerekliliğini öğretmektedir. Demek ki, modern işçi hareketi, işçi sınıfının en basit sınıf mücadelesi ile en yüksek ifadesini Marxist teoride bulan proleter sınıf bilincinin kaynaşmasından doğmuştur.

5. Birinci Enternasyonal

Bu kaynaşma, uluslararası işçi hareketinin geçtiğimiz yüzyılın 50 ile 80'li yılları arasındaki bütün bir evriminin sonucudur.

Tüm Avrupa ülkelerini yerinden oynatan 1848 devrimleri boyunca, işçi sınıfı, Almanya hariç (Marx tarafından yönetilen küçük *Komünistler Birliği*), hiçbir ülkede, kelimenin modern anlamında bir siyasi parti olarak ortaya çıkmadı. Hemen her yerde, küçük-burjuva radikalizminin peşinden sürüklendi. Bununla beraber, Fransa'da kanlı 1848 haziran olaylarından sonra, bağımsız bir siyasi parti oluşturulamamakla birlikte (*Auguste Blanquie* tarafından oluşturulan devrimci gruplar, bir anlamda böyle bir partinin çekirdeğidirler) hareket kendisini küçük burjuva radikalizminden sıyırdı. 1848 devrimini izleyen gericilik yıllarından sonra, Almanya hariç Avrupa'nın belli baş-

lı ülkelerinde işçi sınıfının yardımlaşma ve sendikal örgütleri gelişmeye başladı. Almanya'da ise, genel oy hakkını elde etmek için yapılan ajitasyon, *Lasalle*'e, bir siyasi işçi partisi oluşturma olanağı sağladı: *Alman İşçilerinin Genel Derneği.*

1864 yılında Birinci Enternasyonal'in kurulmasıyla beraberdir ki, Marx ve taraftarlarının oluşturduğu küçük gruplar o dönemin en basit işçi hareketi ile gerçek bir kaynaşmaya gidebilmişler ve Avrupa'nın belli başkı ülkelerinde sosyalist partilerin kuruluşunu hazırlamışlardır. Ne kadar paradoksal gözükürse gözüksün, I. Enternasyonal'i kurmak üzere biraraya gelenler ulusal işçi partileri değildir. Tam tersine, I. Enternasyonal'in kurulmasıdır ki, Enternasyonal üyesi sendikalistlerle ulusal yerel grupların biraraya gelmesine olanak tanımıştır.

Paris Komünü'nün başarısızlığından sonra Enternasyonal dağılınca, öncü işçiler, ulusal planda, böylesine bir gruplaşmanın gerekliliğinin bilincini korurlar. 1870 ile 1880 yılları arasında, başarısızlığa uğrayan birçok girişimden sonra, dönemin en basit işçi hareketi üzerine temelleşmiş partiler nihai olarak kurulur. Sosyalist partilerin kurulamadığı ülkelere örnek olarak sadece İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri kalır. Bu dönemde oluşan sosyalist partiler oldukça güçlü olan sendikal hareketin dışında kaldılar. Ancak İngiltere'de, o da XX. yüzyılda, sendikaların temeli üzerinde bir İşçi Partisi kuruldu. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir işçi partisinin kurulması günümüzde bile işçi hareketinin yakıcı bir görevi olmaya devam etmektedir.

6. İşçi hareketinin değişik örgütlenme biçimleri

Bu durum şu noktaya kesinlik getirmemize olanak tanımak-

tadır ki, sendikalar, yardım dernekleri ve sosyalist partiler kapitalist toplumun bağrındaki mücadelenin kendiliğinden ve kaçınılmaz ürünleri olarak ortaya çıkmakta ve bunların arasından herhangi birinin diğerlerinden daha önce gelişmesi sonuç olarak ulusal geleneklerin ve konjonktürün etkisine bağlı olmaktadır.

Kooperatiflere gelince, bunlar, sınıf mücadelesinin kendiliğinden bir ürünü olmayıp, 1844'te İngiltere'de, Rochdale'de ilk kooperatifi kurmuş olan *Robert Owen* ve arkadaşlarının girişiminin ürünüdürler.

Kooperatif hareketinin öneminin işçi sınıfı için gerekliliği sadece ekonominin işçilere yönetileceği bir okul yaratmaktan öte, bizzat kapitalist toplumun bağrında sosyalist toplumun en çetin sorunlarından birini, yani dağıtım sorununu çözmeye bir hazırlık yaratabilecek olmasıdır. Fakat, diğer taraftan, gene bu hareket, kapitalist rejimin bağrında kaldığı müddetçe, kapitalist işletmelerde ekonomik bir rekabete girişecek ve böylelikle işçi sınıfını uğursuz yollara sürükleyebilecek ve özellikle proletaryanın sınıf bilincinin köküne kazma vurabilecek tehlikeli bir rekabet potansiyelini de içinde taşımaktadır.

7. Paris Komünü

Paris Komünü, modern işçi hareketinin ilk serpilip gelişiminin ve ilk yönetilişinin bütün eğilimlerini özetlemektedir. Komün, herhangi bir işçi partisinin önceden işlemiş olduğu bir programın veya planın sonucu olmayıp, kitlelerin kendiliğinden hareketinin doğurduğu bir olaydır. Paris Komünü, işçi sınıfının, ekonomik ve politik talepleri devamlı olarak birbirleriyle kay-

naştırarak —Komünün doğrudan kaynağı çok yüksek ölçüde politiktir: Kenti kuşatmış bulunan Prusya ordularına Paris'i teslim etmekle suçlanan burjuvaziye karşı işçilerin duymakta oldukları güvensizlik— mücadelelerinin tamamen ekonomik olan aşamasını artık geride bırakma eğilimini göstermiştir. Komün, bir tek kentin sınırları içinde dahi olsa, işçi sınıfını politik iktidarı ilk kez olarak fethetmeye sürüklemiştir. Komün, işçi sınıfının burjuva devlet cihazını parçalaması ve burjuva demokrasisinin yerini daha yüksek bir demokrasi biçimi olan proleter demokrasinin alması eğilimini yansıtmıştır. Paris Komünü, aynı zamanda bilinçli bir devrimci yönetim bulunmadığı takdirde, bir devrimci mücadele sırasında proletaryanın ortaya koyacağı muazzam kahramanlığın zaferi sağlama bağlamada yetersiz kalacağını da kanıtlamıştır.

Bibliyografya

Marx ve Engels	*Komünist Manifesto*
Marx ve Engels	*Ütopik Sosyalizmden Bilimsel Sosyalizme*
Beer	*Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi*
Marx	*Fransa'da İç Savaş*
Lissagaray	*Paris Komünü*
Morton ve Tate	*İngiliz İşçi Hareketi Tarihi*
Abentdoth,	*Avrupa İşçi Hareketleri Tarihi*
Thomson,	*İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*

IX
Reformlar ve devrim

Modern işçi hareketinin kapitalist toplumun bağrından gelişmesi ve doğması, bize, insanların, iradelerinden bağımsız olarak içerisinde bulundukları *sosyal çevre* ile, bu sosyal çevreyi *az veya çok bilinçli* olarak dönüştürmeye çalıştıkları *eylem* arasında karşılıklı bir hareketin birbirlerini etkilediği örneğini sunmaktadır.

1. Tarih boyunca evrim ve devrim

Sosyal rejimlerin çağlar boyunca uğramış oldukları değişiklikler, her zaman, savaşlar, devrimler veya bu ikisinin bileşimi olarak ortaya çıkan sert ve şiddetli değişikliklerin birer sonucu olmuştur. Günümüzde varolan yerleşik devletlerden hiçbiri bu tür devrimci altüst oluşlara uğramaksızın bugünlere gelebilmiş değildir. Amerikan devleti, 1776 devriminden ve 1861-1865 iç savaşından doğmuştur. İngiliz devleti, 1648 ve 1689 devrimlerinin ürünüdür; Fransız devleti 1789, 1830, 1848 ve 1870 devrimlerini yaşamıştır; Belçika devleti 1830; Hollanda devleti XVI. yüzyıl; Alman devleti ise 1870-71, 1914-18 ve 1939-45 savaşları ile 1848 ve 1919 devrimlerinin vs. sonucudur.

Ancak, sosyal bir yapıyı, savaşçıların isteği doğrultusunda ve sadece şiddet kullanarak değişikliğe uğratabilmeyi varsaymak hatalı olur. Bir *devrimin* emekçi sınıfların varoluş şartlarını ve toplumu gerçekten değiştirebilmesi için, eski toplumun bağrında yeni bir toplumun *maddi temellerini* (ekonomik, teknik vs) ve *insani temellerini* (belirli özgül karakteristiklerle donatılmış sosyal sınıflar) yaratan *bir evrim geçirmesi* gerekir. Bu temeller eksik kaldığından en şiddetli devrimler bile yıkmak istedikleri koşulları az veya çok yeniden üretmekle sonuçlanırlar.

Bu konuya ilişkin en klasik örneği bütün Çin tarihi boyunca uzanan muzaffer köylü ayaklanmaları oluşturmaktadır. Bütün bu ayaklanmalar, her seferinde, Çin İmparatorluğuna hükmeden ve birbirini izlemekte olan hanedanların çöküş döneminde köylülerin kurban edildikleri tahammül edilmesi imkânsız vergi yükleri ile bu vergileri zorla ödetme yöntemlerine karşı halkın gösterdiği tepkiyi ifade etmektedir. Bu ayaklanmalar varolan hanedanın yıkılmasına ve çoğu kez *Han* hanedanının durumunda olduğu gibi bizzat köylü ayaklanmalarının yöneticilerinden çıkan yeni bir hanedanın iktidarı almasına yolaçmaktadır.

Yeni hanedan, işe, köylülüğe daha iyi koşullar sağlamakla başlar. Ancak, iktidarın sağlamlaşması ve yönetiminin güçlenmesi ile beraber devlet harcamalarının artması vergileri yükseltme zorunluluğu da getirmektedir. Önceleri devlet kasasından ödeneklerini alan devlet memurları [mandarinler] giderek yetkilerini kötüye kullanmaya başladılar ve vergilere ek olarak köylülerden bir de toprak rantı kopararak onların topraklarını fiilen mülk edinmeye başladılar.

Böylelikle, birkaç onyıllık daha iyi bir yaşamdan sonra köylülerin sefaletinin artışı yeniden üretilmeye başlanmış oldu. Üretici güçlerin "ileriye atılımı"nın eksikliği, makineleşme üzerine kurulmuş modern bir sanayinin gelişememesi, klasik Çin'deki sosyal devrimlerin devresel karakterini ve köylülerin kendileri için kalıcı bir kurtuluş sağlayabilmelerinin olanaksızlığını açıklamaktadır.

2. Çağdaş kapitalizmde evrim ve devrim

Çağdaş kapitalizmin kendisi de sosyal ve politik devrimlerden doğmuştur: ulusal devletlerin doğmasına yolaçan ve XVI. ile XIX. yüzyıllar boyunca sıralanan büyük burjuva devrimleri. Bütün bu devrimler daha önce meydana gelen bir evrim sayesinde mümkünleşebildi: serfliğin korunmasıyla, korporasyonlarla ve metaların serbest dolaşımına engeller oluşturan kısıtlamalarla bağdaşmazlık içerisinde bulunan üretici güçlerin feodal toplumun bağrındaki büyümesisiyle.

Bu evrim, yeni bir sosyal sınıfın, politik mücadelesinin çıraklık devresini orta çağ komünlerinin çerçevesi içerisinde tamamlayan ve politik iktidarın fethine yönelmeden önce mutlak monarşi ile çatışmaya giren modern burjuvazinin doğmasına yolaçtı.

Gelişiminin belirli bir düzeyinden itibaren burjuva toplumu da yeni bir sosyal devrimi acımasız bir şeklide hazırlayan bir evrimle belirlenmektedir.

Maddi planda, üretici güçler, üretim araçlarının özel mülkiyeti ve kapitalist üretim ilişkileri ile gittikçe aykırılaşan bir noktaya gelerek gelişirler. Büyük sanaiin gelişmesi, sermaye-

nin temerküzü, tröstlerin ortaya çıkışı ve kapitalist ekonominin işleyişini "düzenlemek" için burjuva devletinin artan müdahaleleri, üretim araçlarının toplumsallaştırılmasına (kolektif mülk edinme) ve birleşmiş üreticiler tarafından planlı olarak yönetilmelerine gerekli olan zemini giderek hazırlar.

İnsani (sosyal) planda, bu sosyal devrimi gerçekleştirmek için gerekli olan nitelikleri giderek elinde toplayan bir sınıf güçlenerek oluşmaya başlar: "Kapitalizm proletarya ile beraber kendi mezar kazıcısını da üretmektedir". Büyük işletmelerde temerküz eden ve bireysel bir sosyal terfiden umudunu kesmiş bulunan bu proletarya, gündelik sınıf mücadelesi boyunca, kendisine, sosyal ve ekonomik yaşamın temel yönünden örgütlenişi olanağını sağlayan kolektif dayanışma, eylemde disiplin ve işbirliği gibi asli nitelikleri kazanmaktadır.

Kapitalizmin ayrılmaz bir parçası olan çelişkiler yoğunlaştığı ve sınıf mücadelesi şiddetlendiği ölçüde, kapitalizmin evrimi devrimi hazırlamakta ve giderek, proletaryanın, bu süre zarfında politik iktidarı fethedebileceği ve bir sosyal devrimi gerçekleştirebileceği değişik yapıdaki patlamalara doğru yöneldiği (ekonomik, sosyal, politik, askeri, mali patlamalar, vs) görülmektedir.

3. Modern işçi hareketinin evrimi

Bu arada, Marxistlerin 1880 yıllarında ummakta olduklarının tersine, kapitalizmin ve işçi hareketinin tarihi çok açık ve çok düz bir yörünge izlememiştir.

Emperyalist ülkelerin toplumlarının ve ekonomilerinin *içsel* çelişkileri birdenbire şiddetlenmedi. Tam tersine, Batı Av-

rupa ve Amerika Birleşik Devletleri, Paris Komünü'nü başarısızlığa uğraması ile Birinci Dünya Savaşının patlak vermesi arasındaki uzun bir dönem boyunca, sistemin "yiyip-bitirici" *içsel* çelişkilerini örtüp saklayan, bazen yavaş bazen de ateşli bir üretici güçler gelişimine tanık oldular.

Bu çelişkiler 1914'te şiddetle patlayacaktı. Nitekim bu patlamayı haber veren işaretler 1905 Rus devrimi ile aynı yıl gerçekleşen Avusturya işçilerinin genel grevi idi. Ancak bu ülkelerdeki işçi hareketinin ve işçilerin doğrudan deneyi sistemin çelişkilerinin derinleşmesini yansıtmıyordu. Tam tersine, bu ülkelerdeki işçi hareketi, sosyalizme doğru geniş ölçüde barışçıl ve yıkılmaz evrimci bir ilerleyişe duyulan inancı yansıtmaktaydı. (Doğu Avrupa'da ise, böylesi hayallerin geçerliliğinin zayıflığı harekete aynı yolu izlettirmiyordu.)

Tartışmasız bir şekilde, emperyalist ülkelerin biriktirmiş oldukları sömürge aşırı-kârları, batılı ülkelerin işçilerine reformlar sağlama olanağı açtı. Ancak bu evrimi anlayabilmemizi sağlayan başka etkenler de hesaba katılmalıdır.

Deniz-aşırı ülkelere doğru yönelen yoğun göç ve Avrupa'nın dünyanın geri kalan kısmına yaptığı ihracat atılımı, uzun vadede "yedek sanayii ordusu'nu" zayıflattı. "Emek pazarında" Sermaye ile Emek arasındaki ilişkiler, işçiler açısından düzelirken, sadece kalifiye işçilerle sınırlı olmayan bir kitlesel sendikacılığın atılımının da temelleri yaratılmış oldu. Paris Komünü ile, Belçika'daki şiddetli grevlerle (1886-1893) ve Alman Sosyal Demokrasisinin karşı konulamayacak yükselişi ile ürkütüye düşen burjuvazi, ayaklanan kitleleri sosyal reformlar aracılığıyla yatıştırma yollarını aramaya başladı.

Bu evrimin pratik sonucu, ücretlerin arttırılması, sosyal güvenlik yasalarının güçlendirilmesi ve demokratik hakların genişletilmesi gibi derhal gerçekleştirilmesi mümkün olan reformlar için mücadele etmekle yetinen bir işçi hareketinin gelişimi oldu. Bu hareket, bir sosyal devrim için mücadeleyi, kadroların eğitimi ve ebedi propaganda alanına dalarak bir kenara atıyordu. Sosyalist devrime hazırlanmayı bile bile bir kenara bırakıyor ve proletaryanın bu kitle örgütlerini güçlendirmenin "vakit geldiğinde" bu muazzam güce otomatik olarak devrimci bir rol oynattırmaya yeteceğine inanıyordu.

4. Reformcu oportünizm

Aynı zamanda, Batı Avrupa'nın kitle partileri ve sendikaları da, esas olarak reformlar alanında sınıf mücadelelerinin konaklamış bulunduğu ani bir evrimi yansıtmakla yetinmeyip, *kitlesel işçi hareketini* emperyalist ülkelerin *"müreffeh" kapitalizmine uyarlamayı* hızlandıran birer politik güç haline dönüşmeye başladılar. Sosyal-Demokrat oportünizm, işçi sınıfını, kendini belli etmeye başlayan şiddetli sosyal ekonomik ve politik iklim değişikliklerine hazırlamayı reddederek, 1914 ile 1923 yılları arasında zorlu fırtınada kapitalizmin yaşamını sürdürmesini kolaylaştıran önemli bir etken halini aldı.

Oportünizm, *teorik planda*, sosyal-demokrasiden, sistemi reformlar yoluyla ayakta tutmaya çalışmanın dışında her türlü faaliyetini terk etmesini isteyen Eduard Bernstein'ın ("eylem herşeydir, amaç hiçbirşey değildir") resmi ağzından Marxizmin revizyonu ile açığa çıktı. Kautsky'nin çervesindeki "Marxist merkez" revizyonizme karşı mücadele etmekle bera-

ber, revizyonizme gittikçe daha çok yakınlaşan partilerin ve sendikaların pratiğini haklı göstererek, revizyonizme sayısız tavizlerde bulunmuştur.

Oportünizm, *pratik planda* ise, "liberal" burjuva partileri ile seçim ittifakının kabul edilmesinde; burjuvazi ile kurulan koalisyon hükümetlerine bakanlar düzeyinde katılmanın giderek onaylanmasında; sömürgeciliğe ve emperyalizmin diğer etkilerine karşı kararlı bir mücadele eksikliği ile kendini gösterdi. 1905 Rus devriminin doğurduğu sonuçlar üzerine kısa bir süre için geçici bir yenilgiye uğrayan bu oportünizm, Rosa Luxemburg'un Almanya'da politik amaçlı kitle grevlerinin başlatılması şeklindeki önerisinin reddedilmesi üzerine özellikle ortaya çıkmaya başladı. Oportünizm, temelinde, reformcu bir bürokratik aygıtın özel çıkarlarını yansıtıyordu (burjuva toplumunun bağrında verimli alanlar ele geçirmiş bulunan sosyaldemokrat bakanlar, sendika ve parti görevlileri).

Bu örnek, işçi hareketinin reformcu oportünizm tarafından işgal edilişinin kaçınılmaz olmadığını göstermektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda parlamento dışı eylemleri ve giderek güçlenecek grev hareketlerini başlatmak pekala mümkün olabilirdi. Bu eylemler ise, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna rastgelen devrimci yükselişin ortaya atmış olduğu görevlere işçi kitlelerini hazırlamış olurdu.

5. Öncü bir partinin gerekliliği

Böylelikle, deney, Leninist öncü parti teorisinin temel ögelerini haklı çıkarmaktadır. İşçi sınıfı, kendi başına, doğrudan hedeflerin çevresinde çok geniş sınıf mücadelesine girişmiş olsa

ve en basit sınıf bilinci düzeyine ulaşma yeteneğini göstermiş bulunsa da, nesnel durumun sert dönemeçlerini *önceden görüp* işçi hareketinin bu durumdan kaynaklanan görevlerini işleyebilmek ve aynı zamanda burjuvazinin bütün manevralarına üstün gelebilmek ve burjuva ve küçük burjuva ideolojisinin işçi kitleleri üzerine uyguladıkları etkileri (çoğu kez kurnazca etkiler) boşa çıkartmak için kaçınılmaz olan daha yüksek bir politik sınıf bilinci biçimlerine kendiliğinden hareketlerle varması olanaksızdır.

Öte yandan, kitle hareketinin kaçınılmaz olan yükselme ve alçalma noktaları vardır. Geniş kitleler politik faaliyetlerinin en yüksek düzeyinde sürekli olarak kalamazlar. Kitlelerin ortalama bilinç ve faaliyet düzeyine kendini uydurmaya çabalayan bir kitle örgütü ancak belirli anlarda mümkün olan devrimci faaliyetin doruk noktasına ulaşma olayı karşısında sonuç olarak frenleyici bir rol oynamak zorunda kalır.

İşte bütün bu nedenlerden dolayı, işçi sınıfının öncü örgütü olan devrimci partiyi inşa etmek vazgeçilmesi imkânsız bir zorunluluktur. Bu parti, normal zamanlarda azınlık olarak kalacak, ancak militanlarının faaliyetinin ve bilinç düzeyinin korunmasının sürekliliğini sağlayacaktır. Devrimci parti, elde edilen bütün mücadele deneyimlerini korumaya ve bunları işçi sınıfı içerisinde yaygınlaştırmaya olanak sağlayacaktır. Bu parti, gelecekteki devrimci mücadelelere hazırlıklı olacak ve bu mücadelelerin hazırlanmasında da kendi esas misyonunu bulacaktır. Bundan dolayı da, örgütlenmiş işçi kitlelerinin ve daha geniş emekçi yığınlarının zihinlerinde ve davranışlarında meydana gelecek dönemeçleri ve değişiklikleri –ki bunlar,

nesnel durumun sert değişikliklerinin gerektirdiği dönemeçlerdir– büyük ölçüde kolaylaştıracaktır.

Şüphesiz böylesi öncü partiler kendilerini kitlelerin yerine koyup onların adına bir sosyal devrim gerçekleştirme yoluna girmezler. "İşçilerin kurtuluşu ancak işçilerin kendi eseri olabilir." Öncü bir partinin kendi üstüne düşen görevi tamamen yerine getirmesinin ön şartı işçilerin büyük bir çoğunluğunu devrimci partinin programına, stratejisine ve taktiğine kazandırmaktır.

Normal olarak bu tür kazanımlar, kendilerini muazzam kitle hareketlerinin kendiliğinden patlaması ile "belli eden" devrim veya devrim-öncesi bunalımın "sıcak" anlarında mümkün olabilir. Demek ki, kitlelerin kendiliğinden hareketi ile devrimci öncü örgütün inşaı zorunluluğu arasında hiçbir mutlak karşıtlık yoktur. Bunların her ikisi de birbirine destek olur, genişletilir, tamamlar ve bütün enerjiisini can alıcı olan şu noktada toplayarak zaferi sağlar: sermayenin politik ve ekonomik iktidarının yıkılması.

6. Reformlar için mücadele konusunda devrimcilerin tavrı

Reformcu oportünizme bir tepki olarak, işçi sınıfının ve işçi hareketinin azınlığını teşkil eden bazı tabakalarında reformlar için mücadeleyi bir kenara iten aşırı-goşist tavırlar gelişmiştir.

Devrimci Marxitlere göre ise, reformizm hiçbir zaman reformlar için mücadele ile özdeşleştirilmez. Reformizm, reformların birikimi sonucu kapitalizmin ağır ağır yıkılabileceğinin hayalidir. Ancak, doğrudan reformlar için mücadeleye katılma ile, öncü işçi sınıfını bütün toplumu devrimci bir bunalı-

ma sürükleyebilecek yoğunluktaki anti-kapitalist mücadelelere hazırlama sorununu birleştirmek son derece mümkündür.

Reformlar için mücadeleyi radikal bir şekilde reddetmek, kapitalist rejimin işçi sınıfının bir omuz darbesi ile şiddetli bir şekilde yıkılacağı güne gelinceye kadar aynı işçi sınıfının durumunun bozulmasını pasif bir şekilde kabul etmek anlamına gelir. Böyle bir tavır hem hayalci hem de gericidir.

Hayalcidir çünkü, en basit haklarını, özgürlüklerini, işlerini ve yaşam düzeylerini korumaktan yoksun olan morali yıkılmış ve gittikçe daha çok parçalanmış işçilerin, kendisine modern burjuvazi adı verilen, zenginlikle ve politik deneyimlerle donanmış bir sosyal sınıfa muzaffer bir şekilde meydan okuyamayacağını unutmaktadır. Gericidir çünkü, işçiler kendilerini pasif bir şekilde savunmasız köleler durumuna indirirlerse, bu durum objektif olarak, işçilerin ücretlerini düşürmede, işsizliği yoğun tutmada ve sendikalarla grev hakkını ortadan kaldırmada çıkarı bulunan patronların davasına, kapitalistin davasına hizmet etmektedir.

Devrimci Marxistler, işçilerin kurtuluşunu ve kapitalizmin yıkılışını, proletaryanın artan örgütsel güçlenme dönemi, sınıf dayanışmasının ve birliğinin muazzam yükselişi ve proletaryanın kendi gücüne giderek büyüyen bir güvenin sonucu olarak görmektedirler. Bütün bu öznel dönüşümler propagandanın veya eğitimin sonucu olabilir. Bu dönüşümler, son tahlilde, herbiri reformlar için mücadele olan gündelik mücadelelerin başarıya ulaşması sonucudurlar.

Reformizm, şu veya bu mücadelenin, şu veya bu başarının otomatik bir ürünü değildir. Reformizm, işçi sınıfı öncüsü-

nün, işçi sınıfını, rejimi yıkmanın zorunluluğu konusunda eğitmekten; işçi sınıfının bağrındaki burjuva ve küçük-burjuva ideolojisinin etkisine karşı mücadele etmekten; reformlar aşamasını aşan anti-kapitalist, parlamento dışı kitle mücadelelerini uygulamaya koyulmaktan çekinmesinin bir sonucudur sadece.

İşte bu nedenden dolayıdır ki, devrimcilerin kitle sendikalarında çalışmaları ve sendikal örgütlerin zayıflamasından değil güçlenmesinden yana çaba göstermeleri mutlak bir zorunluluktur.

Şüphesiz, sendikalar genel olarak devrimci kavgalar örgütlemeye veya hazırlamaya çok az elverişlidirler; ama onların işlevi de zaten bu nokta değildir. Ancak işçilerin çıkarlarını sermayenin çıkarlarına karşı günü gününe savunmak için vazgeçilmez birer aygıttırlar. Gündelik sınıf mücadelesi kapitalizmin çöküş çağında bile ortadan kalkmamaktadır. İşçi sınıfının büyük bir kesimini bağrında barındıran güçlü sendikalar olmadığı takdirde, sermaye kesimi günlük çekişmelerden galip çıkmanın her türlü şansını elinde tutuyor olmaktadır. Böylesi kötü deneylerin sonucu ortaya çıkan kuşkuculuk ile kendi gücüne duyulan güvensizlik geniş işçi yığınlarının sınıf bilincinin yükselmesinin gelişiminde son derece zararlı etkilere yolaçabilir.

Öte yandan, çağdaş kapitalizm döneminde sendikal eylem kaçınılmaz bir şekilde sadece ücretler için mücadele ile iş süresinin kısaltılması mücadelesinin dışına taşmak zorunda kalmaktadır. İşçiler giderek artan bir biçimde yaşam düzeylerini etkileyen genel ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmakta-

dırlar: enflasyon, işletmelerin kapatılması, işsizlik, çalışma temposunun hızlandırılması, devletin grev hakkını ve ücret pazarlıklarının serbestçe yapılmasını kısıtlama girişimleri, vs. vs. Sendika, er veya geç, bütün bu sorunlara karşı tavır almak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla, genel olarak kapitalizm ve sosyalizm sorunlarını da kapsamak üzere, işçi sınıfı için bir eğitim okulu halini almaktadır. Böylelikle, sürekli sınıf işbirliğine yatkın, hatta burjuva devleti ile sendikaların bütünleşmesinden yana eğilimlerle, işçilerin çıkarlarını sözde bir "genel çıkarlara", yani Sermayenin kamufle edilmiş çıkarlarına feda etmeye yanaşmayan eğilimlerin çatıştığı bir arena haline gelir. Bu koşullarda, sendikaların temel işlevlerini saptırmaya çalışan eğilimlere karşı geniş kitlelerin doğrudan çıkarlarını savunan devrimciler, mücadele alanını bürokratlara, reformculara ve her türden sağcılara karşı terketmeden sabırlı ve sebatlı bir mücadele yürütme koşuluyla sendikaların bağrından artan bir yankı bulma şansını bu sınıf mücadelesi içinde elde edebilirler.

Devrimciler en iyi sendikacılar olmanın yollarını araştırırlar, yani işçilerin doğrudan sınıf çıkarlarına en uygun mücadele örgütleme biçimleri ile mücadele hedeflerini kapsayan önerilerin sendikalar ve sendikalılarca yerine getirilmesini sağlamaya çalışırlar. Devrimciler, onsuz işçilerin sonuç olarak hiçbir kazanımlarını kolaylıkla koruyamayacakları ve hiçbir canalıcı sorunlarının çözümlenemeyeceği, sosyalist devrim lehine genel propagandalarını bir yandan aralıksız geliştirmekle beraber işçilerin doğrudan çıkarlarının savunulmasını da önemsemezlik etmezler.

Buna karşılık, sendikal bürokrasi, burjuva devleti ile gittikçe daha fazla bütünleşerek ve esas görevi olan sendikalıların çıkarlarını tartışmasız bir şekilde savunmanın yerine giderek artan bir sınıf uzlaşmacılığı ve "sosyal barış" politikası yerleştirerek ve üyelerinin kaygılarını ve düşüncelerini daha fazla ezmek suretiyle sendikayı objektif olarak zayıf düşürür. Böylelikle, bütün zamanların kavgasında, sendika demokrasisi ve sınıf mücadelesi sendikacılığı için mücadele birbirlerini mantiki bir şekilde tamamlamaktadır.

Bibliyografya:

Lenin	*Ne Yapmalı*
Lenin	*Komünizmin Bir Çocukluk Hastalığı*
Rosa Luxemburg	*Reform Mu, Devrim Mi?*
Rosa Luxemburg	*Kitle Grevi*
L. Troçki	*Empearyalist Çürüme Çağında Sendikalar*
G. Lukàcs	*Lenin*

X

Burjuva demokrasisi ve Proletarya demokrasisi

1. Ekonomik özgürlük ve politik özgürlük

Bu konu üzerinde fazlaca düşünmeyen birçok kişi için politik özgürlük ile ekonomik özgürlük özdeş kavramlar olarak anlaşılmaktadır. Günümüzde, sözüm ona bütün alanlarda "özgürlük yanlısı" olduğunu ifade eden liberal dogmanın da belirtmek istediği bundan başka birşey değildir.

Bu arada, her ne kadar politik özgürlük kimilerinin özgürlüğünün başkalarının köleliğine yolaçmamış şeklinde kolay bir tanıma indirgenebilirse de, aynı tanım ekonomik özgürlük için söz konusu edilememektedir. Nitekim bir anlık bir düşünce bu "ekonomik özgürlük" görüntülerinin çoğunun kesin bir eşitsizliğe, toplumun büyük bir kesiminin bizzat bu özgürlükten yararlanma imkânının otomatik olarak ortadan kalkışına yolaçtığını kanıtlamaktadır.

Köle satın alma ve satma özgürlüğü toplumun şu iki gruba bölünmüş olmasını gerekli kılmaktadır: köleler ve köle sahipleri. Büyük üretim araçlarını özel mülk edinme özgürlüğü işgücünü satmak zorunda kalan bir sosyal sınıfın varlığını ge-

rekli kılmaktadır. Eğer kimse başkası hesabına çalışmak zorunda olmasaydı, büyük bir fabrikanın sahibi ne yapacaktı?

Kapitalizmin çöküş çağının burjuvazisi, kendi açısından mantıki olarak, 10 yaşındaki çocukları madenlerde çalışmaya gönderme özgürlüğü ilkesini ve işçilerin hergün 12 veya 14 saat imanlarının gevremesi gerektiği şeklindeki mecburi çalışma özgürlüğünü savundu. Ama bir tek özgürlük inatla reddediliyordu: işçilerin birleşme özgürlüğü. Nitekim, işçilerin bu özgürlüğü, Fransa'da, her türlü lonca kökenli işbirliklerinin yasaklanması bahanesiyle tam da Fransız devriminin ortasında kabul edilen ünlü *Le Chapellier* yasası ile yasaklandı.

Burjuva ideolojisinin görünürdeki çelişkileri şu bir tek merkezi temanın çevresinde bütün bu tavırları yeniden şekillendirdiğimizde eriyip gider: Kapitalist sınıfın mülkiyetinin ve çıkarlarının savunulması. İşte, hiç te rastgele bir özgürlük "ilkesinin" uzlaşmaz bir savunusu olmayan tüm burjuva ideolojisinin gerçek temeli budur.

Bu konu en açık şekliyle oy hakkının tarihinde görülmektedir. Modern parlamentarizm, burjuvazinin, ödemekte olduğu vergilerle karşılanan kamu harcamalarını kontrol etme hakkının bir ifadesi olarak doğmuştur. Burjuvazi bunu 1649 İngiliz devrimi boyunca şöyle ilan etti: *no taxation without representation* [Parlamenter temsil yok ise, vergi de yok]. Burjuvazi, bunun mantıki sonucu olarak, vergi ödeme durumunda olmayan halk sınıflarının oy kullanma hakkını reddediyordu. Burjuvaziye göre, halk sınıflarının "demagogları", vergiyi başkaları ödeyeceğinden dolayı devamlı olarak yeni harcamalar için oy vermek istemeyecekler miydi?

Gerçekten de, burjuva ideolojisinin temelinde yatan, ne tüm yurttaşlara eşit oy hakkı ilkesi (ayrıcalıkla oy hakkı bu ilkeyi adice çiğnemektedir) ne de herkesin politik özgürlüğünün garanti altına alınması ilkesi olmayıp, para kasalarının ve yüklü paraların şan kazanması ve savunulmasından başka birşey değildir!

2. Sermayenin sınıfsal çıkarları hizmetindeki burjuva devleti

XIX. yüzyılda, işçilere, sınıf mücadelesinde burjuva devletinin hiç de "tarafsız" olmadığını, Sermaye ile Emek arasında "genel çıkarları" savunmakla yükümlü bir "hakem" rolü oynamadığını, tam tersine Emeğin çıkarlarına karşı Sermayenin çıkarlarını savunmakla görevli bir aygıtı temsil ettiğini açıklamak pek de zor değildi.

Sadece burjuvazinin oy hakkı vardı. Sadece burjuvazi işçilerin çalışmasını serbestçe reddedebiliyordu. İşçiler kendilerine Sermaye tarafından zorla kabul ettirilmek istenen koşullarda iş-güçlerini kolektif olarak satmayı reddederek greve gittiklerinde üzerlerine jandarma ve ordu birlikleri gönderilmiş ve ateş açılmıştır. Adalet belli bir sınıfın adaleti idi. Parlamenterler, yargıçlar, yüksek rütbeli subaylar, yüksek dereceli sömürge memurları, bakanlar, piskoposlar; bunların hemen hepsi aynı sosyal sınıftan gelmeydi. Hemen hepsi birbirlerine aynı para, çıkar ve hatta aile bağları ile bağlıydılar. İşçi sınfı bu küçük güzelce dünyadan tamamen ihraç edilmişti.

Modern işçi hareketinin hız kazanmaya başlaması, çekinilecek örgütsel bir güce ulaşması ve zorlayıcı nitelikteki doğrudan eylemlerle herkese oy hakkını koparmasıyla (Belçika,

Avusturya, İsveç, Hollanda, İtalya, vs'deki politik grevler) beraber bu durum değişiklik göstermeye başladı. İşçi sınıfı parlementolarda geniş ölçüde temsil edilir oldu (ve tabii bir anda vergilerin büyük bir bölümünü de ödemek zorunda kaldı; ancak bu başka bir hikayedir). Reformist işçi partileri burjuvazi ile koalisyon hükümetlerine katılmaya başladılar. Hatta bazı durumlarda, sadece sosyal demokrat partilerin temsilcilerinden oluşan hükümetler bile kurulmaya başlandı (İngiltere, İskandinavya).

Bu andan itibaren, sınıflarüstü bir "demokratik" devlet hayali, sınıf zıtlıklarını "barıştıracak" gerçek bir "hakim" devlet hayali işçi sınıfının içinde daha kolaylıkla kabul edilebilecek bir olgu haline gelmeye başladı. Ve bu tür hayalleri işçi sınıfının içinde geniş ölçüde yaygınlaştırma işi de, reformist revizyonizmin temel işlevlerinden biri haline geldi. Vaktiyle sosyal demokrasinin patlamasına bu durum yolaçmıştı. Günümüzde ise, bu tür neo-reformist hayalleri yaygınlaştırma işine Komünist Partiler de girişmiş bulunuyorlar.

En "demokratik" burjuva devletinin gerçek yapısı bile, uygulamadaki işleyişi ve bu işleyişin maddi koşulları biraz olsun incelendiğinde kolaylıkla açığa çıkmaktadır.

İşin ilginç olan yönü, genel oy hakkının emekçi kitlelerce fethedilmesi ve işçi temsilcilerinin parlamentodaki temsilinin güç kazanması ölçüsünde *parlamenter demokrasi üzerinde kurulmuş olan devletin ağırlık merkezinin giderek acımasız bir şekilde, parlamentodan sürekli burjuva devlet aygıtına doğru kayması gözlenmektedir*; "Bakanlar gelip gitmekte, polis ise olduğu yerde kalmaktadır".

Oysa bu devlet aygıtı, kendi kilit noktalarının seçimi, kendi hiyerarşisini örgütleme biçimi ve kendini yöneten kariyer ve eleme kurallarıyla orta ve büyük burjuvazi ile mükemmel bir ortak yaşama salgıları salmaktadır. Bu aygıtı burjuva sınıfına çözülmez ideolojik, sosyal ve ekonomik bağlar bağlamaktadır. Bütün yüksek seviyeli memurlar, bazen fazla olmasa da, her zaman anlamını koruyan aylıklar almakta ve bu da onlara özel bir sermaye birikimi yapma olanağı sağlamaktadır ki, bunun sayesinde özel mülkiyetin ve kapitalist ekonominin düzenli işleyişinin savunulması bu kişileri bireysel olarak ilgilendirir olmaktadır.

Ayrıca, burjuva parlamentarizmi üzerine kurulmuş olan devlet, *mali bağımlılığın altın zincirleri ve devlet borçlarıyla* Sermayeye maddi ve manevi olarak teslim olmuştur. Hiçbir burjuva hükümeti bankalar mali sermaye ve büyük burjuvazi tarafından kontrol edilmekte olan kredilere devamlı bir ihtiyaç duymaksızın yönetimini sürdüremez. Reformcu bir hükümetin tasarlamaya çalışacağı her türlü anti-kapitalist politika derhal karşısında kapitalistlerin mali ve ekonomik sabotajını bulur. Yatırımları durdurma eylemi, sermayeleri kaçırma hareketi, enflasyon, karaborsa, üretimin düşürülmesi ve işsizlik reformcu hükümete verilecek hızlı cevaplardandır.

Bütün XX. yüzyıl tarihi bunu doğrulamaktadır: Burjuva parlamentosunu, kapitalist mülkiyet üzerine kurulmuş hükümeti ve burjuva devletini burjuvaziye karşı kararlı bir biçimde kullanmaya çalışmak imkânsızdır. Anti-kapitalist bir yol izlemek isteyen her politika sonuç olarak derhal şu ikilemle karşı karşıya kalır: Ya sermayenin gücünün getirdiği şantaj

karşısında ödün vermek, ya da burjuva devlet aygıtını parçalayarak kapitalist mülkiyet ilişkilerinin yerine üretim araçlarının kolektif mülkiyetini yerleştirmek.

3. Burjuva demokratik özgürlüklerin sınırları

XIX. ve XX. yüzyılda, işçi hareketinin, kendisini demokratik özgürlükler için yapılan mücadelenin başında bulmuş olması bir rastlantı değildir. İşçi hareketi bu özgürlükleri savunurken, aynı zamanda kendi yükselişine gerekecek olan en iyi koşulları da savunmuş olmaktadır. İşçi sınıfı çağdaş toplumun sayıca en kalabalık sınıfıdır. Demokratik özgürlüklerin fethi, işçi sınıfına, örgütlenme, çoğunluğun güvenini kazanma ve güç ilişkileri terazisinde giderek daha ağır basma olanağını sağlamaktadır.

Ayrıca, kapitalist rejimde fethedilen demokratik özgürlükler Sermayenin egemenliği yıkıldığında, işçilerin kuracakları özgün demokrasi için en mükemmel okulu oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Troçki haklı bir gözlemle, işçi sınıfının kitlesel örgütlerinin, işçilerin kongreler ve yürüyüşler düzenleme olanaklarının, grevler ve kitle gösterileri örgütlemelerinin, basına, okullara, tiyatrolara ve sinema kulüplerine sahip olmalarının "burjuva demokrasisinin bağrında proleter demokrasisinin hücrelerinin yeşermesi" anlamına geldiğini belirtmektedir.

Ancak işçilerin gözünde demokratik özgürlüklerin anlamı o derece bir önem taşımaktadır ki, en ileri bir burjuva parlamenter demokrasisinin sınırlamalarını dahi yıkmak bu özgürlükler açısından önem kazanmaktadır.

Herşeyden önce, parlamenter burjuva demokrasisi, bağrında sadece birkaç bin veya onbin adayın devlet yönetimine katıldıkları (milletvekilleri, senatörler, belediye başkanları, belediye meclisi üyeleri, vs) *dolaylı bir demokrasidir*. Yurttaşların ezici bir çoğunluğu böyle bir seçime katılımdan dışlanmaktadırlar. Parlamenter burjuva demokrasisisin tek gücü, her 4 veya 5 yılda bir seçim sandığına bir oy attırmanın ötesine geçmemektedir.

Öte yandan, bir parlamenter burjuva demokrasisindeki politik eşitlik, gerçek bir eşitlik olmayıp, tamamen şekli bir eşitliktir. Nitekim şekil itibariyle, bir zengin ile bir yoksulun, maliyeti yüzlerce milyona ulaşabilecek bir gazeteyi kurabilme "hakkı" aynıdır. Gene şekil itibariyle, bir zengin ile bir yoksulun, televizyondan yayınlanacak bir konuşma zamanı satın alıp, seçmenleri etkileyebilme "olanağına" kavuşmaları "hakkı" da aynıdır. Ancak bu hakların uygulamaya sokulması muazzam maddi olanakların harekete geçirilmesini öngerektirdiğinden sadece zengin bu haklardan tam anlamıyla yararlanma olanağına kavuşmuş olmaktadır. Böylelikle kapitalist, kendisine maddi olarak bağlı büyük sayıdaki seçmeni etkileyebilme, gazeteleri, radyo istasyonlarını ve televizyondaki yayın zamanlarını, ödemekte olduğu yüklü vergi sayesinde satın alabilmeyi başarmaktadır. Kapitalist, sermayesinin gücüyle parlamenterleri ve hükümetleri elinin altında "tutabilmektedir".

Son olarak, parlamenter burjuva demokrasisine özgü bütün bu sınırlamaları bir kenara bıraksak ve hatalı olarak bu parlamenter burjuva demokrasisinin mükemmel olduğunu varsaysak bile, onun sadece bir *politik* demokrasi olduğunu

belirtmek zorunda kalırız. Ama eğer zenginle yoksul arasındaki bu politik eşitlik —ki gerçek olmaktan çok uzaktır!— birkaç yıllık değil, yarım yüzyılı aşkın bir süredir, hatta bir yüzyıldan fazla bir süredir (bu süre ele alınacak ülkeye göre değişir) kendisiyle aynı politik haklara sahip olsalar da, zenginlerin elinde bulunan muazzam ekonomik ve sosyal iktidar yoksulların aleyhine işlemekte ve onları günlük hayatta kaçınılmaz olarak zenginlere bağımlı kılmaktadır.

4. Baskı ve burjuva diktatörlükleri

Parlamenter burjuva demokrasisi üzerine kurulmuş olan devletin sınıfsal yapısı, en açık biçimiyle onun baskıcı rolü incelendiğinde, gözler önüne serilir. Polisin, jandarmaların ve askerlerin grev çadırlarını "parçalamak", işçi gösterilerini dağıtmak, işçilerce işgal edilmiş fabrikaları boşaltmak için grevcilerin üzerine ateş açarak müdahale ettikleri sayısız sosyal çatışma örneklerini görmüşüzdür. Buna karşılık, polisin, jandarmanın ve burjuvazinin ordusunun, işçilerini işten atan patronlara karşı müdahale ettikleri, sermaye tarafından kapatılmış olan fabrikaların işgalinde işçilere yardımda bulundukları, hayat pahalılığını, sermaye kaçırma işlemlerini veya vergi kaçakçılığını örgütleyen burjuvaların üzerine ateş açtıkları ise hiçbir zaman görülmemiştir.

Burjuva demokrasisinin savunucuları saymış olduğumuz bütün örneklerde işçilerin "yasayı" çiğnediklerini ve baskı güçlerinin korumakla yükümlü oldukları "kamu düzenini" tehdit ettiklerini ileri süreceklerdir. Biz ise, buna cevap olarak, böyle bir açıklamanın, "yasanın" hiç de tarafsız olmadığı-

nın, *tersine kapitalist mülkiyeti koruyan bir burjuva yasası* olduğunun kendilerince de kabul edilmekte olduğunun kanıtıdır der; baskı güçlerinin bu mülkiyetin hizmetinde olduğunu; işçilerin veya kapitalistlerin bu "yasayı" şeklen çiğnemeleri halinde baskı güçlerinin işçilere ve kapitalistlere karşı çok farklı tavır takınacaklarını ve hiçbir şeyin devletin temelden burjuva olan karakterini bundan daha iyi kanıtlayamayacağını söyleriz.

Emekçi sınıfların gündelik hayatta bu rejimi fiili bir olgu olarak kabul etmeleri ölçüsünde baskı aygıtları normal zamanlarda kapitalist rejimin korunması açısından gerçek yüzlerini göstermezler. Kapitalist rejimin derinden sarsılmaya başladığı, emekçi kitlelerin bu rejimi alaşağı etme isteğinin başgösterdiği veya bu rejimin normal işleyişini sürdürmeye gücünün yetmediği keskin bunalım dönemlerinde (bu bunalım, ekonomik, sosyal, politik, askeri veya mali olabilir) ise hiç de aynı durum söz konusu olmaz.

Böyle durumlarda, baskı, politik sahnenin ön planına çıkar. O zaman, burjuva devletinin şu derin yapısı en sert şekilde tüm çıplaklığı ile gözler önüne serilir: *Sermayenin hizmetinde bir grup silahlı insan.* Böylece sınıflı toplumların tarihinin daha genel bir kuralı doğrulanmış olmaktadır. Bu toplum ne kadar sağlam olursa, ezilenlere çeşitli şekli özgürlükler sağlama lüksünün imkânını da o kadar çok bulur. Tersine, ne derece dayanıksız olur ve derin bunalımlarla sarsılırsa, o derece acımasız şiddet yoluyla politik iktidarını uygulamaya koyulur.

Böylece, XIX. ve XX. yüzyıl tarihine, işçilerin bütün demokratik özgürlüklerinin burjuva diktatörlüklerince ortadan

kaldırıldığı çeşitli deneyler serpişmiştir: askeri, bonapartist veya faşist diktatörlükler. Faşist diktatörlük Büyük Sermayenin hizmetindeki diktatörlüğün en sert ve en barbar biçimidir.

Faşist diktatörlük, bilhassa, işçi sınıfının sadece en radikal ve en devrimci örgütlerinin özgürlüklerini ortadan kaldırmakla yetinmeyip, aynı zamanda sendikalar ve en basit grev biçimleri de dahil olmak üzere işçilerin her çeşit kolektif örgütlenme ve direnme biçimlerini ezmenin yollarını aramak olgusuyla belirlenmektedir. Faşizm aynı zamanda, daha fazla etkili olabilmek için, sadece geleneksel baskı aygıtına (ordu, jandarma, polis, yargıçlar) dayanmakla yetinmeyip bir kitle hareketinden doğan *özel silahlı müfrezelere de yaslanarak işçi sınıfını atomlarına parçalama girişimi* olgusu ile belirlenmektedir. Bu özel silahlı müfrezeler hareketi, işçi hareketinin gözüpek bir anti-kapitalist saldırı politikasıyle kendi safına çekmeyi başaramadığı ve enflasyon ile bunalımdan dolayı umutsuzluğa kapılmış olan yoksullaşmış küçük-burjuvaziden kaynaklanmaktadır.

İşçi sınıfı ve onun devrimci öncüsü faşizmin yükselişi karşısında kayıtsız kalamaz. Kendi demokratik özgürlüklerini dişle ve tırnakla savunmak zorundadırlar. Bunu sağlayabilmek için işçi sınıfı ve devrimci öncüsü, faşizmin yükselişine karşı, kötülük dolu hayvanı yumurtasından çıkmadan ezebilmek amacıyla, içinde en reformcu ve en ılımlı işçi örgütlerinin de yer alacağı bütün işçi örgütlerini bir birleşik cephe halinde ortaya çıkarmalıdır. İşçi sınıfı, sermayenin silahlı müfrezelerine karşı kendi öz-savunma birimlerini yaratmalı ve kesinlikle burjuva devletinin kendisini koruyacağına güven-

memelidir. Geniş işçi yığınlarınca desteklenen işçi milisleri bütün işçi örgütlerini birleştirerek, herhangi bir yığınsal sektörün faşist terör girişimine maruz kalmasını engelleyerek hiçbir grevin kırılmasına meydan vermeyerek ve bir işçi örgütünün düzenleyeceği bir tek mitingin bile faşistlerce "dağıtılmasına" izin vermeyerek mücadele etmelidir. İşte, böyle yapılmadığı taktirde temerküz kampları, katliamlar ve işkencelerle, *Buchenwald*'lar ve *Auschwitz*'lerle sonuçlanacak olan faşist barbarlığın yolu açılır. Öte yandan, bu yolda elde edilecek her başarı, emekçi kitlelere, faşist tehditle birlikte, onun yaratıcısı ve besleyicisi olan kapitalist rejimi de kararlı bir karşı hücumla yenilgiye uğratabilecek imkânı sağlayacaktır.

5. Proletarya demokrasisi

Marxistlerin, en demokratik biçimiyle bile sonuç olarak bir burjuva diktatörlüğü olarak kalmaya devam eden burjuva devletinin yerine geçirmek istedikleri işçi devleti, proletarya diktatörlüğü ve proletarya demokrasisi, çalışan yurttaşlar kitlesi için *varolan demokratik özgürlüklerin sınırlanması ile değil tersine bunların yaygınlaştırılması ile* belirlenmektedir. Özellikle, resmi komünist partilerinin demokratik yeminlerinin inandırıcılığının kökünü kazımış olan Stalinizmin yıkıcı deneyi üzerine bu temel ilkeyi vurgulayarak yeniden hatırlatmak kaçınılmaz olmaktadır.

İşçi devleti, *doğrudan demokrasi alanını yaygınlaştırdığı* ölçüde, parlamenter demokrasi üzerine kurulmuş olan devletten daha demokratik olacaktır. Bu devlet, bütün sosyal faaliyet alanlarını, o alanlarla ilgili olan yurttaşların özyönetimine

terkederek (radyo, televizyon, haberleşme, sağlık, öğrenim, kültür vs. alanları) kendi doğumuyla birlikte sönümlenmeye başlayacak olan bir devlettir. İşçi devleti, örgütlenmiş işçi kitlelerini doğrudan iktidar görevini üstlenecek olan *işçi konseylerinde* biraraya getirerek yürütme kuvveti ile yasama kuvveti arasındaki itibari sınırları yıkacaktır. Öte yandan gene bu devlet, en yüksek mevkilerdeki memurlar da dahil olmak üzere bütün memurların aylıklarını orta derecede kalifiye bir işçinin ücreti ile sınırlayarak kamu hayatındaki kariyerizmi saf dışı bırakacaktır. Gene bu işçi devleti, bütün iktidar yetkilileri için *mecburi rotasyon* ilkesini geçerli kılarak yeni bir ömür boyu yönetici kastının oluşmasını engelleyecektir.

İşçi devleti, *demokratik özgürlüklerin her yerde uygulanması için maddi temellerin yaratılmasını sağladığı* ölçüde parlamenter demokrasi üzerine kurulmuş olan devletten daha demokratik olacaktır. Yayınevleri, radyo ve televizyon istasyonları, toplantı salonları kolektif mülkiyete ait olacak ve bunları kullanmak isteyen her işçi grubunun emrine verilecektir. Muhalefet örgütleri de dahil olmak üzere, çeşitli politik örgütler kurma hakkı; muhalefet basını kurma hakkı, politik azınlıkların kendilerini basında, radyoda ve televizyonda serbestçe ifade edebilmeleri hakkı işçi konseyleri tarafından özenle savunulacaktır. Emekçi kitlelerin genel silahlandırılması, sürekli ordunun ve baskı aygıtlarının kaldırılması, yargıçların seçimi ve bütün davaların tam metin olarak yayınlanması, herhangi bir azınlığın bir başka emekçi yurttaş grubunun demokratik özgürlüklerden yararlanma hakkını ortadan kaldırma girişimine karşı en güçlü garantiyi sağlayacaktır.

Bibliyografya:

K. Marx, *Fransada İç Savaş*
Lenin, *Devlet ve İhtilal*
Lenin, *Proletarya İhtilali ve Dönek Kautsky*
L. Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*
IV. Ent.V. Kong. *Stalinizmin sonu ve çöküşü üzerine tezler*
(proletarya diktatörlüğü altında proletarya demokrasisinin kurumlarının ayrıntılı bir tanımını içeren yazıları kapsamaktadır.)

XI

Birinci Dünya Savaşı ve Rus Devrimi

Birinci dünya savaşı, kapitalizmin, son evresine girmiş olduğunun en açık işaretini temsil etmektedir. Kapitalizmin insanlığa sağlamış olduğu bütün gelişmeler bundan böyle tehdit altına girdi. Muazzam maddi kaynaklar dönemsel olarak imhaya uğradı: Birinci Dünya Savaşı; 1929-32 ekonomik bunalımı; İkinci Dünya Savaşı; sömürgelerin yeniden fethi savaşları; çok sayıda "ekonomik gerileme". Kapitalizmin yaşantısını sürdürmesi yüzbinlerce insanın kurban edilmesi sayesinde gerçekleşebilmektedir. Askeri veya faşist kanlı diktatörlükler, büyük burjuva demokratik devrimlerinin kazanımlarını silip süpürmektedir. İnsanlık şu ikilemle karşı karşıya bulunuyor: Ya sosyalizm, ya barbarlık.

1. Uluslararası işçi hareketi emperyalist savaş karşısında

1914 öncesindeki onyıl boyunca, Sosyalist Enternasyonal ve tüm uluslararası işçi hareketi emekçi kitleleri, yükselen savaş tehditine karşı seferber etmeye ve eğitmeye çabaladı. Silahlanma yarışı, "yerel" çatışmaların hızla artması, emperyalist-

ler arası çelişkilerin şiddetlenmesi savaşın pek yakın olduğunu açıkça ilan ediyordu. Enternasyonal, bütün ülkelerin işçilerine, çıkarlarının ortak olduğunu ve mülk sahiplerinin iğrenç çekişmelerine alet olmamaları gerektiğini hatırlatıyordu, çünkü bu çekişmeler dünyanın sömürgeleştirilmiş halklarından ve proleterlerinden koparılmış kârların paylaşımından başka bir amaç taşımıyordu.

Ancak birinci dünya savaşının 1914'te patlak vermesiyle birlikte sosyal demokrat yönetimlerin büyük bir bölümü burjuvazi tarafından başlatılan şoven dalga karşısında ödün vermeye başladılar. Ve tabii vermeye başladıkları bu ödünlere kılıf hazırlamayı da eksik etmediler. Alman ve Avusturyalı sosyal demokrat yöneticilerine göre, söz konusu olan "Çarlığın mutlakiyetçi" barbarlığına karşı halkların korunmasıydı. Gene Belçika, Fransa ve İngiltere sosyal-demokrat yöneticilerine göre ise "Prusya militarizmine" karşı mücadele herşeyden önemliydi.

Her iki kampta da, emperyalist "vatanın" ulusal savunması üzerine yakılan şoven ağıtlar, anti-militarist ve devrimci sosyalist propagandanın savunulmasının durdurulmasına yol açtı. "Yabancı düşmana" karşı proleterlerin ve kapitalistlerin "kutsal birliği" ilan edildi. Ve tabiatıyla, ne bu "kutsal birlik" ne de savaşın kendisi, kapitalist yapıyı, yani toplumun ve ekonomimin sömürücü yapısını hiçbir şekilde değişikliğe uğratmadığından, sosyal-yurtseverlik, tröstlerin ve kapitalist savaşın diğer çıkarcılarının korkunç derecede zenginleşmesi olgusu ile işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının zorlaşması olgusunu fiilen kabul ettirdi.

2. Emperyalist savaş devrimci bunalıma yol açıyor

Bu andan itibaren sosyal yurtseverliğin çelişkileri hızla patlak verecekti. Reformcu liderlerin en kurnazları, kitlelerin savaşa eğilimli olduklarını ve hiçbir kitlesel işçi partisinin halka hakim olan bu duygulara muhalefet edemeyeceği şeklinde açıklamalarda bulundular. Ancak çok kısa bir süre sonra kitlelerin içinde bulundukları bu duygular memnuniyetsizliğe, savaşa muhalefete ve isyana dönüştü. Bu an geldiğinde ise, daha önce işçi sınıfına hakim olan duygulara karşı çıkamayacaklarını belirten Alman sosyal yurtsever liderleri Scheideman ve Noske ile Fransız sosyal yurtsever liderleri olan Renaudel ve Jules Guesde, "işçi sınıfının içinde hâkim duruma gelen bu yeni duygulara kendilerini uydurmak" için hiçbir çaba göstermediler. Tam tersine, bu sosyal-yurtseverler, burjuvazi ile koalisyon hükümetlerine girip, onun devrimci, grevci ve anti-militarist propagandayı yasaklamasına ve işçi mücadelelerinin gelişmesini sabote etmesine yardımda bulunarak, kitle gösterilerinin ve grevlerin patlamasını engellemek için her türlü yola başvurdular. Sonuç olarak devrim hareketleri patlak vermeye başladığında ise, zenginlerin sermayelerinin korunması davası uğruna milyonlarca askerin katledilmesini haklı bulmuş olan bu sosyal demokrat liderler, birdenbire eski barışçıl ruhlarını yeniden keşfederek, işçilerden, şiddete başvurmamaları ve kan akıtmamaları ricasında bulundular.

Savaşın başlarında, kitlelerin burjuva propagandasının ve kendi yöneticilerinin ihaneti karşısında yollarını şaşırmış bulundukları bir sırada, kendi ülkelerinin burjuvazisi ile ortak

amaca yönelmeyi reddederek proleter enternasyonalizmine sadık kalan devrimci sosyalistlerin sayısı bir avuç kadardı: Almanya'da Karl Leibknecht ve Rosa Luxemburg; Fransa'da Monatte ve Rosmer; Rusya'da Lenin, Bolşeviklerin bir bölümü, Troçki ve Martov; Hollanda'da SPD; İngiltere'de Mac Lean, Amerika Birleşik Devletleri'nde Debs; İtalya, Sırbistan ve Bulgaristan'da ise sosyal demokrat partilerin büyük bir çoğunluğu enternasyonalist tavır sürdürdüler.

Sosyalist Enternasyonal eriyip gitmişti. Enternasyonalistler, önce Zimmerwald'da (1915) ve Kienthal'de (1916) birarayа geldiler. Bununla birlikte, şu iki akıma ayrılmışlardı: gerçekte, sosyal yurtseverlerle yeniden birleşip yeni bir Enternasyonal kurmayı arzulayan merkezci akım; Üçüncü Enternasyonal'in kuruluşuna yönelecek olan devrimci akım.

Zimmerwald Solu'nun ruhunu oluşturan Lenin, tahlillerini savaşın, emperyalist sistemin bütün çelişkilerini şiddetlendireceği ve geniş çaplı bir devrimci bunalıma yol açacağı tespiti üzerine temellendiriyordu. Enternasyonalistler, bu bakış açısından hareket ederek, aşırı-sol ile işçi hareketinin sağ kanadı arasında meydana gelebilecek ani güç ilişkileri değişikliklerini göz önünde tutmalıydılar.

Bu öngörüler 1917'den itibaren doğruluk kazanmaya başlayacaktı. Rus devrimi 1917 Şubat'ında patlak verdi. 1918'de ise devrim, Almanya'da ve Avusturya-Macaristan'da patladı. 1919-20'de ise, İtalya'da geniş çaplı bir devrimci yükseliş kendini özellikle ülkenin kuzeyindeki sanayi bölgelerinde hissettirdi. Sosyal yurtseverler ile Enternasyonalistler arasındaki ayrılık giderek yayılarak, kapitalizmle ve burjuva devletiyle

olan ilişkilerini bozmaya yanaşmayan sosyal demokratlar ile, proleter devriminin zaferine ve işçi konseyleri cumhuriyetlerine doğru yönelen komünistler arasındaki ayrılık halini almaya başladı. Kitleler burjuva düzenini tehdit etmeye başlar başlamaz sosyal demokratlar açıkça karşı-devrimci bir tavır almaya başladılar.

3. Rusya'da 1917 Şubat Devrimi

Çarlık otokrasisi, Şubat 1917'de (batı takvimlerine göre ise martta), aç işçilerin ayaklanmaları ve ordunun parçalanması, yani köylülüğün içinde savaşa karşı muhalefetin giderek büyümesi olayının birlikte etkileri altında çözüldü. 1905 Rus devriminin başarısızlığı işçi hareketi ile köylü hareketi arasındaki bağın kurulamamış olmasına dayanıyordu. 1917'de ise bu bağın kurulmuş olması çarlık için büyük bir uğursuzluk oldu.

1917 Şubatındaki devrimci olaylarda en önemli rolü işçi sınıfı oynamıştı. Ancak devrimci bir yönetimin eksikliği, işçi sınıfını, elde etmiş olduğu zaferi perçinlemekten alıkoydu. Çarlığın elinden alınan yürütme kuvveti K.D.'ler (Anayasacı Demokratlar) gibi burjuva partileri ile işçi hareketinin ılımlı gruplarını (Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler) birleştiren Geçici Hükümet'in ellerine terkedildi.

Bununla birlikte kitle hareketi o derece muazzamdı ki, kendine özgü bir örgütsel yapı oluşturmayı başardı: silahlı kızıl muhafızlarca desteklenen işçi, asker ve köylü delegeleri konseyleri (sovyetler). Böylece, 1917 Şubatından itibaren Rusya *fiili bir ikili iktidar* rejimine tanık olmaya başladı. Ağır

bir parçalanma sürecine girmiş bulunan bir burjuva devlet aygıtının başına geçmiş olan Geçici Hükümet giderek bir işçi devleti iktidarını inşa etmeye başlayan bir sovyetler şebekesiyle karşı karşıya kalmış bulunuyordu.

Öte yandan olayların gelişimi 1905 Rus devriminin sona erişinden itibaren *Lev Troçki*'nin formüle etmeye başladığı ve gelecekteki devrimin Rusya'yı sovyetlerle kaplayacağı şeklindeki öngörüsüne de parlak bir doğrulama getiriyordu. Bu durum karşısında gerek Rus gerekse uluslararası Marxistler mevcut Rus devriminin sosyal yapısı üzerine yapmış bulundukları tahlilleri yeniden gözden geçirmek zorunda kaldılar.

Bu Marxistler geleneksel olarak Rus devriminin bir burjuva devrimi olacağını kabul etmişlerdi. Rusya geri bir ülkeydi. Bu devrimin çözümleyeceği temel görevlerin XVIII. ve XIX. yüzyılın büyük demokratik devrimlerinin çözümlemiş olduklarının bir benzeri olarak görülmekteydi, şöyle ki; mutlakiyeti yıkmak; bir anayasa ve demokratik özgürlükler elde etmek; köylüleri yarı-feodal kalıntılardan kurtarmak; ezilen ulusları kurtarmak; gelecekteki sosyalist devrimin zaferini hazırlamak için kaçınılmaz bir öge olan sanayi kapitalizminin hızla gelişmesini garanti altına alabilmek üzere birleşik bir milli pazar yaratmak. Sonuç olarak, işçi sınıfının sadece dolaysız sınıf çıkarları için mücadele etmekle yetineceği (8 saatlik işgünü, grev ve örgütlenme özgürlüğü.. vb.) ve bununla birlikte, burjuvazinin, "kendisine ait olan" devriminin eserini daha köklü bir şekilde tamamlayabilmesi için işçi sınıfının kılıcını her zaman için böğründe hissedeceği, liberal burjuvazi ile işçi hareketi arasında bir ittifak stratejisi kurulması gerektiği anlamı çıkmaktadır.

Lenin bu stratejiyi 1905'te bir kenara itti. Marx'ın 1848 devriminden itibaren burjuvazinin tavrına ilişkin olarak çizdiği şu tahlilini hatırlattı: Proletaryanın politika sahnesinde gözükmesiyle beraber, burjuvazi, bir işçi devriminden duyduğu kaygı yüzünden karşı-devrimin safına kaymış bulunmaktadır. Lenin, Rus devriminin tarihsel görevlerinin tahlili konusunda Rus Marxistlerinin geleneksel formüllerinde bir değişiklik yapmadı. Ancak burjuvazinin tavrının açıkça karşı-devrimci karakteri yüzünden, burjuva demokratik görevlerin proletarya ile burjuvazinin bir ittifakı yoluyla gerçekleştirilmesinin imkânsızlığı sonucunu çıkardı. Lenin, bu ittifak yerine, proletarya ile köylülüğün ittifakı fikrini yerleştirdi.

4. Sürekli devrim teorisi

Lenin, bu "işçilerin ve köylülerin demokratik diktatörlüğü" formülünü, hâlâ bir burjuva devletinin çerçevesi içinde ve bir kapitalist ekonominin temeli üzerinde tasarladı.

Troçki bu kavramın şu zayıf yönü üzerine parmak bastı: Köylülük, *özerk bir politik güç* haline gelemeyecek derecede müzmin bir yeteneksizliğe (bu nokta Lenin tarafından 1917'den sonra kabul edilmiştir) sahiptir. Bütün bir modern tarih boyunca, köylülük, son tahlilde ya bir burjuva yönetimini ya da proletarya yönetimini izlemiştir. Burjuvazi, kaçınılmaz bir şekilde, karşı devrimin safına kaydığında, devrimin kaderi, proletaryanın köylü hareketi içinde politik hakimiyetini kurmasına ve kendi yönetimi altında işçi ve köylü ittifakını yerleştirmesine bağlı kalmaktadır. Başka bir deyişle: Rus devriminin zafere ulaşabilmesi ve devrimci görevleri yerine geti-

rebilmesi için proletaryanın, emekçi köylülüğün ittifakına dayanarak politik iktidarı fethetmesi ve bir işçi devleti yerleştirmesine bağlıydı.

Böylece sürekli devrim teorisi şunu ilan eder: emperyalist çağda, az gelişmiş ülkelerin, kendisine "ulusal" veya "liberal" adı verilen burjuvazisi, bir yandan, yabancı emperyalizme ve diğer taraftan da eski hakim sınıflara o derece sayısız bağlarla bağlanmıştır ki, burjuva demokratik devrimin tarihsel görevleri (tarım devrimi, ulusal bağımsızlık, demokratik özgürlükler, sanayinin atılımını sağlamak amacıyla ülkenin birleştirilmesi) ancak emekçi köylülük tarafından desteklenen bir proletarya diktatörlüğünün yerleşmesi ile gerçekleşebilir. Troçki'nin 1906 yılındaki bu öngörüsü 1917 Rus devrimi boyunca tamamiyle doğrulanmıştır. Gene bu öngörü, o günden bu yana bütün az-gelişmiş ülkelerde patlak veren devrimlerde de doğruluğunu kanıtlamıştır.

5. 1917 Ekim Devrimi

Lenin sürgünden Rusya'ya döner dönmez ülkede muazzam devrimci imkânların varlığını hemen anladı. O dönemde kaleme aldığı "Nisan Tezleri" ile birlikte Bolşevik Partisi'ni sürekli devrim teorisi yönünde yeniden yönlendirdi. İktidarın sovyetler tarafından fethedilmesi ve proletarya diktatörlüğünün yerleştirilmesi için mücadele edilmesi gerekiyordu. Bu tavır başlangıçta, aralarında Stalin, Kamenev ve Molotov'un da bulunduğu ve hâlâ 1905'teki formüle sarılmış bulunup, Menşeviklerle yeniden birleşmeye ve Geçici Hükümet'e eleştirel bir destek sunmaya niyetlenmiş olan eski Bolşevik yöneti-

ciler tarafından ve özellikle Lenin'in bilinçli formülünden bile önce, onu, içgüdüyle kabul etmiş olan öncü Bolşevik işçilerin baskısı altında süratle kabul edildi. Bunun üzerine işçilerin çoğunluğunu fethetmek için ileri atılan Bolşeviklerle Troçki'nin taraftarları da kaynaştılar.

Bu çoğunluk, yığınla heyecanlı olaydan sonra (general Kornilof'un Ağustos ayındaki başarısızlıkla sonuçlanan karşı-devrimci *askeri darbesi*) 1917 Eylülünden itibaren bütün büyük kentlerin sovyetlerinin Bolşeviklerin eline geçmesiyle elde edildi. Ve bu andan itibaren iktidarın fethi için mücadele sorunu gündeme geldi. Nitekim iktidarın ele geçirilmesi ve Ekim ayında (batı takvimlerine göre Kasımda) Petrograd Sovyeti başkanlığı görevini üstlenen Troçki'nin başkanlığındaki Petrograd Askeri Devrimci Komitesi yönetimince gerçekleştirildi.

Bu sovyet, iktidarı ele geçirmezden önce, Çarlığın eski başkentinde konuşlanmışn hemen bütün askeri birliklerin güvenini kazanmayı başardı; bu birlikler burjuva ordusunun genelkurmayının emirlerini dinlemeyi reddettiler. Böylece, Sovyetlerin 2. Tüm-Rusya Kongresi ile aynı zamana çakışan ayaklanma hemen hiç kan dökülmeksizin gerçekleşmiş oldu. Eski devlet aygıtı ve Geçici Hükümet çöktü. Sovyetlerin 2. Kongresi iktidarın işçi ve köylü sovyetlerinin eline geçişini ezici bir çoğunlukla onayladı. Dünya tarihinde ilk olarak böylesi büyük bir ülkenin toprakları üzerinde Paris Komünü modelini örnek alan bir işçi devleti kurulmuş oldu.

6. Rusya'da kapitalizmin yıkılışı

Troçki, sürekli devrim teorisinde, iktidarı eline geçiren prole-

taryanın burjuva demokratik devriminin görevlerini gerçekleştirmekle yetinmeyip, fabrikaları ele geçirmek, kapitalist sömürüyü ortadan kaldırmak ve sosyalist toplumun inşasına başlamak zorunda kalacağını öngörmüştü. Ekim 1917 sonrası Rusya'sında ise bu olaylar tamamiyle gerçekleşti.

Sovyetlerin 2. Kongresi'nde iktidarı eline geçiren hükümetin programı, derhal üretimde işçi kontrolünü yerleştirmekle yetiniyordu ve Ekim Devrimi'nin doğrudan görevleri olarak herşeyden önce barışın sağlanmasını, toprakların paylaşılmasını, ulusal meseleye çözüm getirilmesini ve bütün Rus toprakları üzerinde gerçek bir sovyet iktidarının yaratılmasını gerekli görüyordu.

Ancak burjuvazi kaçınılmaz olarak yeni iktidarın politikasını sabote etmeye koyuldu. Buna karşılık, kendilerini en güçlü durumda gören işçiler ise, ne kapitalistlerin sömürüsüne ve ne de sabotajlarına göz yumdular. Böylece çok hızlı bir şekilde, işçi kontrolünün yerleştirilmesinden bankaların, büyük fabrikaların ve ulaşımın millileştirilmesine geçildi. Kısa zamanda, köylülerin ve küçük zanaatkârların ellerinde bulunanların dışındaki bütün üretim araçları halkın eline geçmiş oldu.

Üretim araçlarının kolektif mülkiyeti üzerine kurulmuş bir ekonomik örgütlenme kaçınılmaz olarak, kapitalizmin, sosyalizmin maddi temellerini yaratma görevini tamamlamaktan uzakta olduğu tamamen geri bir ülkede sayısız güçlüklerle karşı karşıya kalacaktı. Bolşevikler bu güçlüğün tamamen bilincindeydiler. Ama daha uzun süre yalnız başlarına kalmayacakları konusunda da inanç birliği içindeydiler. Onlara göre, proleter devrimi, sanayice gelişmiş birçok ülkede ve bu arada

özellikle Almanya'da patlak verecekti. Rus devriminin Alman ve İtalyan devrimleriyle kaynaşması sınıfsız bir toplumun yaratılması için gerekli olan sarsılmaz bir maddi atılımın temelini oluşturabilecekti.

Tarih, bu umutların temelsiz olmadığını gösterdi. Devrim en nihayet Almanya'da da patlak verdi. Benzer bir durum 1919-20 İtalya'sında da kendini gösterdi. Rus devrimi, dünya sosyalist devriminin uyarıcısı ve patlama fitili olma rolünü sonuna kadar oynadı. Lenin'in ve Troçki'nin dünya devrimi üzerine görmüş oldukları "rüyaların" fos çıktığını bıyık altından güleрek belirten, Rus devriminin yalnızlığa mahkûm olduğunu iddia eden ve geri bir ülkede sosyalist ekonomiyi inşa etmeye çalışmanın hayalcilik olduğunu söyleyen bazı Rus ve Avrupalı sosyal demokratlar herşeyden önce şunu unutmaktaydılar ki, Orta Avrupa'da 1919-20 devrimci yükselişinin başarısızlığa uğraması, kitlelerin devrimci mücadele ve basiret eksikliğinden değil, özellikle uluslararası sosyal demokrasinin bu meselede oynamış olduğu bilinçli karşı-devrimci rol yüzündendir.

Bu anlamda, Lenin, Troçki ve yoldaşları, bir ülkenin proletaryasını ilk defa olarak politik iktidarın fethine doğru yürüterek, güç ilişkilerini kendi sınıflarının lehine değiştirmek için devrimci Marxistlerin yapmaları gereken tek şeyi yaptılar: Bir ülkede Sermayenin iktidarını yerle bir edebilmek için varolan en elverişli şansları sonuna kadar kullanmak. Şüphesiz, bu, Sermaye ile Emek arasındaki uluslararası mücadelenin sonucunu kendi başına tayin etmeye yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte, bu olgu, mücadelenin sonucunu proletaryanın lehine *etkileyebilmek* için varolan tek yolu oluşturmaktadır.

Bibliyografya:

Lenin,	*Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*
Lenin,	*Yaklaşan felaket*
Lenin,	*Bolşevikler iktidarı ellerinde tutabilecekler mi?*
Rosa Luxemburg,	*Junius broşürü*
Rosa Luxemburg,	*Rus Devrimi*
Lev Troçki,	*Sürekli Devrim*
Lev Troçki,	*Rus Devriminin Tarihi*
Lev Troçki,	*Rus Devriminin Üç Anlayışı*

XII
Stalinizm

1. Avrupa'da 1918-1923 devrimci yükselişinin başarısızlığa uğrayışı

Rus proletaryası ile Bolşevik yöneticilerin bekledikleri uluslararası devrim gerçekten de 1918 yılında patlak verdi. Almanya ve Avusturya'da işçi ve asker konseyleri oluştu. Macaristan'da 1919 Martında, Bavyera'da ise gene 1919 yılının Nisanında "Konsey Cumhuriyetleri" ilan edildi. İtalya'da 1919'dan beri kaynama halinde bulunan Kuzey bölgesi işçileri 1920 Nisanında bütün fabrikaları işgal ettiler. Muazzam devrimci akımlar Finlandiya, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Bulgaristan gibi birçok ülkeyi kapladı. Hollanda'da genel grev tehtit edici bir nitelik kazandı. İngiltere'de işçiler ülkenin en büyük üç sendikasının "üçlü ittifakını" sağlayarak hükümeti sarstılar.

Ancak bu devrimci dalga başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlığın temel nedenleri şunlardı:

– Sovyet Rusya bir iç savaşla parçalanmıştı. Rus kapitalistleri ve yabancı kapitalistlerce desteklenen eski toprak sahipleri ve Çarlık subayları ilk işçi ve köylü cumhuriyetini yıkmanın

yollarını araştırıyorlardı. Bu yüzden, her yerde emperyalist ordulara karşı koymak zorunda kalan Sovyet iktidarı Avrupa devrimlerine çok sınırlı bir askeri ve maddi yardımda bulunabiliyordu;

– Akla gelebilecek her türlü vaat ve hile ile işçilerin iktidar mücadelesini (SPD Almanya'da 1919 Şubatından itibaren bütün büyük sanayinin derhal toplumsallaştırılacağı sözünü verdi. Ve tabii bu hiçbir zaman gerçeklik kazanmadı) engellenmeye çalışan uluslararası sosyal demokrasi tereddütsüzce karşı devrimin saflarına yerleşti. Uluslararası sosyal demokrasi karşı devrimci şiddeti örgütlemekten bir an bile kaçınmadı. Özellikle, Noske'nin, Alman devrimine karşı imdada çağırdığı "yiğit müfrezeleri" diye adlandırılan birlikler bu örgütlenmenin tipik örneğidir. Nitekim bu "yiğit müfrezeleri" geleceğin Nazi çetelerinin çekirdeğini oluşturdular;

– III. Enternasyonal'i kurmuş olan genç komünist partiler olgunluğa erişmedikleri ve deney yetersizliklerinden ötürü sayısız "goşist" veya sağcı hata işlediler;

– Devrimci heyula karşısında ürküntüye kapılan burjuvazi, işçilere, sekiz saatlik işgünü ve bir çok ülkede de genel oy hakkı gibi önemli ekonomik ödünleri bir çırpıda vererek bu ülkelerin birçoğundaki devrimci yükselişi durdurdu.

Devrimin ilk başarısızlıkları, Sovyetler Cumhuriyeti'nin kanla ezildiği Macaristan'da ve faşizmin 1922'de iktidara geldiği İtalya'da kanlı çöküşlerle son buldu. Bununla birlikte, Almanya'da Komünist Parti giderek güçlendi, gittikçe daha geniş bir kitle temeli ele geçirdi ve 1922-23'te büyük sendikaların ve fabrika konseylerinin fethine doğru yöneldi.

1923 yılı Almanya için istisnai bir devrimci bunalıma yolaçtı: Ruhr bölgesinin Fransız ordusunca işgali; dört nala ilerleyen enflasyon; Cuno hükümetini deviren muzaffer genel grev; Saxe'de ve Thuringe'de Sol Sosyalistler-Komünistler koalisyon hükümetlerinin kurulması. Ancak Komünist Enternasyonal tarafından kötü bir şekilde yönetilen Komünist Parti, en elverişli an gelip çattığında silahlı ayaklanmanın sistemli örgütlenmesini atlayıverdi. Bunun üzerine büyük sermaye durumu yeniden düzeltti, markı sağlamlaştırdı ve bir burjuva hükümetini iktidara getirdi. Savaş sonrası devrimci bunalım artık sona ermişti.

2. Sovyet Bürokrasisinin Yükselişi

Sovyetler Rusya'sı 1920-21'de iç savaşı muzaffer bir şekilde sonuçlandırmıştı. Ancak bu savaş ülkeyi tam bir yıkıntı haline getirmişti. Tarımsal ve endüstriyel üretim korkunç derecede düşmüştü. Kıtlık ülkenin birçok bölgesine yayılmıştı. Lenin ve Troçki, uluslararası devrimin yeni bir yükselişini beklerken, ülkenin mevcut hastalıklı durumuna da çare olsun diye iktisadi bir geri çekilme kararı almayı uygun gördüler. Buna göre, ulaşım sisteminin, bankaların ve bütün büyük sanayinin millileştirilmiş mülkiyet olma durumu korunmakla birlikte, tarım ürünleri fazlaları için ticari serbestlik yeniden yerleştirildi. Zenaatkârlık, ticaret ve küçük özel sanayi yeniden kuruldu.

Ancak Bolşeviklere göre bu geçici manevranın doğuracağı risklerin herşeyden önce ekonomik plan düzleminde tehlikeler yaratabileceği öngörülüyordu, şöyle ki; zenginleşen küçük burjuvazi özel kapitalist birikimi devamlı olarak yeniden üre-

tebilirdi. Fakat, proletarya devriminin geri bir ülkede yalnız başına kalışının doğuracağı sosyal ve politik sonuçlar bu ekonomik tehlikelerden çok daha korkunç olacaktı. Bu sonuçlar şöyle özetlenir: *Rus proletaryası, politik ve ekonomik iktidarın doğrudan uygulayıcısı olma durumunu giderek kaybetti.* Rus proletaryasının sırtında yeni bir imtiyazlı tabaka yükselmeye başladı. Bu bürokrasi, toplumun bütün alanlarında gerçek bir iktidar uygulayıcılığı tekelini eline geçirdi.

Bu süreç önceden tasarlanan bir komplonun sonucu değildi. Sayısız etkenin karşılıklı etkileşiminin bir sonucuydu. Sanayi üretiminin çöküşü ve kırsal alanlara geri dönüş ile birlikte proletarya sayıca zayıfladı. Kıtlığın ve yoksulluğun ağır yükü altında kalan proletarya kısmen depolitize oldu. Proletaryanın en bilinçli elemanları ise iç savaş sırasında öldürüldüler. Bütün bu sarsıntılı dönem, işçi sınıfının bağrında teknik ve kültürel olarak kalifiye kadroların oluşmasına elverişli bir zemin yaratmadı. Bu olgunun sonucu olarak burjuva ve küçük-burjuva intelligentsia bilgi sahibi olma tekelini korudu. Büyük bir kıtlık dönemi maddi ayrıcalıkların ele geçirilmesine ve savunulmasına elverişli bir ortam hazırladı.

Bu arada, bu sürece, Rus devrimci Marxistlerinin hiçbir zaman farkedememiş oldukları bir süreç olarak bakmamak gerekir. Daha 1920 yılının başlarından itibaren geniş ölçüde eksik çözüm yolları önermekle beraber, Sovyet Komünist Partisi'nin bağrındaki İşçi Muhalefeti alarm zillerini çalmaya başlamıştı. Daha 1921'den itibaren bürokratik tehlikenin farkına varan Lenin, her ne kadar yeni doğan bürokrasinin bizzat parti aygıtını şimdilik ele geçirebilmesi ihtimalinin zayıf

olduğunu yazmaktaysa da, mevcut Rus devletini *bürokratik olarak şekilsizleşmiş bir işçi devleti olarak* nitelemektedir. 1923'ten itibaren oluşan Troçkist Sol Muhalefet ise bürokrasiye karşı mücadeleyi programının temel noktalarından biri haline getirecektir.

Bununla birlikte, Sovyet bürokrasisinin yükselişinin kaçınılmaz bir olguyu temsil ettiğine inanmak da oldukça yanlıştır. Sovyet bürokrasisi, 1920 yıllarının başlarındaki Rusya'nın sosyal ve ekonomik gerçekliğine derinden kök salmış bulunuyorduysa da, ona başarılı bir şekilde karşı koymanın gerçek imkânlarının mevcut olmadığını iddia etmek de hatalıdır. Troçkist Sol Muhalefet'in programı, durumu düzeltmek için en elverişli şartların yaratılması çabalarına girişmişti. Bu çabalar şunlardı.

a. Rusya'nın sanayileşmesini hızlandırarak toplumda proletaryanın özgül ağırlığının artmasını sağlamak;

b. İşçi kitlelerinin kendilerine karşı olan güvenlerini arttırabilmek amacıyla ücretleri yükseltmek ve işsizliğe karşı mücadele yürütmek;

c. Proletaryanın sınıf bilincini ve politik faaliyetini yükseltmek için Sovyet demokrasisini ve parti içi demokrasiyi derhal genişletmek;

d. Zengin köylülere artan vergi yükleri bindirip, yoksul köylülere de, üretim kooperatifleri kurabilmeleri için tarım aletleri ve kredi yardımlarında bulunarak köylülüğün bağrındaki farklılaşmayı gözler önüne sermek;

e. Komintern'in taktik ve stratejik hatalarını düzelterek dünya devrimine doğru yönelmeyi sağlamak.

Eğer Bolşevik kadroların ve yöneticilerinin çoğunluğu böyle bir programı gerçekleştirmenin zorunlu ve mümkün olduğunu kavramış olsalardı, sovyetlerin yeniden ön plana çıkması ve iktidarın proletarya tarafından uygulanması olguları daha 1920'li yılların ortalarından itibaren mümkün hale gelebilirdi. Ancak parti kadrolarının önemli bir bölümü bürokratlaşma sürecinin içine bizzat sürüklenmiş bulunmaktaydılar. Yöneticilerin büyük çoğunluğu bürokrasinin yükselmesinin ölümcül tehlikesini çok geç fark edebildiler. "Öznel etkenin" (yani devrimci partinin) yokolması, SSCB'de stalinci bürokrasinin zaferini açıklayan en elverişli nesnel şartlardan biri haline geldi.

3. Bürokrasinin ve SSCB'nin tabiatı

Bürokrasi yeni bir hakim sınıf değildir. Bürokrasi, üretim sürecinde kendisine ihtiyaç duyulan hiçbir rol oynamaz. Sovyet demokrasisinin ve devletinin yönetim işlevlerinin yürütülmesi hakkını ele geçirmiş olan ve bu iktidar tekelinin temeli üzerinde kendisine özellikle tüketim alanında (yüksek ücretler, ayni avantajlar, özel mağazalar, vs) bol avantajlar sunulmuş bulunan ayrıcalıklı bir tabakadır. Bürokrasi üretim araçları sahibi değildir. Ne eline geçirmiş olduğu avantajları koruma ve ne de bunları çocuklarına devretme garantisi vardır; herşey özgül işlevlerin yürütülmesine bağlıdır.

Bürokrasi, gücünü sosyalist Ekim Devrimi'nin kazanımlarından alan, proletaryanın ayrıcalıklı bir sosyal tabakasıdır. Bürokrasinin üzerinde durduğu temel, sosyalist Ekim Devrimi'nin şu kazanımlarıdır: üretim araçlarının millileştirilmesi; planlı ekonomi; dış ticaretin devlet tekeli haline gelmesi. Sov-

yet bürokrasisi, her işçi bürokrasisi gibi tutucudur. Varolanın muhafaza edilmesini, bütün devrimci kazanımların yaygınlaştırılması girişimlerinin üstünde tutmaktadır. Bürokrasi uluslararası *statüko*nun korunmasından yanadır.

Sovyet proletaryasının politik faaliyetini yeniden canlandırma riski taşıyan uluslararası devrimden korkmaktadır, çünkü bu aynı zamanda kendi iktidarının sonu olacaktır. Ancak kendisi bir sosyal tabaka olduğundan, SSCB'de kapitalizmin yeniden kurulmasının karşısındadır, çünkü böyle bir olgu kendi ayrıcalıklarının temelini yıkardı (bununla birlikte, bürokrasi, yeni kapitalistler haline dönüşmeye çabalayabilecek olan alt-gruplar ve alt-eğilimleri yetiştirmeye elverişli bir sıcak suyu da kaynatmaktadır).

SSCB sosyalist bir toplum, yani sınıfsız bir toplum değildir. Sovyetler Birliği, 1917 devriminin ertesinde olduğu gibi, kapitalizmden sosyalizme bir geçiş toplumu olarak durmaktadır. Kapitalizmin yeniden yerleşmesi mümkündür, ancak bunun fiyatı *sosyal bir karşı devrim*dir. İşçilerin doğrudan iktidarının yerleşmesi mümkündür, ancak bunun fiyatı da, bürokrasinin ellerindeki iktidar tekelini parçalayacak olan bir *politik devrim*dir.

Ne "bürokratların hakimiyeti altında bulunan üreticiler" sistemi ne de kitlelerin tüketimindense, öncelikli olarak uzun süre makinaların geliştirilmesine yer verilmiş olması, Sovyet ekonomisinin "kapitalist" olarak nitelenmesine haklılık kazandırmaktadır. Kapitalizm; üretim araçlarının özel mülkiyeti, rekabet, genelleşmiş meta üretimi, emek gücünün meta karakteri ve dönemsel aşırı üretim bunalımlarının kaçınılmazlı-

ğı ile belirlenen *özgül* bir sınıf hakimiyeti sistemidir. Sovyet ekonomisinde bu temel çizgilerden hiçbirinin yeri yoktur.

Ancak Sovyet ekonomisi kapitalist bir ekonomi olmamakla birlikte, en azından kelimenin geleneksel anlamında, yani Marx'ın, Engels'in ve bizzat Lenin'in yazılarında görüldüğü biçimiyle, bir sosyalist ekonomi de değildir. Sosyalist bir ekonomi, ellerinin altındaki kaynaklara ve üretken bir çabayı harcamaya hazır oldukları bir emek süresine bağlı olarak, tatmin edilecek ihtiyaçlar hiyerarşisini yerleştirerek, sosyal yaşantı ile üretim yaşantısının bizzat *birleşmiş üreticilerce* düzenlendiği bir rejim olarak tanımlanmaktadır. Sovyetler Birliği böyle bir durumun çok uzağında bulunuyor. Sosyalist bir ekonomi tüm meta üretiminin ortadan kalkmasıyla tanımlanmaktadır. SSCB'deki mevcut resmi doktrinin tersine, Marx ve Engels, bu sönümlenmenin, adına genel olarak "komünist evre" denilen sınıfsız toplumun "ikinci evresine" özgü bir olgu olmayıp, adına genel olarak "sosyalist" toplum denilen "birinci evrenin" de temel belirtilerinden biri olduğunu çok iyi açıklamışlardı.

Tek ülkede sosyalizmin kurulmasının tamamlanabileceğinin sözde mümkünlüğünü ileri süren anti-Marxist teoriyi geliştirerek Stalin Sovyet bürokrasisinin küçük burjuva tutuculuğunun pragmatik bir ifadesini sunmuştur: Burjuva devletinin eski memurları, Sovyet devlet aygıtının sonradan görmeleri, morali yıkılmış inançsız komünistler ile proletaryanın sınıf çıkarlarını göz önünde bulundurmaksızın "kariyer yapmak" sevdalısı genç teknisyenler karışımı.

Bu teoriye karşı Marxizmin temel kavramlarını ileri sürerek ("sınıfsız toplum ancak, dünyanın en azından sanayileş-

miş belli başlı ülkelerinden bazılarını da içeren bir uluslararası ölçekte gerçekleşebilir", "Devrim, bir tek ülkede elde edilen zaferle başlar, uluslararası boyutlara yayılır ve dünya ölçüsünde tayin edici bir mücadele ile son bulur.") muhalefetini yürüten Troçki ve Sol Muhalefet, Rus devrimine karşı hiçbir şekilde "beklemeci" ve "bozguncu" bir tavır takınmamıştır. Troçki ve Sol Muhalefet Stalin'den çok daha önce ve daha akılcı bir biçimde ülkenin sanayileşmesine hız kazandırmanın yollarını araştırmışlardır. Onlar, SSCB'nin emperyalizme karşı savunulmasının taraftarları olmuşlar ve SSCB'de kapitalizmin her restore edilme girişimine karşı Ekim Devrimi'nden geriye kalan kazanımlarının korunmasında kararlı bir mücadele yürütmüşler ve yürütmektedirler. Ancak Troçki ve Sol Muhalefet, sonuç olarak SSCB'nin kaderinin uluslararası ölçekteki sınıf mücadelesine bağlı olduğunu da görmüşlerdir. Bu sonuç, dün olduğu gibi, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

4. Stalinizm nedir?

N.S. Hruşçov SBKP'nin 20. Kongresi'nde Stalin'in cinayetlerine karşı yapmış olduğu ünlü suçlayıcı söylevinde, bu cinayetlerin nedeninin Stalin diktatörlüğü döneminde hüküm süren "kişiye tapma"nın sonucu olduğunu ileri sürmüştü. Milyonlarca insanın hayatına kıymış olan bir politik rejimin bu özel ve hatta psikolojik açıklamasının Marxizmle bağdaşır hiçbir tarafı yoktur. Stalinizm olgusu, bir insanın politik ve psikolojik özelliklerine indirgenemez. Söz konusu olan, sosyal kökleri açığa çıkarılması gereken bir sosyal olgudur.

SSCB'de Stalinizm, ayrıcalıklı bir sosyal tabakanın ekonomik ve politik iktidarın yürütme gücünü eline geçirdiği, ilk işçi devletinin *bürokratik yozlaşması*nın ifadesidir. Bu bürokratik iktidarın sertlik (polis terörü; 30'lu ve 40'lı yılların yoğun kıyımları; SBKP'nin eski kadrolarının hemen tümünün katledilmesi; Moskova davaları... vs.) veya "kurnazlığı" değişebilir. Ancak Stalin zamanında olduğu gibi Stalin'den sonra da bürokratik yozlaşmanın temelleri sürmektedir. İktidar, işçiler tarafından özgürce seçilen sovyetlerce uygulanmamaktadır. İşletmeler işçilerce yönetilmemektedir. Ne işçi sınıfı ne de komünist parti üyeleri, ülke içi ve uluslararası büyük ekonomik ve kültürel politik seçenekleri özgürce belirleyebilecek zorunlu demokratik özgürlüklere sahip değildirler.

Kapitalist dünyada Stalinizm, kendi ülkelerinde Kremlin'in politikasını izleyen partilerin, sosyalist devrimin çıkarlarını Kremlin diplomasisinin çıkarlarına ikame etmeleri anlamına gelmektedir. Kremlin diplomasisi, stalinistleştirmiş olduğu komünist partileri ve onların kontrol altında tuttukları kitle hareketini, emperyalizm ile uluslararası statüko'yu koruma çalışmalarında bir araç olarak kullanmaktadır.

Stalinizm ideolojik planda Marxist teorinin özürcü ve pragmatik bir şekilsizleştirilişini temsil etmektedir. Marxist teori; kapitalizmin çelişkilerinin evrimini, sınıflar arasındaki güç ilişkilerini, proletaryanın kurtuluş mücadelesini destekleyebilmek için kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumunun nesnel gerçekliğini tahlil etme aracı hizmeti göreceğine, Kremlin'in ve stalinci partilerin her "taktik dönüşünün" doğrulayıcısı düzeyine düşürülmüştür.

Stalinizm, SSCB'nin savunma ihtiyaçları adı altında kendi manevralarını haklı çıkarmanın yollarını aramaktadır. Bu yollardan bir tanesi, II. Dünya Savaşı öncesinde SSCB'nin "dünya devriminin temel burcu" olduğu, II. Dünya Savaşı sonrasında ise "dünya sosyalist kampının merkezi" olduğu şeklindedir. Şüphesiz, işçiler, emperyalizmin sermayenin hakimiyetini yeniden yerleştirmek üzere yapacağı her girişimde SSCB'yi savunmak zorundadırlar. Ancak dünyada onca devrimin başarısızlığa uğramasına katkıda bulunmuş olan stalinci taktik manevralar; 1933'te Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesini kolaylaştırırken; 1936 İspanyol devrimini başarısızlığa mahkûm ederken; 1944-46'da Fransız ve İtalyan komünist kitlelerini bu ülkelerde kapitalist ekonomiyi ve burjuva devletini yeniden inşa etmeye mecbur bırakırken; Irak'ta, Endonezya'da, Brezilya'da ve Şili'de ve o günden bu güne daha birçok ülkede devrimci hareketlerin kanla ezilmesine yol açarken hiçbir şekilde devlet olarak Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına tekabül etmemiştir. Bu manevralar, her durumda, Sovyet bürokrasisinin ayrıcalıklarının korunmasına yardımcı olmuş ve her zaman SSCB'nin gerçek çıkarları ile çelişmiştir.

5. Stalinizmin bunalımı

Uluslararası devrimin 1921'den sonraki inişi ve Sovyet ekonomisinin geri durumu: işte SSCB bürokrasisinin iktidarının iki temel taşı. 1940'lı yılların sonlarından itibaren bu iki temel taş giderek aşınmış bulunuyor.

Devrimin yirmi yıllık başarısızlıklarını, başlangıçta özellikle az-gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan (Yugoslavya, Çin, Viet-

nam, Küba) ancak 68 Mayıs'ından sonra Batı'ya da yayılmış bulunan dünya devriminin yeni bir yükselişi izledi. Uzun yıllar süren "sosyalist birikim" çabalarından sonra SSCB geri kalmış bir ülke olma durumundan çıktı. Günümüzde SSCB teknik ve kültürel düzeyi birçok gelişmiş kapitalist ülkeninkine ulaşan dünyanın ikinci büyük sanayi gücü haline gelmiş bulunuyor. Sovyet proletaryası Amerikan proletaryası ile beraber dünyanın sayıca en güçlü proletaryasını oluşturmakta.

Bu koşullar altında, Sovyet bürokrasisinin hakimiyetinde bulunan ülkelerdeki kitlelerin pasifliğinin temeli giderek ortadan kalkmaya başladı. Muhalif faaliyetlerin uyanışına 1948'deki Stalin-Tito anlaşmazlığından beri, artan bir farklılaşma süreci yaşayan bürokrasinin bünyesindeki çatırdamalar tekabül ediyor.

Bu iki etken arasındaki karşılıklı etkileşim kitlelerin politik eyleminin sert patlamalarını mümkün kılmakta, 1956 Ekim-Kasımında Macaristan'da ve 1968 "Prag Bahar"ında Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti'nde olduğu gibi, bu patlamaların politik devrim yoluna atılmasını sağlamaktadır.

Bugüne kadar bu tür kitle hareketleri Sovyet bürokrasisinin askeri müdahaleleriyle ezildi. Fakat, aynı sürecin SSCB'de de olgunlaşmaya başlamasıyla birlikte hiçbir dış güç Doğu Avrupa'da ve SSCB'de politik devrim dalgalarının önünde tutunamayacaktır. Sovyet demokrasisi yeniden kurulacaktır. Kapitalizmin her türlü restore edilme tehlikesi nihai olarak kırılacaktır. Politik iktidar bizzat işçiler ve emekçi köylülerce uygulanacaktır. Dünyanın geri kalan kısmındaki sosyalist devrim mücadelesi ise büyük ölçüde kolaylaşmış olacaktır.

6. Ekonomik reformlar

Stalin'in ölümünden sonra ve özellikle 1960'lı yıllar ile 1970'li yıllarının başlarında SSCB'de ve birçok "Halk demokrasisi"nde planlama ve yönetim yöntemleri konusunda geniş bir reform hareketi taslaklandı. Bu reformlar özellikle besin maddeleri üretiminin kişi başına Stalin'in ölümü sırasında bazen 1928'e oranla ve hatta hayvani ürünlerin de Çarlık dönemine oranla daha düşük olduğu tarım kesiminde ağırlıklı oldu. Özellikle köylüleri ilgilendirmeyi gözeten peşpeşe alınan tedbirler, tarım aletlerinin kullanımının rasyonelleştirilmesini (ki bunlar *kolhoz*'lara satıldı), Kazakistan'ın "bakir toprakları" üzerinde dev devlet çiftliklerinin kurulmasını ve tarıma yapılan yatırımların yoğun artışını getiriyordu.

Sanayi alanında ise daha yavaş ve kararsız reformlar yapıldı. Bu reformların nesnel zorunluluğu Sovyet ekonomisinin büyüme bunalımından, sanayi üretiminin yıllık büyüme oranının düşmesinden kaynaklanıyordu. Bu zorunluluk, yoğun sanayileşmenin iyi kötü işleyişine imkân tanımış olan kaynakların tükenmesinden, yani el emeğinden, hammaddelerden ve topraklardan azami ölçüde tasarruf yapılmamış olmasından ileri geliyordu. Kaynakların tükenmesi, daha kesin hesapların yapılmasını ve çeşitli yatırım projeleri arasında daha akılcı bir seçim yapılmasını gerekli kıldı. Eğer bu daha rasyonel planlama ve yönetim yöntemleri devreye sokulmamış olsaydı, bizzat ekonominin işleyişi, işletmelerin ve kaynakların süratle çoğalması, israfı sonsuza kadar arttırma riskini taşıyacaktı.

Onyıllardır çeşitli gerilimlerin ve fedakarlıkların altında

yorgun düşmüş, kendi tüketimlerini yönlendirmeye ve düzeltmeye istekli gözüken emekçi kitlelerin baskısı ile kitlelerin bu isteklerine yaklaşma gerekliliği —hafif sanayi düzeyinde— aynı yönde hareket ettiler. Bir diğer öge daha reform arayışlarına cesaret verdi, şöyle ki; kapitalist ekonominin üçüncü teknolojik devrimine oranla büyüyen teknolojik gecikme, yani teknolojik yenilikleri ve deneyleri cesaretsizlendiren, bürokrasi için maddi uyarıcılar sisteminden kaynaklanan gecikme. Bu uyarıcıların biçimi bu andan itibaren değiştirildi.

İşletmenin genel performansını "sentezleştirebilmek" için yöneticilerin primleri, fiziksel anlamda ifade edilen brüt üretime bağlanacağına, "kâra" bağlı kılınarak (maliyet fiyatı ile satış fiyatı arasındaki fark) işgücünün ve hammaddelerin israfının önlenebileceği ve donatımın daha akılcı bir kullanımının cesaretlendirilebileceği sanıldı. Elde edilen sonuçlar mütevazı olmakla birlikte hafif sanayide olumlu idi. Ancak bütün bunlar sistemin melez yapısında hiçbir değişikliğe yolaçmadı. Çünkü satış fiyatları Merkezi Plan yetkililerince belirlenmeye devam ediyor.

Temel sorunu çözmedikleri sürece bütün bu reformların değeri sınırlı kalmak zorundadır. Üreticilerle tüketicilerin kitleler tarafından açık ve demokratik kontrolü dışında hiçbir "ekonomik mekanizma" asgari çaba ile azami verimi sağlamayı başaramaz. Her reform, eski biçime oranla yeni bir israf ve bürokratik yozlaşma biçimini diğerinin yerine yerleştirme eğilimi taşır. Planın gerçekleşmesi için temel motor olarak kabul edilen bürokrasi ve onun maddi çıkarının saltanatı altında planlamanın toplam rasyonalizasyonu mümkün değildir. Re-

formlar ne kapitalizmi restore etmiş ne de yatırım kararlarının rehberi olarak işletmelerin kârlarını yeniden devreye sokabilmiştir. Onlar ancak sistemin iç çelişkilerini arttırmışlardır. Reformlar, bir yandan fabrika yöneticilerinin daha büyük bir özerklik kazanması lehinde bürokrasinin bir kesiminin ilerlemiesini hızlandırmış ve işçi sınıfının kazanımlarını emeğe sağlanan garanti olarak ortadan kaldırmış ve diğer taraftan da gerek planlı ekonominin ve gerekse bu kazanımların yıkılmaya çalışılması eğilimlerine karşı işçilerin direnişini pekiştirmiştir.

7. Maoizm

Üçüncü Çin devriminin 1949'daki zaferi, Ekim sosyalist devriminin zaferinden bu yana dünya devriminin kazanmış olduğu en büyük başarı oldu. 1949 Çin devrimi, SSCB'nin kapitalist ülkelerce kuşatılmasını parçalamış, Asya'da, Afrika'da ve Latin Amerika'da sürekli devrim sürecini şiddetle hızlandırmış ve dünya ölçüsündeki güçler dengesini emperyalistlerin aleyhine olarak hissedilir şekilde değiştirmiştir. Çin devrimi başarıya ulaştı, çünkü *pratikte* Çin KP'sinin maoist yönetimi Çan Kay Şek ile koalisyona gitmeye yatkın açıklamalar yapmış olmasına rağmen, burjuva devletini ve ordusunu parçalamaya yönelik geniş bir tarım ayaklanmasını yöneterek stalinci çizginin "dört sınıf bloku" ve aşamalı devrim anlayışı ile bağlarını kopardı.

Bununla birlikte, bu muzaffer devrim, daha başlangıcından itibaren bürokratik olarak şekilsizleşmişti. Proletaryanın özerk eylemi maoist yönetim tarafından titizlikle sınırlandı veya engellendi. Yerleştirilen işçi devleti hiçbir şekilde demok-

ratik olarak seçilen işçi ve köylü sovyetlerinin üzerine temellenmedi. Stalin Rusya'sındaki bürokratik ayrıcalıklar ve yönetim biçimleri geniş ölçüde yaygınlaştırılarak taklit edildi. Bu durum özellikle işçi ve gençlik kitlelerinin artan hoşnutsuzluğuna yolaçınca, Mao, bu kitleleri peşinden sürükleyebilmek için 1964-65'te "büyük proleter kültür ihtilali"ni başlattı.

Bu "büyük proleter kültür ihtilali" resmi kitle seferberliği biçimleri ve kentlerde, anti-bürokratik bilincin kazanılmaya başlanması ile bizzat Mao tarafndan KP aygıtında temizliğe girişmek ve bürokrasinin içindeki rakiplerini ortadan kaldırmak için başvurduğu bir girişimi birbirleriyle iç içe geçirdi. Kitle seferberlikleri ve "kızıl muhafızların" giderek artan eleştirilerinin ideolojik evrimi maoist fraksiyonun kontrolünden çıkmaya başladığında, maoist fraksiyon "kültür ihtilali"ni durdurmak zorunda kaldı. Maoist fraksiyon bunun üzerine, miyadını doldurmuş olan "ihtilalin" bir kenara itmiş olduğu bürokratların büyük bir çoğunluğunu yönetim mevkilerine geri getirerek bürokrasinin birliğini geniş ölçüde yeniden sağladı.

Sovyet bürokrasisinin Çin KP'si üzerinde tek yönlü kontrolünü zorla kabul ettirme girişimi ve Mao'nun bu *ukaz*'lar karşısında boyun eğmeği reddetmesine karşılık olarak, Çin Halk Cumhuriyeti'ne ekonomik ve askeri yardımı kesmesinin yol açtığı Çin-Sovyet çatışması, giderek, bürokrasi içi bir çatışmadan, uluslararası stalinist hareketin bağrında devlet düzeyinde bir çatışma ile örgütsel ve ideolojik bir muharebeye dönüştü. Sovyet bürokrasisinin olduğu kadar Çin bürokrasisinin dar milliyetçiliği de, dünya işçi hareketinin ve dünya anti-emperyalist hareketinin çıkarlarına sert bir darbe indirdi ve em-

peryalizme, Çin-Sovyet çatışmasını sömürerek manevralar yapma olanağı tanıdı.

Maoizm ideolojik planda, birçok yönü marxizm-leninizmin stalinci çarpıtılışının izlerini taşıyan, işçi hareketine özgü bir akım olmakla birlikte bütünüyle stalinizme de indirgenemez. Stalinizm, muzaffer bir proleter devrimin bağrındaki politik bir karşı devrimin ifadesi ve ürünü niteliklerini taşımakta; buna karşılık maoizm ise, hem muzafffer bir sosyalist devrimin, hem de bu devrimin daha başından itibaren bürokratik olarak çarpıtılmış olan yapısının bir ifadesidir. Demek ki maoizm, kitle/parti aygıtı ilişkilerinin daha esnek ve daha eklektik bir yaklaşımın çizgileri ile, kitlelerin, özellikle işçi kitlelerinin, tüm örgütsel ve eylemsel özerkliklerinin soluksuz kılınması çizgilerinin bir karmasıdır. Maoizm, özellikle işçi bürokrasisinin sosyal tabiatının kavranılamayışı ve işçi devletleri ile sosyalist devrimlerin bürokratik yozlaşmanın mümkünlüğünün kökenlerini anlayamamak olarak belirlenmektedir, çünkü maoizmin kendisi bürokrasinin bir fraksiyonunun ideolojik ifadesidir. SSCB'deki "bürokrasi"yi sorumsuz ve bilimsel olmayan bir şekilde bir "devlet burjuvazisi" ile özdeşleştirerek maoist grupların ve Çin'in dış politikasının ani dönüşlerini peşinen doğru göstermekte, Amerikan emperyalizmi ile Sovyetler Birliğini, burjuva partileri ile komünist partileri aynı kefeye koyarak ve Sovyetler Birliği ile komünist partileri "halkların baş düşmanları" ilan ederek, işi, emperyalist güçlere ve burjuva partilerine, Sovyetler Birliği'ne ve komünist partilere karşı ittifak teklifleri sunmaya kadar vardırmaktadır. Maoizmin bu "taktiklerinin" temeli, günümüzde kapitalist ül-

kelerin çoğunluğunun sosyalist devrim görevi ile karşı karşıya bulunmayıp, süper güçlere karşı "ulusal bağımsızlık için mücadele" etmeleri gerektiği anlayışına dayanmaktadır. Son tahlilde Pekin diplomasisinin manevralarını *a posteriori* olarak doğrulamaya çalışan bu teorilerin keyfi niteliği, köklerini, Marxizmin idealist ve iradi şekilsizleştirilişinde bulmaktadır. Ortodoks maoistler, Marxizmin "en tehlikeli" revizyonu olarak gördükleri "ekonomizme" karşı mücadele bahanesiyle, sosyal sınıfları, maddi hayatın üretiminde kurulan üretim ilişkilerince belirlenmiş nesnel gerçeklikler olarak kabul etmeyi bir kenara atmaktadırlar. Proletarya, bir ücretliler toplamı olmaktan çıkarılıp, "Mao Ze Dung çizgisini izleyenler" haline dönüştürülmüştür. Bunun sonucu olarak, küçük burjuva ideolojik akımları veya *işçi sınıfının bağrındaki* küçük burjuvazi, "burjuvazi" ile veya "onun temsilcileri" olmakla özdeşleştirilmiş, işçi hareketinin içindeki ideolojik mücadele ise "proletarya ile burjuvazi arasındaki mücadeleye" indirgenmiştir. Bu andan itibaren ise, işçi demokrasisinin reddi, işçi hareketinin içindeki baskı ve şiddet kullanımının haklılığı, ortak sınıf düşmanına karşı işçi örgütlerinin birleşik cephesi için her türlü marxist-leninist mücadele geleneğinin bir kenara atılmasının temeli yaratılmış olmaktadır. Proletarya diktatörlüğü "Mao Ze Dung düşüncesi" ile özdeşleştirilmekte ve "Mao Ze Dung partisi" tarafından uygulanmaktadır. Meselenin çözümü de böylece noktalanmaktadır. SSCB'deki bürokrasinin iktidarına karşı bir savaş açıldıktan sonra, Çin'de, bazı kararların alınmasına kitlelerin de "katılması" ve bazı "doğrudan demokrasi" yaldızları ile süslenmiş olmasına rağmen, SSCB'de varola-

na çok benzeyen bir bürokratik yönetim biçimi göklere çıkarılmaktadır. Özgür ve demokratikçe seçilmiş işçi ve köylü sovyetlerince yürütülen bir iktidar üzerine kurulmuş olan leninist proletarya diktatörlüğü teorisi, Stalin, Hnuşçov veya Brejnev tarafından olduğu kadar, Mao tarafından da kabul edilmemektedir.

Bibliyografya:

E. Mandel	İşçi Sınıfı Hareketi ve Bürokrasi (Sosyşalizmin Geleceği, içinde)
L. Troçki	Ekim Dersleri
L. Troçki	Yeni Yol
L. Troçki	İhanete Uğrayan Devrim
Moshe Lewin	Lenin'in Son Mücadelesi
V. Enternasyonal	4. ve 5. Kongrelerinin tezleri: "Stalinizmin yükselişi ve sonu" " Stalinizmin sonu ve çöküşü"
"Samizdat I"	(Editions du seuil)
"Polonya-Macaristan 1956"	(Editions E.D.I., Paris).

XIII
Kitlelerin gündelik mücadelelerinden dünya sosyalist devrimine doğru

Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana sosyalist bir toplumun kurulması için gerekli maddi şartlar varlığını sürdürmektedir. Büyük işletmeler üretimin temeli haline geldi. Uluslararası işbölümü yüksek bir düzeye ulaştı. Tüm insanlar arasındaki karşılıklı bağımlılık –emeğin nesnel sosyalleşmesi– geniş ölçüde gerçekleşti. Bu andan itibaren, özel mülkiyet rejiminin, pazar ekonomisinin ve rekabetin, birleşmiş üreticilerce kararlı olarak seçilmiş hedeflerin gerçekleştirilmesini gözeten planlı bir üretim rejimi ile yer değiştirmesinin nesnel mümkünlüğü söz konusu olabilmektedir.

1. Sosyalist devrimin zaferinin koşulları

Geçmişin bütün sosyal devrimlerinden farklı olarak, sosyalist devrim, devrimci sınıf olan proletaryanın *bilinçli ve kararlı* bir çabasını gerektirmektedir. Geçmişin devrimleri üreticilerin ekonomik sömürülmesini bu kez başkalarının eline veren bir rejimi yerleştirip şu veya bu mekanizmanın işleyişinin önünde-

ki engelleri saf dışı etmekle yetinirken, sosyalist devrim, ekonomiyi ve toplumu önceden hesaplanan bir projeye göre yeniden örgütlemenin yolunu araştırır: İnsanların bütün akli ihtiyaçlarının tatminini ve onların kişiliklerinin tam anlamıyla serpilmesini sağlamayı gözeten, ekonominin bilinçli örgütlenmesi.

Böyle bir proje otomatik olarak gerçekleşmez. Devrimci sınıfın, hedeflerini seçmede ve onlara ulaşma imkânlarındaki berrak bilincini gerekli kılar. Bu durum, işçi sınıfının, kendinden daha üstün bir örgütlülüğe sahip olan, hakimiyetini sürdürebilmek için elinin altında askeri, mali, politik, ticari, ideolojik bir dünya şebekesi bulunduran sınıf düşmanına karşı verdiği sosyalist devrim mücadelesi açısından daha da geçerlilik kazanmaktadır.

Dolayısıyla, dünya sosyalist devriminin zaferinin başarıya ulaşabilmesi için iki çeşit şartın gerçekleşmesi gerekir:

– Adına *nesnel* denen şartlar, yani proleterlerin ve devrimcilerin bilinç düzeyinden bağımsız şartlar. Bunların arasında, dünya ölçeğinde 1944 öncesinde *süreklilik* kazanmış *sosyal ve maddi şartların* (proletaryanın ekonomik temeli ve sayısal gücü) olgunluğunu sayabiliriz. Aynı şekilde *politik şartları* da sıralamak gerekir: burjuva sınıfının yönetmekteki beceriksizliği ve artan iç bölünmeleri; üretici sınıfların burjuvazinin saltanatını kabul etmeyi reddetmeleri ve bu rejime karşı giderek artan başkaldırmaları. Sosyalist devrimin zaferi için gerekli olan bu nesnel politik şartlar, patlak veren derin devrimci ve devrim öncesi bunalımlar sırasında bazı ülkelerde *dönemsel olarak* elde edilmektedir;

– Adına *öznel* denen şartlar, yani proletaryanın sınıf bilin-

cinin düzeyi ile onun devrimci liderliğinin, devrimci partinin, olgunluk, etkileme ve güç derecesi.

Şu sonuç rahatlıkla çıkarılabilir ki, birinci dünya savaşından bu yana birçok ülkede ve birçok kereler, muzaffer sosyalist devrimler nesnel olarak mümkündü. Sadece gelişmiş sanayi ülkelerini sayınakla yetinsek bile şu örnekleri verebiliriz: 1918-20'te, 1923'te ve hiç şüphesiz 1930-32'de Almanya'da; 1919-20'de, 1946-48'de ve 1969-70'de İtalya'da; 1936'da, 1944-47'de ve 1968 Mayıs'ında Fransa'da; 1919-20'de, 1926'da ve 1945'te İngiltere'de 1936-37'de İspanya'da, vs. vs.

Buna karşılık, devrimin zaferi için gerekli olan öznel şartlar olgunlaşmamıştı. Dolayısıyla bugüne kadar Batı'da muzaffer devrimlerin olmayışının temel nedeni "tarihin öznel etkeninin bunalımı", yani proletaryanın sınıf bilincinin ve devrimci liderliğin bunalımıdır.

2. IV. Enternasyonal'in kuruluşu

İşte 1933'ten itibaren Troçki ve bir avuç muhalif komünist, reformizmin ve stalinizmin tarihsel çöküşünün, proletaryayı zafere götüreceği üzerine temellenen bu tahlilden kaynaklanarak dünya proletaryası için yeni bir devrimci liderlik kurma görevini üstlendiler. Ve bu amaca bağlı olarak 1938'de IV. Enternasyonal'i yarattılar.

Şüphesiz IV. Enternasyonal henüz kendi başına dünya devriminin gerçek bir genelkurmayı olarak işleyebilme yeteneğini kazanmış olan bir devrimci kitle Enternasyonal'i olma durumuna gelememiştir. Ancak IV. Enternasyonal 50 ülkedeki sınıf mücadelesinin bağrındaki devamlı faaliyetleri sayesin-

de böyle bir devrimci kitle Enternasyonal'inin programını her tarafa ulaştırmakta, yetkinleştirmekte ve geliştirmektedir. Böylece IV. Enternasyonal, devrimcilerin dünya ölçeğindeki deneyimlerinin ve bilinçlerinin bütünleşmesini bilinçli bir şekilde dürtüleyerek, onlara, böyle bir bütünleşmeyi dünyanın çeşitli ülkelerinde ve bölgelerindeki devrimci güçlerin atılımının ve kendiliğinden çabalarının gelişimine bırakmaktansa –zaten böyle bir bekleyiş boşuna olacaktır– aynı örgütün bağrında hareket etmeyi öğretmektedir.

IV. Enternasyonal "büyük günü" pasif bir biçimde bekleyip, aradan geçen zaman zarfında da programına belli düzenlemeler getirmekle yetinmemektedir. IV. Enternasyonal bu programın soyut propagandasını yapıp bir köşeye çekilip kalamaz. Ayrıca sömürülen kitlelerin sadece dolaysız mücadelelerine destek sağlamakla yetinip kalan kısır bir ajitasyon ve aktivizm için güçlerini israf etmez.

Yeni devrimci partilerin ve yeni bir devrimci Enternasyonal'in kurulması, bir yandan, geçmişteki sınıf mücadelelerinden çıkarılan derslerin tüm deneylerini, bir eylem programı yönündeki propaganda ve ajitasyonu, yani Troçki'nin varlığının ilk yıllarında Komünist Enternasonal yöneticilerinin kullanmış oldukları terimlerden esinlenerek, *geçiş talepleri programı* adını verdiği genel devrimci-Marxist program ile, diğer taraftan, onları olgularda eylem programını kabul etmeye sürüklemek ve bu mücadeleleri işçi konseylerinin yaratılmasıyla sonuçlanacak olan örgütlenme biçimleriyle zenginleştirmeyi amaçlayan, kitle mücadelelerine sabırla müdahaleyi kapsayan devrimci-Marxist programın uzlaşmaz bir şekilde savunulmasını gerekli kılmaktadır.

Ulusal devrimci partilerin basit bir toplamının ötesinde bir olgu olan devrimci bir Enternasyonal'in gerekliliği sağlam maddi temeller üzerine kurulur. Emperyalist çağ, ekonomi, politika ve *dünya* savaşları çağıdır. Emperyalizm, eklemlenmiş bir *uluslararası* sistemdir. Üretici güçler uzun zamandan beri uluslararasılaşmışlardır. Sermaye, büyük *çokuluslu tröstler* ile uluslararası ölçekte daha da örgütlenmiş bulunuyor. Ulusal devlet uzun zamandan beri üretimin ve uygarlığın yeni gelişmelerine köstek olmaktadır. İnsanlığın büyük sorunları (dünya nükleer savaşını önleme; güney yarım küredeki açlığı ortadan kaldırma; ekonomik büyümeyi planlama; tüm halklar arasındaki gelirleri ve kaynakları eşit olarak dağıtma; çevre kirlenmesini önleme; bilimi insanın hizmetine sunma) ancak uluslararası ölçekte çözümlenebilir.

Bu koşullar altında sosyalizme doğru dağınık bir düzen içinde yürümek istemek, devrimci tasarının her türlü uluslararası işbirliğini hor görerek dünya çapında örgütlenmiş bir rakibi yenilgiye uğratmak istemek hatta çokuluslu tröstleri tek ülke ile sınırlanmış işçi mücadeleleri ile çökertmeyi istemek tam bir hayal çukurunun içine düşmekten başka bir şey değildir.

Öte yandan, devrimci mücadelelerin, nesnel ve kendiliğinden bir uluslararası yayılma eğilimi vardır. Ve bu eğilim sadece düşman sınıfın karşı devrimci müdahalelerine bir cevap olarak değil, fakat aynı zamanda, diğer ülkelerin işçileri üzerinde uyarıcı bir etki yapmakla kendini belli etmektedir. Gerçek bir uluslararası devrimci *örgüt*ün yaratılmasını aralıksız olarak geciktirmek, sadece çağımızın nesnel gerekliliklerine

oranla geri kalmayı değil, fakat aynı zamanda kitlelerin en gelişkin kesimlerinin kendiliğinden eğilimlerine oranla da bir gecikmeyi ifade etmektedir.

1960'lı yılların sonundaki Fansa'da Mayıs 68'in simgelediği tüm dünya yüzeyinde işçi mücadelelerinin ve gençlerin radikalleşmesinin yeni yükselişi çerçevesinde IV. Enternasyonal de net bir biçimde güçlerini arttırabildi. Bugün tüm kıtalar üzerinde 65 ülkede mevcut. Yirmi kadar örgütü kitleler nezdinde kimi zaman önderlik düzeyindeki katılımlardan önemli sınıf mücadelelerine dek gerçek bir yer edinerek önemli bir gelişme kaydettiler. Fransız Troçkistlerinin Mayıs 68'deki ve daha sonraki yeni bir işçi ve sendika öncüsünün oluşturulmasındaki rolü; Amerikan Troçkistlerinin Vietnam'daki kirli savaşa karşı seferberlikteki rolü; İspanyol Troçkistlerinin yeni bir devrimci öncünün oluşumundaki rolü; Arjantinli, Meksikalı ve Kolombiyalı Troçkistlerin ülkelerinin kitle hareketi içinde sınıfsal bir akımın yaratılmasındaki rolü; Srilankalı Troçkistlerin işçi hareketinin eski önderliğinin sınıf işbirliğindeki çöküşünden sonra işçi solunun yeniden toparlanmasındaki rolü 1968'den 1977'e dek uzanan dönem boyunca ulaşılan başlıca sonuçların bazılarıdır.

3. Dolaysız talepler ve geçiş talepleri

Çağımızda, kapitalist sömürü ve emperyalist boyunduruk, kitleleri her seferinde yeni büyük kavgaların içine sürüklemektedir. Ancak kitleler kendi başlarına sadece şu mücadeleler için dolaysız amaçlar formüle edebilmektedirler: gerçek ücretlerin arttırılması veya savunulması; bazı temel demokratik özgür-

lüklerin kazanılması veya savunulması; özellikle baskıcı hükümetlerin düşürülmesi, vs.

Kitlelerin kavgalarının genel olarak kapitalist sömürüyü tehdit eder bir gelişme noktasına ulaşmasını önleyebilmek için burjuvazi onlara ödünler verebilir. Burjuvazinin elinde, vermiş olduğu ödünleri etkisizleştirecek araçların sayısı ne kadar çok olursa bir eli ile verdiklerini diğeriyle alabilmesi mümkün olduğundan, vereceği ödünler de o derece artabilir. Eğer ücret artışlarını kabul ederse, fiyat artışları kârları korur. Çalışma süresi kısalırsa, çalışma temposu hızlandırılabilir. Eğer işçiler bazı sosyal güvenlik hakları koparırlarsa, gelirlerine tekabül eden vergi miktarı o derece arttırılabilir ki, sonuç olarak devletin kendilerine vermiş gibi gözükenleri bizzat ödemek durumunda kalabilirler, vs.

Bu kısır döngüyü parçalamak için, gerçekleşmeleri, burjuva devleti ve kapitalist ekonominin normal işleyişi ile bağdaşmaz olan geçiş taleplerini, kitlelere, gündelik mücadelelerinin hedefi olarak göstermek gerekir. Bu talepler kitleler tarafından anlaşılabilecek bir biçimde formüle edilmelidir –aksi takdirde, kağıt üzerinde kalmaya mahkûm olurlar. Bu talepler aynı zamanda, içerikleri ve açılan mücadelenin enginliği gereği tahrik edici olmalı, genel olarak kapitalist rejimi reddedici, sovyet tipi organların, ikili iktidar organlarının yeşermesine yolaçmalıdır. Bu geçiş talepleri –işçi kontrolü talebi gibileri– sadece keskin devrimci bunalım dönemlerinde geçerli olmaktan da öte, işçileri, olgularda olduğu kadar bilinçlerinde de kapitalist rejimi reddetmeye götürerek böyle bir devrimci bunalımın *doğmasına yolaçmalıdır*.

4. Günümüzde dünya devriminin üç alanı

Sosyalist devrimin sanayice gelişmiş ülkelerdeki gecikmiş olma olgusu nedeniyle, dünya proletaryası, dünyanın farklı bölgelerinde farklı görevlerle karşı karşıya bulunmaktadır.

Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde, bu ülkelerin işçileri ve yoksul köylüleri sanayileşmiş ülkelerin işçilerinin kendilerine yardım elini uzatmasını bekleyemezler. Emperyalizmin bu ülkelerin işçi ve köylü kitlelerinin sırtına bindirmiş bulunduğu muazzam sefalet ve boyunduruk yükü yüzünden, geniş kitle mücadeleleri ile geniş devrimci hareketlerin patlak vermesi kaçınılmazdır. İşçiler, ister yabancı hakimiyetine, ister yabancı tröstlerin sömürüsüne karşı yönelmiş olan veya ister bir köylü devrimini, isterse kanlı yerli diktatörlüklerin saf dışı bırakılmasını hedefleyen her türlü anti-emperyalist kitle hareketini desteklemelidirler. Kararlılığı ve enerjisi ile ulusun bütün sömürülen sınıf ve tabakalarının ilerici taleplerini kendilerininkilerle bütünleştirmesi sayesinde bu kitle hareketlerinin politik liderliğini eline geçiren proletarya, iktidarın fethi için mücadeleye girişerek, aynı zamanda da sanayi burjuvazisinin iktidarını ve mülkiyetini devirir.

Bürokratlaşmış işçi devletlerinde, kitleler, demokratik özgürlüklerini kazanmak için bürokrasinin elindeki iktidar tekeline, milli baskının yeniden doğuşuna, dalavereye, israfa ve ekonominin bürokratik yönetiminin yarattığı maddi ayrıcalıklara karşı başkaldırırlar. Kitleler, konseyler (sovyetler) halinde örgütlenmiş olan işçi devletinin bizzat işçilerce, planlı ekonominin ise demokratik olarak merkezileşmiş işçi konseyleri sistemince yönetilmesini talep ederler.

Emperyalist ülkelerde, kapitalist sömürüye, demokratik özgürlüklerin sınırlanmasına veya ortadan kaldırılmasına karşı gelişen kitle hareketleri, geçiş programı ve yeni bir devrimci liderliğin kurulması sayesinde, sermayenin mülksüzleştirilmesi ve burjuva devletinin yıkılması için verilen mücadelelere, yani muzaffer bir sosyalist devrim için mücadeleye dönüşür.

Dünyanın farklı bölgelerinde proletaryanın ve devrimcilerin karşı karşıya kaldıkları farklı görevler –azgelişmiş ülkelerde sürekli devrimin görevleri; bürokratlaşmış işçi devletlerinde anti-bürokratik politik devrimin görevleri; emperyalist ülkelerde proletarya devriminin görevleri– *dünya devriminin eşitsiz ve bileşik gelişiminin* yansımasıdır. Dünya devrimi bütün ülkelerde peşpeşe patlak vermez. Bütün ülkeler benzer ekonomik, politik ve sosyal şartlar içinde bulunmazlar.

Devrimci-Marxistlerin acil görevi, bu üç devrimci hareketi hızla, *dünya sosyalist devriminin* aynı ve tek *süreci* altında birleştirmekte yatmaktadır. Bu birleştirme bir tek sosyal sınıfın, yani proletaryanın varlığı sayesinde nesnel bir mümkünlük kazanmaktadır, çünkü yalnızca proletarya yukarıda adlarını verdiğimiz her üç alandaki devrimin farklı tarihsel görevlerini başarıyla gerçekleştirebilir. Bu birleştirme, işçilerin ve bütün ülkelerin ezilenlerinin gündelik mücadelelerinden giderek artan uluslararası dayanışma deneyimleri kazanmaları sonucu ortaya çıkacak olan devrimci öncünün *enternasyonalist eğitimi ve politikası* sayesinde bir gerçek halini alacak ve bu devrimci öncü de, enternasyonalist bilinci geniş kitlelerin bağrına sızdırabilmek amacıyla, yabancı düşmanlığına, ırkçılığa ve her türden milliyetçi ön-yargılara karşı sistemli bir biçimde mücadele edecektir.

5. İşçi demokrasisi, kitlelerin öz-örgütlenmesi ve sosyalist devrim

Kitlelerin doğrudan eyleminin, geniş grev veya gösteri hareketlerinin temel görünümlerinden biri, kendilerine olan güvenlerinin artması yolu ile bilinç düzeylerinin yükselmesidir.

Günlük hayatta, işçiler, yoksul köylüler, küçük zenaatkarlar, kadınlar, gençler, ırksal ve ulusal azınlıklar bir dizi güçlü ve mülk sahibi tarafından ezilmeye, sömürülmeye ve boyunduruk altında tutulmaya alışkındırlar. Bunlar, ayaklanmanın imkânsız ve etkisiz olacağı, rakiplerinin çok büyük olduğu ve herşeyin "yeniden düzene girme" ile sonuçlanacağı duygusunu taşırlar. Ancak, büyük seferberliklerin ve büyük kitle kavgalarının sıcak dönemlerinde, bu korku, bu cesaretsizlik, bu güçsüzlük ve aşağılık duygusu şiddetle çözülmeye başlar. Kitleler, birlikte kolektif olarak ve dayanışma halinde hareket ettikleri ve kavgalarını etkili bir biçimde örgütledikleri ve örgütlendikleri andan itibaren muazzam potansiyel güçlerinin bilincine varırlar.

İşte bundan dolayıdır ki, devrimci-Marxistler, kitlelerin bu güven duygusunun artmasına, mülk sahibi sınıfların binlerce yıllık hakimiyetinin kafalarına zorla sokmuş olduğu itaat edici kölece tavırlarını aşmalarına son derece büyük önem verirler. "*Bugün hiç birşeyiz, yarın herşey olacağız*;" marşımız "Enternasyonal"in ilk bendinin bu sözleri, muzaffer bir sosyalist devrimin zaferi için vazgeçilmez bir gereklilik olan psikolojik devrimi hayran olunacak bir şekilde özetlemektedir.

Kitlelerin öz-örgütlenmesi yolunda, *grev komitelerini seçen, grevcilerin demokratik meclisleri* ve diğer kitle eylem bi-

çimlerinin bağrındaki benzer mekanizmalar hayati bir rol oynar. Bu tür meclislerde, kitleler, öz-yönetimin acemilik devresini yaşarlar. Kendi mücadelelerini yönetmeyi öğrenirken, aynı zamanda gelecekteki devletlerini ve ekonomiyi yönetmeyi öğrenirler. Böylelikle alışmaya başladıkları örgütlenme biçimleri, geleceğin işçi konseylerinin, geleceğin sovyetlerinin embriyon halindeki biçimleridir, bunlar kurulacak işçi devletinin temel örgütlenme biçimleridir.

İşçilerin dağınık güçlerini birleştirmek için vazgeçilmez bir zorunluluk olan *eylem birliği*, o muazzam birlikçi soluk –ki büyük kitle seferberliklerinde ve eylemlerinde o güne kadar birlikte hareket etme alışkanlığını edinmemiş olan milyonlarca bireyi birleştirmektedir– *en geniş işçi demokrasisi uygulaması olmaksızın gerçekleştirilemez.* Demokratik olarak seçilmiş bir grev komitesi, tanım gereği, işletmedeki, endüstri kolundaki, şehirdeki, bölgedeki veya ülkedeki grevin *tüm* grevcilerine yayılmalıdır. Söz konusu olan işçilerin şu veya bu kesiminin temsilcilerinin, grevin o andaki yöneticilerinin politik veya felsefi görüşlerine uygun düşmediği bahanesiyle ihraç etmek, grevin birliğini parçalamak, dolayısıyla grevi parçalamak anlamına gelir.

Aynı ilke, her geniş kitle eylemi biçimine ve bu eylemin büründüğü örgütlenme biçimlerine de uygulanır. Zafer için zorunlu olan birlik, işçi demokrasisinin işlemesini, yani mücadele eden akımların hiç birinin ihraç edilmemesi ilkesini öngerektirir. Hepsi, söz ve temsil hakkına sahip olmalıdır. Hepsi, mücadeleyi başarıya ulaştırabilmek amacıyla özel önerilerini savunmak hakkına sahip olmalıdırlar.

Eğer bu demokrasiye uyulursa, azınlıklar çoğunluğun kararlarına uyarlar, çünkü deneyin ışığı altında bu kararların değiştirilmesi imkânını da korumuş olurlar. Bu işçi demokrasisi açıklaması ile işçilerin mücadelelerinin demokratik örgütlenme biçimleri yarının işçi devletinin belirgin bir özelliğini de ilan etmiş olurlar: Demokratik özgürlüklerin kısıtlanması yerine yaygınlaştırılması.

Bibliyografya:

L. Troçki	Kapitalizmin Can Çekişmesi ve Dördüncü Enternasyonal'in Görevleri (Geçiş Programı) (Bildirgeler, içinde)
IV. Enternasyonal	Yeniden Birleşme Kongresi (7. Dünya Kongresi). "Dünya Devriminin Güncel Diyalektiği."
Ernest Mandel	İşçi Kontrolü, İşçi Konseyleri, Öz-Yönetim
Ligue Communiste	"Program Taslağı".
IV. Enternasyonal	9. ve 10. Kongrelerinin dokümanları.

XIV
Kitlelerin devrimciler tarafından kazanılması

Daha önce bir öncü devrimci partinin gerekliliğinin nasıl geniş kitlelerin doğrudan eyleminin kesintililiğinden ve burjuvazinin iktidarını devirmek için gerekli stratejinin bilimsel karakterinden kaynaklandığını gördük (Bkz. IX. bölüm, 5. altbaşlık). Şimdi bu tahlile bütünleyici bir unsur eklememiz gerekiyor: Proletaryanın bağrındaki politik farklılaşma.

1. Proletaryanın içinde politik farklılaşma

Dünyanın bütün ülkelerinde işçi hareketi *farklı ideolojik akımların* bir toplamı olarak belirmektedir. Klasik reformist sosyaldemokrat akım; stalinist kökenli ve giderek daha neo-reformist bir doğrultu kazanan Moskova yanlısı resmi KP'ler akımı: anarşist veya devrimci sendikalist akım; maoist akım; devrimci-Marxist akım (IV. Enternasyonal) birbirleriyle yanyana varolmaktadırlar. Birçok ülkede bu başlıca ideolojik akımların arasında yer alan ara (merkezci) oluşumlar da bulunmaktadır.

İşçi hareketinin bu ideolojik farklılaşmasının proletaryanın gerçekliğinde ve tarihinde bir çok nesnel kökenleri vardır.

Proletarya, toplumsal varoluş şartları açısından *bütünüyle türdeş değildir*. İşçilerin, büyük ya da küçük sanayide çalışmalarına göre, birçok nesilden beri ya da yakın bir tarihten beri şehirleşmiş olmalarına göre, yüksek ya da orta düzeyde vasıflı oluşlarına göre bilimsel sosyalizmin bazı temel fikirlerinin geçerliliğini daha çabuk ya da yavaş bir biçimde kavramaları olağandır. Yüksek vasıflı meslek sahipleri, bir sendikal örgütün gerekliliğini hayatlarının yarısını işsiz geçiren işçilerden çok daha çabuk kavrayacaklardır. Ama bu vasıflı işçilerin sendikal örgütü de işçi sınıfının genel çıkarlarını bir *işçi aristokrasisinin* özel çıkarlarına (ki bu aristokrasi mesleğe girişi engellemeye çalışarak elde edilen avantajları savunur) tabi kılan dar bir korporatizm anlayışına daha çabuk düşme tehlikesi içindedir. Büyük şehirlerde ve büyük sanayide çalışan işçiler için büyük proleter kitlesinin potansiyel olarak dev gücünün bilincine varmak ve proletaryanın iktidarı ve fabrikaları burjuvazinin elinden söküp alma yolunda mücadelesinin zafere ulaşmasının mümkün olduğuna inanmak küçük işletmelerde ve küçük şehirlerde yaşayan işçiler için olduğundan daha kolaydır.

İşçi sınıfının türdeş olmayışına, *mücadele deneyiminin çeşitliliği ve işçilerin bireysel kapasitelerinin çeşitliliği* eklenmektedir. Falanca işçi grubu on kadar (ve çoğu başarılı) grev ve birçok işçi gösterisi deneyimi geçirmiştir. Bu deneyim söz konusu grubun bilincini on yıl boyunca bir tek grev (o da başarısız) yaşamış ve hiçbir siyasi mücadeleye kitle olarak katılmamış bir başka gruba oranla (kısmen) farklı biçimde belirleyecektir.

Birinci gruptaki bir işçi veya memur, doğal olarak araştırmaya yönelir, gazetesinin dışında kitap ve broşür okumaya başlar.

Diğer gruba mensup olanlar ise hemen hemen hiç okumazlar. Birinci gruptaki işçi, mizacının sonucu olarak mücadeleci ve "insanları peşinden sürükleyici"dir. Diğer bir başkası ise daha pasiftir ve toplantılarda susmayı tercih eder. Biri kolaylıkla arkadaş edinebilirken diğeri daha içine kapalı ve evine bağlıdır. Bütün bunlar, tek tek işçilerin siyasal tercih ve davranışlarını ve belli bir anda içinde bulundukları sınıf bilinci düzeyini kısmen etkiler.

Son olarak da, her ülkenin işçi hareketinin *özgül tarihini ve ulusal geleneklerini* hesaba katmak gerekir. *Çartizm* ile birlikte bağımsız sınıf siyasi örgütüne ulaşmakta ilk olan İngiliz işçi sınıfı, en basit biçimde bile olsa Marxist bir program veya eğitime dayalı bir kitle partisine ulaşamamıştır. İngiliz işçi sınıfının kitle partisi olan İşçi Partisi, kitle sendikalizminden doğmuştur ve buna dayanmaktadır. XIX. yüzyılın ilk yarısında kendine özgü geleneklerin (Babeuf'çülük, Blanquizm, Proudhon'culuk) önemli izlerini taşıyan Fransız işçi sınıfı, büyük sanayinin bu ülkede görece güçsüzlüğü ve taşranın görece küçük şehirlerine (başka ülkelere göre) dağılmış olması yüzünden Marxizme yaklaşışında frenlenmiştir. Kitle grevinin sınıf mücadelesinin genel akışını belirlemesi (1939 Haziran, 1947-48 grevleri, 1968 Mayısı) ve FKP'nin açık bir şekilde Marxizmden dem vurarak elde ettiği bir görünüm ve gelenekle işçi sınıfına hakim olabilmesi için, Paris, Lyon, Marsilya ve Kuzey'in banliyölerinde büyük fabrikaların kuruluşunu beklemek gerekmiştir (bu atılım 1920-30'larda başlayıp 1950-60'larda şiddetlenmiştir). İspanya işçi hareketi ve işçi sınıfı ise büyük ölçüde İberya yarımadasında büyük sanayinin oldukça az-gelişmişliğinin etkisiyle devrimci sendikalizmin etkisi altında kalmıştır, vs. vs.

İşçi hareketi içinde ideolojik akımların çeşitliliği, bu hareketin hem kendi mantığının hem de tarihin ürünüdür; yani sınıf mücadelesinin kendi akışının yarattığı mücadele ve karşıtlıkların ürünüdür. I. Enternasyonal'in içinde Marxistlerle anarşistler arasında, siyasi iktidarın ele geçirilmesinin gerekliliği konusunda; II. Enternasyonal içinde devrimciler ve reformistler arasında, burjuva hükümetlerine katılma, emperyalist ülkelerde ulusal savunmayı destekleme ve parlamenter demokrasiye dayanan burjuva devletini ve kapitalist ekonomiyi tehdit eden kitlelerin devrimci mücadelesini bastırmak ya da desteklemek konularında; III. Enternasyonal'in ve uluslararası komünist hareketin içinde Stalinistler ve Troçkistler (devrimci-Marxistler) arasında, sürekli devrim ve "aşamalı devrim" taraftarları arasında, bir tek ülkede sosyalizmin kuruluşunun tamamlanabileceği şeklindeki ütopyanın savunucularıyla buna karşı olanlar arasında, dünya sosyalist devriminin çıkarlarını yalıtılmış bir biçimde sosyalizmi kuracağı düşünülen bir tek ülkenin çıkarlarına tabi kılmanın taraftarlarıyla buna karşı olanlar arasında kopuşlar olmuştur.

Ama ideolojik akımların bu çeşitliliğinin de yukarıda gözler önüne serdiklerimiz gibi daha derin nesnel ve maddi kökenleri vardır.

2. Sınıf düşmanına karşı birleşik işçi cephesi

İşçi hareketin içindeki ideolojik akımların çeşitliliği işçi sınıfının siyasi örgütlerinin parçalanmasına yol açmıştır. Birçok ülkede sendikal birlik varsa da (İngiltere, İskandinav ülkeleri, Federal Almanya, Avusturya) farklı siyasi örgütlere bölünme

evrensel bir olgudur. Maddeciler olarak bizler, bu bölünmenin nesnel nedenleri olduğunu ve tesadüfe, "bölücülerin" "hatalarına", veya şu ya da bu kişinin "kötü rol"üne bağlanamayacağını anlamalıyız.

Kendi başına bu siyasi bölünme kötü bir şey değildir. İşçi sınıfı en parlak zaferlerinden bir kaçını her biri işçi sınıfı adına hareket eden birçok partinin ve birçok eğilimin bir arada varolma şartlarında gerçekleştirmiştir. Bütün iktidarı sovyetlere aktarma kararı alan Tüm Rusya Sovyetleri İkinci Kongresi bugün Batı'da tanık olduğumuzdan daha şiddetli bir şekilde farklı siyasi parti ve eğilimlerin parçalanmışlığının damgasını taşımaktaydı. Alman işçi sınıfının üç büyük kısma (ve bir çok grupçuk ve daha küçük akımlara) bölünmüş olması, Kapp'ın gerici darbesini doğrudan yok eden 1920 Mart genel grevinin zafere ulaşmasını engellemedi. 1936 yılı Temmuzunda İspanyol proletaryasının siyasi ve sendikal örgütlerinin çeşitliliği, ülkenin hemen hemen bütün sanayi merkezlerinde askeri-faşist ayaklanmanın hakkından gelmesine engel olamadı.

İşçi hareketindeki bu siyasi çeşitliliğin işçi sınıfının bir bütün olarak vuruş gücünü zayıflatmaması için gereken önşart, çalışanların sınıf düşmanlarına karşı (yani işverenler, büyük burjuvazi, burjuva hükümeti, burjuva devleti) eylem birliğinin zayıflamasına yol açmamasıdır; bir diğer önşart da bu siyasi çeşitliliğin işçi sınıfı içinde devrimci Marxizmin hegemonyası için yürütülen politik ve ideolojik mücadeleyi, devrimci kitle partisinin kuruluşu için yani örgütlü işçi hareketinin kazanılması için verilen mücadeleyi engellememesidir.

Özellikle *burjuvazinin saldırıları karşısında* işçi sınıfının bir-

lik içinde cevap vermesi mutlak bir zorunluluktur. Bu saldırılar ekonomik olabilir; işten çıkarmalar, işletmelerin kapatılması, gerçek ücretlerin düşürülmesi vs. gibi. Siyasi olabilir; kitlelerin ve işçi hareketinin demokratik özgürlüklerine karşı saldırılar işçi hareketinin örgütlenme ve eylem özgürlüğünü ortadan kaldıran otoriter ya da açıkça faşist rejimleri yerleştirme çabaları gibi. Bütün bu hallerde burjuva saldırısını yalnız kitlesel ve birlikçi bir cevap başarısızlığa uğratabilir. İşçi sınıfının gerçek eylem birliği bütün işçi örgütlerinin gerçek birleşik cephesinden geçer: bunun için de bu örgütlerin proletaryanın önemli kesimleri üzerindeki hakimiyetinin gerçek olması gerekir.

XX. yüzyılın en büyük trajedilerinden biri, KPD (Alman Komünist Partisi) ve SPD (Sosyal Demokrat Parti) liderliklerinin Nazi yükselişine karşı zamanında bir birleşik cephe anlaşması yapmayı reddetmeleri ve bundan aciz olmalarının bir sonucu olarak 30 Ocak 1933'te Hitler'in iktidarı ele geçirmesidir. Bu trajedinin sonuçları öylesine ağır olmuştur ki bütün çalışanlar bu deneyin başlıca dersini derin bir şekilde özümlemek zorundadırlar: *faşizmin yükselişine karşı,* canilerin ve cellatların iktidara yükselişini durdurabilmek için emekçi yığınların kararlı ve birleşik eylemiyle *bütün işçi örgütlerinin birleşik cephesi vazgeçilmez bir şarttır.*

Birleşik cephenin gerçekleşmesi yolunda çıkan engellemeler ve karşı çıkışlar esas itibariyle ideolojik ve politik niteliktedir. Çalışanların büyük çoğunluğu içgüdüsel olarak her birlikçi girişime taraftardır. Politik ve ideolojik nitelikteki engeller arasında şunları sayabiliriz:

– Burjuva devleti içinde sorumluluk almış bulunan sosyal

demokrat yöneticilerin ve aynı şartlar içinde bulundukları zamandaki Stalinist yöneticilerin baskı uygulamaları. İşçi sınıfının radikalize olmuş kesimleri, grev kırıcılığından tutun da işçi örgütlerinin içinde ihbar mekanizmasının sistematik bir biçimde yerleştirilmesine, hatta devrimci yöneticilerin ya da basit işçilerin öldürülmesinin örgütlenişine kadar (Noske!) varan bu pratiklerden haklı olarak tiksinmektedir.

– Reformist ve Stalinist sendika yöneticilerinin, işçi hareketinin yönetici mevkilerine kondurulmuş KP yönetcilerinin vs. bürokratik ve manipülasyoncu uygulamaları. Bürokrasinin iktidarda bulunduğu yerlerde baskıcı uygulamaların ömrünü uzatan bu uygulamalar aynı zamanda çalışanların birçok kesiminde haklı bir tiksinme doğurmaktadır.

– İşçi hareketinin geleneksel liderliklerinin sınıf bilincinin yükselmesine köstek olan sistematik karşı devrimci rolü, işçi sınıfının içinde burjuva ve küçük burjuva ideolojisini yaymak suretiyle büyümüş sermayenin karşı devrimci ve işçileri hedef alan projelerinin gerçekleşmesine [nesnel olarak sık sık da bilerek] yardımcı olmaktadır.

Bununla birlikte, işçi hareketinin geleneksel kitle örgütlerine karşı alınan *sekter ve aşırı sol tavırla da mücadele etmek gerekir*; bu sekterlik ve aşırı solculuk yalnız sınıf düşmanına karşı işçi hareketinin birleşik cephesinin gerçekleşmesini değil, aynı zamanda reformist ve stalinist liderlerin işçi sınıfının çoğunluğu üzerindeki etkisine karşı *etkili bir mücadele* verilmesini de engeller.

Sekter ve aşırı sol hataların temelinde işçi hareketinin geleneksel ve bürokratlaşmış kitle örgütlerinin *ikili ve çelişkili tabi-*

atının kavranmamış olması yatmaktadır. Daha genel bir biçimde söylemek gerekirse, düşünce alanında sekterlik, taktik veya stratejinin özel bir görünümünün abartılmasıyla sınıf mücadelesinin ve proleter devriminin bütün karmaşıklığı içinde bir bütün olarak görülmemesiyle belirlenir. Örgütlerin liderliklerinin güttüğü politikaların geniş ölçüde burjuvazinin yararına olduğu, bu liderliklerin sınıf işbirlikçiliği yaptığı, proletaryanın sınıf mücadelesini zayıflattığı, işçi sınıfının uğradığı sayısız bozgunların sorumlusu olduğu doğruysa da, bu örgütlerin varlığının çalışanların asgari bir sınıf bilinci ve gücü kazanmalarını sağladıkları (ki bu asgari güç olmaksızın bilincin ilerlemesi son derece güçleşir) da doğrudur. Bu örgütlerin varlığı aynı zamanda sermaye ile emek arasındaki *günlük* güç ilişkisinin değişmesini de sağlamaktadır ki, bu değişim olmazsa işçi sınıfının kendine olan güveni de büyük ölçüde sarsılır. Ancak bu örgütlerin yerini *dolaysız* sınıf örgütlenmesinin *daha yüksek* biçimleri (sovyetler) alırsa, bu örgütlerin zayıflaması, işçi sınıfının bir gerilemesi veya felce uğratılmasıyla sonuçlanmaktan kurtulabilir. Aksi takdirde kapitalist gericilik tarafından imha edilmelerini bir yana bırakırsak, zayıflamaları, proletaryanın bütünü için tehlikeli bir zayıflama ve gerilemeyi temsil edecektir. İşte devrimci Marxistlerin kapitalist gericiliğe karşı birleşik işçi cephesi politikalarını oturttukları ilkesel temel budur.

3. "Sınıfa karşı sınıf" cephesinin saldırı dinamiği

İşçi sınıfına karşı her türlü kapitalist saldırı karşısında özellikle her türlü faşizm veya sağcı diktatörlük tehdidi karşısında, Marxistler, bütün işçi örgütlerinin tabandan zirveye kadar bir

birleşik cephesinin kurulmasını önerirler. Bu birleşik cepheye, en oportünist ve revizyonist liderliklere sahip olan en ılımlıları da dahil olmak üzere, işçi hareketinden yana olduklarını ilan eden *bütün* örgütleri dahil etmeye gayret ederler. Marxistler ulusal, bölgesel ve mahalli önderlikler arasında, işletmelerde ve mahallelerdeki şubeler arasında, düşman saldırısı karşısında benimsenen bütün yollarla karşı durabilmek üzere bir birleşik cephenin kurulabilmesi için SP, KP yöneticilerine, reformist ve hıristiyan sendika yöneticilerine sistematik bir biçimde çağrı yaparlar.

Sosyal demokrasinin veya KP'lerin zirvesinde birleşik cepheyi yaymayı reddetme tavrı (Komintern'in "üçüncü dönem" denilen politikası; bu politika bugün birçok Maoist-Stalinist örgütler tarafından yeniden ele alınmıştır) proleter cephesindeki birliğin nesnel işlevinin ve öznel ön şartlarının ültimatomcu ve çocuksu bir yaklaşım sonucunda anlaşılamayışına dayanmaktadır. Bu reddediş, sosyalist (veya KP'yi izleyen) çalışanlar kitlesinin hemen "sosyal-faşist" ya da "revizyonist" yöneticilerini bir yana bırakarak devrimci işçilerle birleşik eyleme girmeye şimdiden hazır olduklarını varsaymaktadır. Şu halde bu reddedişin altında, yerine getirilmesi gereken görevin, yani bu kitlenin *kendi deneyi sayesinde* oportünist liderliklerinden *kopartılması* görevinin gerçekleştiği varsayımı yatmaktadır; ama aslında gericiliğin saldırısı karşısında SP ve KP yöneticilerine bir birleşik cephede birleşme çağrısı bu liderlikleri izleyen çalışanların, yöneticilerinin inandırıcılığı, etkililiği ve dürüstlüğü ile ilgili olarak değerli ve kaçınılmaz bir deney yaşamalarını sağlayacaktır.

Öte yandan SP veya KP liderlerini birleşik işçi cephesine çekmenin zorunlu olmadığını düşünmek, bu liderlikleri işçi sınıfının bir azınlığına indirgemek, gerek işverenleri, gerek burjuva devletini, gerekse de faşist tehlikeyi azınlıkçı eylem darbeleriyle geriletme imkânı üzerine tehlikeli yanılsamalar yaymak demektir.

Bu söylediklerimiz birleşik işçi cephesi taktiğinin kesinlikle savunma hedefleriyle sınırlı olduğu anlamına mı gelmektedir? Asla! Başlangıçta savunma hedefleriyle sınırlı da olsa bütün işçi sınıfının bir savaş düzeninde örgütlenmesi, sınıflar arasındaki güçler ilişkisini değiştirir, çalışan sınıfların mücadeleciliğini, vurucu gücünü, siyasi eylem kapasitesini ve kendilerine olan güveni hatırı sayılır ölçüde güçlendirir. Demek ki bir savunma mücadelesini bir saldırı mücadelesine çabucak dönüştürecek dev bir *ek mücadele potansiyeli* yaratır. Almanya'da 1920 Martında Kapp'ın darbesi sırasında Alman işçi örgütlerinin muzaffer ve birlikçi karşı çıkışı, bir kaç günlük bir zaman içinde birçok örgütün militanlarının —reformist örgütler de dahil olmak üzere— Ruhr bölgesinin birçok şehrinde silahlı işçi milisleri kurmayı kabul ettikleri bir durum yaratmıştı; hatta bir işçi hükümetinin gerekliliği en ılımlı sendika yöneticileri tarafından bile ileri sürülmüştü. 1936 Temmuzundaki faşist darbe karşısında İspanyol kitlelerinin büyük şehirlerin çoğundaki muzaffer ve birlikçi karşı çıkışları proletaryanın fabrikaların önünde genel bir silahlanması sonucuna varmıştı.

Birleşik işçi cephesinin bu saldırı potansiyelini sonuna kadar kullanabilmek için, devrimci Marxistler, bu yapılaşmayı partilere, sendikalara veya proleter kitlelerine yöneltilmiş bir

ültimatom haline getirmeksizin, birleşik cepheyi zirvede olduğu gibi tabanda da *yapılaştırmak* gerektiğini öne sürecekler-dir. Böyle bir yapılaşma, işçi örgütlerinin ulusal, bölgesel, vs. düzeydeki "kartel" ve anlaşmalarının yanısara işletmelerde, bölgelerde, mahallelerde *taban komitelerinin*, yani mümkün olduğu kadar çabuk bir şekilde *demokratik olarak seçilmiş* ve sistematik kitle eylem ve seferberliklerine girişmiş *komitelerin* birleşik cephesini zorunlu kılmaktadır. Böyle bir yapının gerçekte devrimci durumu başlatacak olan saldırı dinamiğine sahip olduğu apaçıktır.

4. Birleşik işçi cephesi ve halk cephesi

Devrimci Marxistler bir birleşik işçi cephesi politikasının en içten taraftarları olmakla birlikte "halk cephesi" politikasını reddetmektedirler; bu politika, Komintern'in yedinci kongresinden beri "liberal" ("Milli" veya "anti-faşist") burjuvaziyle işçi hareketi arasında ittifak kurma şeklindeki eski reformist sosyal demokrat politikanın ("solların karteli") yeniden ileri sürülmesidir.

Birleşik işçi cephesiyle "solların karteli" veya "halk cephesi" arasındaki temel ayrım, birleşik işçi cephesinin "sınıfa karşı sınıf" mantığıyla proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesinin şiddetlenmesine ve artmasına yol açan bir dinamiği başlatırken, halk cephesi politikasının, bunun aksine, sınıf işbirliği mantığıyla işçi mücadelelerinini frenlenmesine, radikalleşmiş işçi tabakalarının bastırılmasına yol açan karşıt bir dinamiği başlatmasındadır. Kapitalist saldırıya karşı birleşik işçi cephesi kapitalist mülkiyetin ve burjuva düzeninin korunmasına iliş-

kin hiçbir ön şartı içermezken, (reformist yöneticilerin böyle bir korumaya bağlılıkları ne olursa olsun) halk cephesi, burjuva düzen ve mülkiyetine karşı bir saygı üzerine kurulur; zira denmektedir ki bu saygı olmaksızın "ilerici burjuvazinin" cephe içerisinde varolması imkânsızlaşır; bu da "gericiliği güçlendirir". Şu halde halk cephesinin bütün mantığı kitle mücadelelerini saptırmaya, durdurmaya ve kırmaya yöneliktir; bu birleşik işçi cephesinin anlaşmalarında böyle değildir.

Elbette ki birleşik işçi cephesi ile halk cephesi arasındaki ayrım, bu iki tip anlaşmanın *nesnel sınıf yapısından* ötürü hatırı sayılır bir farklılık olmasına rağmen, "mutlak" bir farklılık değildir. Devrimci olduklarını ileri süren örgüt liderlerinin "reformist yöneticileri ürkütmemek" gerekçesiyle bütün kitle mücadelelerini frenlemeye başlayarak birleşik işçi cephesi taktiklerini oportünistçe uyguladıkları haller de olabilir. Bunun tersine, bazı durumlarda, halk cephesi anlaşmaları tarafından yayılan birlikçi yanılsamalardan hareket eden kitlelerin, mücadelelerini şiddetlendirmeleri, hatta öz-örgütlenme yapıları yaratmaları da söz konusu olabilir, ki elbette devrimci Marxistler böyle girişimleri bütün imkânları ile desteklemeli ve güçlendirmelidirler.

Ama bu ara durumlar ne olursa olsun, ilke sorunu hayati önemini korumaktadır. Sınıf mücadelesi açısından bir birleşik işçi cephesi politikası kolaylaştırılmalıdır; "sol" partiler de olsa burjuva partileriyle, proletaryanın sınıf politikasının bağımsızlığını tehlikeye düşüren her türlü siyasi ittifaka karşı mücadele edilmelidir.

5. Sınıfın siyasi bağımsızlığı ve sınıfın birlikçi örgütlenişi

Böylece birleşik cephenin de, halk cephesinin de sorunsalı sonunda bir tek ve aynı hayati soruna varmaktadır: işçi sınıfı kendi gücünün birlikçi bir örgütlenişi, ideolojik akımlara ve partilere, farklı siyasi grup ve tarikatlara bölünmüşlüğüne ve ortalama sınıf bilinci düzeyinin yetersizliğine rağmen, burjuvaziden tam bağımsız olarak nasıl gerçekleştirir?

Birlikçi sınıf örgütlenmesinin gerçekleşmesi için bu parçalanmanın *önceden* yokedilmesi gerekliliğini önşart olarak ileri sürenler bir kuruntunun peşindedirler. Bu parçalanma bir yüzyıldır vardır. Kısa zamanda yok olacağına ilişkin hiçbir belirti de yoktur. Bunun yok oluşunu ilk iş olarak kabul etmek gerçekte proleter cephesinin birliğinin (ve dolayısıyla zaferinin) imkânsız olduğunu ilan etmektir.

Sınıfın eylem birliğinin gerçekleşmesini sadece zirvedeki anlaşmalara bağlı ve sınıf içeriğinden ve bu anlaşmaların başlattığı nesnel dinamikten –örneğin birleşik işçi cephesi ile halk cephesini olumlu yönde özdeşleştirerek– bağımsız olarak görenler proleter cephenin gerçek birliğinin yalnız bir sınıf temeli üzerinde mümkün olduğunu unutmaktadırlar. Nitekim işçi sınıfının bütün kesimlerinin ve bütün tabakalarının, bu sınıf işbirliği anlaşmalarının içinde varolan kendini sınırlama ve kendi kendini sakatlama durumunu kabul edeceklerini düşünmek mümkün değildir.

Şu halde bir bütün olarak işçi sınıfının eylem birliği ile ortaklaşa kabul edilmiş mücadele hedefleri, hatta sınıf tarafından benimsenmiş mücadele biçimleri arasında sıkı bir bağ vardır. Devrimci Marxistler gerçekten birlikçi olan bu girişime

sımsıkı bağlıdırlar, çünkü bu tür girişimlerin sermayeye karşı uzlaşmaz bir sınıf mücadelesi yönünde çalışanların bilincini ve mücadeleciliğini her zaman güçlendireceğine inanmıştırlar.

Proletaryanın sınıf bağımsızlığı (bu olmaksızın birliği mümkün değildir) işletmeler ve sanayi dalları düzeyinde işverenlere karşı ortaya çıkmaktadır, ama aynı zamanda burjuva devletine, hatta en özgür burjuva demokratik devlete karşı dahi kendini göstermektedir. İşçi sınıfının gerçekten birlik içinde olduğu bir deneyden geçerken kazandığı öz güven onu, normal olarak parlamentoya terkedilmiş sorunlar da dahil olmak üzere, bütün sorunların çözümünü kendi ellerine alma isteğine yöneltir; işte devrimcilerin bütün işçi sınıfının eylem birliğinin en kararlı ve en sağlam savunucuları olmaları için bir neden daha.

6. Sınıf bağımsızlığı ve sınıflar arası ittifaklar

Birleşik işçi cephesi ile halk cephesi arasında yapmış olduğumuz ilkesel ayrım sık sık "dogmatik" olmakla eleştirilmiştir. Bu tavır "ittifakların gerekliliğini inkar ettiği"; "sınıf ittifakları" olmaksızın sosyal devrimin gerçekleşmeyeceği; zaten Lenin'in bütün Bolşevik stratejisini proletarya ve köylülüğün ittifakı üzerine kurmuş olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.

İlk önce bugünün emperyalist ülkeleriyle Çarlık Rusya'sının arasında bir paralellik kurmanın yanlış olacağını belirtelim. Rusya'da proletarya aktif nüfusun ancak %20'sini temsil etmekteydi; Portekiz'i bir kenara bırakırsak (bu ülkede işçi sınıfı aktif nüfusun %38'ini oluşturmaktadır) emperyalist ülkelerde proletarya, yani işgücünü satmak zorunda olan kitle, ulusun ezici çoğunluğunu, bu ülkelerin çoğunda aktif nüfu-

sun %70 ile %90'ını oluşturmaktadır. Proleter cephenin (buna elbette memur da dahildir) birliği, devrim açısından, köylülükle olan ittifaktan çok daha hayatidir.

Devrimci Marxistlerin, proletarya ile kır ve şehirlerdeki emekçi (yani sömürücü olmayan) küçük burjuvazi arasında, hatta bu küçük burjuvazinin azınlıkta olduğu ülkelerde bile, bir ittifakın hiçbir şekilde karşısında olmadıklarını ekleyelim. Portekiz, İspanya, İtalya, Fransa gibi bir çok emperyalist ülkede işçi-köylü ittifakının kurulması hâlâ sosyalist devrimin zaferi ve sağlamlaştırılması için büyük bir politik ve özellikle de ekonomik önem taşımaktadır.

Bizim karşı çıktığımız nokta emekçi sınıflar arasında böyle bir ittifakı kurabilmek için işçi partileri ile burjuva partileri arasında bir ittifakın zorunlu olduğunun ileri sürülmesidir. Tam tersine, köylülüğü ve şehir küçük burjuvazisini, burjuvazinin nüfuzundan kurtarmak, aynı zamanda bunları burjuva siyasi partilerini desteklemekten vazgeçirmeyi gerektirmektedir. İttifak ortak çıkarlar üzerine kurulabilir ve böyle olmalıdır da. Proletarya ve onun partileri bu sınıflara, kendilerini ilgilendiren ve burjuvazinin gerçekleştiremeyeceği toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik hedefler sunmalıdır. Eğer deneyler proletaryanın iktidarı ele geçirme ve programını gerçekleştirme iradesini doğrularsa, proletarya bu hedefleri gerçekleştirmek üzere küçük-burjuvazinin önemli bir kesiminin desteğini kazanabilir.

7. Anti-kapitalist mücadelelerin yükselişinde kadınların ve ezilen ulusal azınlıkların kurtuluş hareketi

Geleneksel olarak, örgütlü işçi hareketi "ittifaklar" sorununu

ya siyasi olarak ve seçim düzleminde (farklı partiler arasında ittifak) ya da işçi sınıfının emekçi köylülük ve küçük burjuvazinin diğer sömürülen tabakalarıyla ittifakı şeklinde tasarlamıştı. Fakat daha geçmişteki büyük proleter devrimler sırasında, özellikle Rus ve İspanyol devrimlerinde bile, toplumsal devrim ile ezilen ulusal azınlıkların kurtuluşu hareketinin bileşimi önemli bir rol oynamıştı.

Çağdaş kapitalizmin git gide daha genelleşmiş bir krize gömülmesinden bu yana (özellikle 60'lı yılların ikinci yarısından bu yana), emperyalist ülkelerdeki sosyo-politik mücadeleler "saf" proleter mücadeleler ile nüfusun tümüyle proleter olmayan geniş kesimlerinin hoşnutsuzluk ve toplumsal başkaldırı patlamaları arasındaki bir bileşimle karakterize olmakta; gençliğin başkaldırı hareketi, kadınların kurtuluşu hareketi, ezilen ulusların başkaldırı hareketi.

"Tümüyle proleter olmayan kesimler" derken tam olarak bunu söylemek istiyoruz. Gençleri, kadınları ya da ırksal ve etnik azınlıkları ideolojik veya psikolojik kriterler uyarınca, bütününde "proleter olmayan", hatta küçük burjuva olarak ele almak saçmadır. Emperyalist ülkelerin kadın nüfusunun artan bir bölümü (kimi ülkelerde bu oran daha şimdiden %50'nin üstündedir) ev kadınlarından değil, ücretlilerden müteşekkildir. Gençlerin kayda değer bir bölümü genç emekçilerden ve çıraklardan meydana gelir. ABD'de Portorikolu siyahlar, İngiltere'de İrlandalılar ve Asya ile Batı Hint adalarından gelen göçmenler, İspanya'da Basklılar ve Katalanlar –sadece üç örnek vermek gerekirse– sadece bizzat büyük ölçüde proleterleşmiş olmakla kalmazlar; aynı zamanda bütü-

nünde bu ülkelerin proletaryasının önemli bir kısmını da oluştururlar.

Gerçekte, özgül bir başkadırı durumundaki tüm kesimlerin varoluş koşulları ve kendine has talepleri üç aşikar sebepten ötürü işçi hareketi ve onun devrimci öncüsü açısından özel bir dikkat hakederler.

Öncelikle, bu kesimler genel olarak toplam proletaryanın, her bilinçli emekçinin sırf bu yüzden özel bir ilgisini gerektiren, en fazla sömürülen ve en yoksul kısmını içerirler. Sonra, bu kesimler genel olarak, hem proleter hem de kadın, genç, azınlık, göçmen, vs. olarak ikili bir tahakkümün kurbanıdırlar. Oysa, proletarya tüm ayrımcılık, baskı, toplumsal eşitsizlik biçimlerini radikal olarak bertaraf etmeksizin, ne kendini kesin biçimde özgürleştirebilir ne de özellikle ücretliliği yıkıp sınıfsız bir toplumu inşa edebilir. Son olarak, bu kesimlerin başkaldırı ve kurtuluş hareketi, yukarıda anılan ezilen kesimlerin içinde yer alan proleter olmayan kesimlerin sosyalist devrim için mücadeleyle ittifakını sağlar.

Bu ittifak kuşkusuz otomatik değildir. Devrim süreci sırasındaki toplumsal güçlerin aşırı kutuplaşmasının kadınların, gençlerin, ezilen ulus ve ırkların kurtuluşu hareketi bağrında kaçınılmaz olarak yol açacağı sınıf çatışmasının ağırlığına bağlıdır. Fakat aynı zamanda da işçi hareketinin ve özellikle de onun devrimci öncüsünün, bu ezilmişlerin uğruna mücadele ettikleri adalet davasını kahramanca üstlenme basiretlerine bağlıdır.

Devrimci marksistler kadınların, gençlerin, ezilen ulus ve halkların özerk kurtuluş hareketlerini, emekçi kitleler içindeki binlerce yıllık cinsiyetçi, ırkçı, şoven, yabancı düşmanı önyar-

gı kalıntılarını bugünden yarına silemeyecek olan kapitalizmin devrilmesinden yalnızca önce değil, sonra da haklı görürler. Onlar bu özerk kitle hareketleri içinde tüm haklı ve ilerici taleplerin en iyi savaşçıları olmaya, en geniş ve en birlikçi seferberlikleri ve mücadeleleri teşvik etmeye çaba gösterirler.

Onlar aynı zamanda sistematik olarak bütünsel siyasi ve toplumsal çözümler –işçi sınıfının iktidarı alması, kapitalist rejimin ortadan kaldırılması– uğrunda da mücadele ederler, ki bu mücadeleler olmaksızın cinsiyetçi, ırkçı ve şoven ayrımcılığa genel ve kalıcı bir çözüm bulmak mümkün değildir. Hiç de daha az sistematik olmayan bir biçimde, her türlü cinsiyet, ırk ya da milliyet farkı gözetmeksizin, kendi sınıf çıkarları için mücadelelerinde tüm ezilenlerin ve tüm proleterlerin dayanışmasının savunucuları olurlar. Bu aşırı sömürülen kesimlerin maruz kaldıkları tüm özel tahakküm biçimlerine karşı mücadele ne denli kararlı ve inandırıcı olursa, içlerindeki genel sınıf dayanışması için mücadele de o denli daha etkili olur.

Bibliyografya:

Komünist Enternasyonal'in Üçüncü Kongresi'nin Taktik Üzerine Kararı

V.İ. Lenin, *"Sol" Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı*

L. Troçki, *Fransa Nereye Gidiyor?*

L. Troçki, *Fransa'da Komünist Hareket*

E. Mandel, (Troçki'nin *Faşizme Karşı Mücadele* kitabına önsöz)

E. Mandel, *Leninist Örgüt Teorisi*

D. Guérin, *Faşizm ve Büyük Sermaye*

H. Weber, *Marxizm ve Sınıf Bilinci*

XV

Sınıfsız toplumun kurulması

1. Varılacak sosyalist hedef

Varmak istediğimiz sosyalist hedef, herkesin birbirine karşı mücadelesine dayalı burjuva toplumunun, faaliyetin esas devindiricisi olarak bireysel zenginleşmenin yerine toplumsal dayanışmayı getiren ve toplumun zenginliğinin bütün bireylerin uyumlu gelişmesini sağladığı sınıfsız bir ortakçı toplum kurmaktır.

Sosyalizmin cahil hasımlarının ileri sürdükleri gibi "bütün insanları eşit kılmak" isteminin çok ötesinde Marxistler insanlık tarihinde ilk kez olarak her bireyde bulunan sonsuz ve farklı eylem ve düşünce imkânlarının gelişmesine imkân tanımak istemektedirler. Ama *ekonomik ve toplumsal eşitliğin* insanın günlük ekmek mücadelesinin zorunluluğundan kurtuluşunun insan kişiliğinin bu tam gerçekleşmesine varmak için gerekli bir ön koşulu oluşturduğunu da kavramaktadırlar.

O halde sosyalist bir toplum *ihtiyaçlara göre üretimin kâr için üretimi* geride bırakacağı düzeyde gelişmiş bir ekonomiyi gerektirmektedir. Sosyalist insanlık pazarda parayla değiştirilmesi amaçlanan metaları üretmeyecektir. Bütün ihtiyaçlarını gidermek üzere toplumun bütün üyelerine dağıtan kullanım değerleri üretecektir.

Böyle bir toplum insanı toplumsal ve ekonomik işbölümünün zincirlerinden kurtaracaktır. Marxistler bazı insanların "yönetmek için" bazılarının da "itaat etmek için doğduklarına" ilişkin tezi reddetmektedirler. Hiç bir kimse tabiatından ötürü küçücük hayatı boyunca maden işçisi, frezeci ya da tramvay kondüktörü olmaya önceden hazırlanmış değildir. Herkesin içinde farklı bir kaç faaliyette bulunma isteği yatmaktadır: bunun doğruluğunu kavramak için işçilerin boş zamanlarında yaptıklarını gözlemek yeterlidir. Sosyalist toplumda her yurttaşın yüksek düzeydeki teknik ve entellektüel yetenekliliği hayatı boyunca, topluluğa yararlı birçok farklı iş yapmasına imkân verecektir. "Meslek" seçimi artık insanlara iradeleri dışında maddi şartlar tarafından zorlanmayacaktır. Bu seçim kendi ihtiyaçlarına kendi bireysel gelişmelerine bağlı olacaktır. Çalışma kaçılan, *zorlanmış* bir eylem olmaktan çıkıp sadece kişiliğin gerçekleşmesi haline gelecektir. İnsan nihayet kelimenin gerçek anlamında özgür olacaktır. Böyle bir toplum insanlar arasında bütün çatışma kaynaklarını yok etmeye çalışacaktır. Bu toplum bugün yıkım ve baskı hedefleri uğruna çarçur edilen dev kaynaklarını hastalıklara karşı mücadeleye, çocukta kişiliğinin oluşmasına, eğitim ve güzel sanatlara hasredecektir. İnsanlar arasındaki ekonomik ve toplumsal uyuşmazlıkları ortadan kaldırarak bütün savaş veya şiddetli çatışmaların nedenlerini ortadan kaldırmış olacaktır. Atom ve termonükleer silahlar çağında, insan türünün sadece hayatta kalma koşulu haline gelen evrensel barışı yalnız bütün dünyada sosyalist bir toplumun kurulması garanti edebilir.

2. Bu hedefe ulaşmak için gerekli ekonomik ve toplumsal koşullar

Eğer sadece mutlu bir geleceği düşlemekle yetinmiyorsak, bu geleceği elde etmek için mücadele etmek istiyorsak, insanların sınıflara bölünmüş toplumlar içinde binlerce yıl boyunca oluşmuş töre ve alışkanlıklarını tamamen alt üst edecek olan bir sosyalist toplumun kuruluşunun önceden gerçekleştirilmesi gereken ve daha az alt üst edici olmayan maddi dönüşümlere tabi olduğunu anlamamız gerekir.

Sosyalizmin kurulması herşeyden önce üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırılmasını gerektirir. (İnsanlığı genelleşmiş bir yoksulluğa terketmeksizin ortadan kaldırılamayacak olan) Büyük sanayi ve modern teknik çağında, üretim araçlarının bu özel mülkiyeti toplumun sömüren bir kapitalistler azınlığına ve sömürülen bir ücretliler çoğunluğuna bölünmesini kaçınılmaz olarak getirmektedir.

Sosyalist toplumun kurulması üreticiyi ekonomik hayatın güçsüz bir çarkı haline getiren ücretliliğin, işgücünün para şeklinde sabit bir ücret karşılığında satılmasının ortadan kaldırılmasını gerektirir. Ücretliliğin yerine üreticilerin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli bütün mallara özgürce erişilebilecek şekilde bir emek dağılımı getirilmelidir. Yalnızca insanlara *malların böylesine bir bolluğunu* sağlayan bir toplumda yeni bir toplumsal bilinç, insanların birbirlerine karşı tavırlarında yeni bir durum doğabilir.

Rekabetin, bireysel zenginleşme yarışının ve bireyler arasında sürekli bir tatminsizlik durumu yaratmayı amaçlayan reklamların baskısından kurtulan insanın ihtiyaçlarını ilerle-

yen bir şekilde rasyonelleştirmek ve tedrici bir şekilde gerçekleştirmek şartıyla böylesine bir mal bolluğu hiç de ütopik değildir. Böylece hayat düzeyindeki ilerlemeler daha şimdiden emperyalist ülkelerin nüfusunun en az yoksul bölümü için ekmek, patates, sebze, bazı meyveler, hatta yağlı süt ürünleri ve domuz eti tüketiminde bir doyma durumunu yaratmıştır. Benzer bir eğilim de iç çamaşırları, ayakkabılar ve temel mobilyalarla vs. ilgili olarak görünmektedir. Bütün bu ürünler artan bir biçimde, araya parayı sokmaksızın bedava olarak dağıtılabilirdi, üstelik bütün bunlar kolektif harcamalarda büyük artışlara gerek kalmadan gerçekleşebilirdi. Aynı imkân eğitim, sağlık hizmetleri ve ortak ulaşım gibi toplumsal hizmetler için de geçerlidir.

Ama ücretliliğin ortadan kaldırılması yalnız emeğin karşılığının ödenmesi şartlarında ve tüketim mallarının dağılımı şartlarında bir dönüşümü gerektirmemektedir. Aynı zamanda *işletmenin hiyerarşik yapısının* değişmesini de talep etmektedir; tek müdürün (atölye şeflerinin, usta-başıların vs. yardımıyla) kumandasının yerine üreticiler demokrasisi rejiminin getirilmesini talep etmektedir. Sosyalizmin hedefi insanların ekonomik hayattan başlayarak toplumsal hayatın bütün basamaklarında kendi kendilerini yönetmesidir. Bütün tayin edilmiş delegelerin seçilmiş yöneticilerle, bütün sürekli delegelerin görevlerini sırayla yerine getiren yöneticilerle yer değiştirmesidir. Ancak bu yolla tam bir eşitliğin şartlarının yaratılmasına varılabilecektir.

Bir bolluk rejimine ulaşmaya imkân sağlayacak toplumsal zenginliğe ancak hem eşitsizliğin ve üretim araçlarının kulla-

nılmamasının hem de bu araçların insanlığın çıkarlarına aykırı amaçlarla kullanılmasının yol açtığı israfı engellemeyi sağlayacak olan ekonominin *planlaması* yoluyla varılabilir. Emeğin kurtuluşu hâlâ modern tekniğin (azami güvenlik şartlarının yerine getirilmesinin ardından atom enerjisinin üretken kullanılması ve alternatif enerji kaynaklarının araştırılması, üretimin tam bir otomatikleşmesine imkân sağlayan elektronik ve telekumanda) insanı ağır, zararlı, aptallaştırıcı işlerden giderek kurtaran olağanüstü gelişmesine tabi bulunmaktadır. Böylece tarih sosyalizme karşı yöneltilen "Sosyalist bir toplumda bu aşağılık işleri kim yapacak" şeklindeki şu eski bayağı itiraza cevap vermektedir.

Üretimin insanlık için en verimli şartlarda azami gelişmesi, "ileri" ve "bağımlı" ülkeler şeklinde eklemleşmeyi ortadan kaldıracak derinlemesine değişecek olan uluslararası iş bölümünün korunmasını ve genişletilmesini, sınırların ortadan kaldırılmasını ve ekonominin dünya ölçüsünde planlanmasını gerektirmektedir. Sınırların ortadan kaldırılması ve insan türünün gerçek birleşmesi zaten uluslar arasında ekonomik ve sosyal eşitsizliği ortadan kaldırmak için tek araç olan sosyalizmin psikolojik buyruğudur. Sınırların ortadan kaldırılması hiç bir şekilde her ulusun kendisine özgü kültürel kişiliğinin ortadan kaldırılması anlamına gelmez; aksine bu kişiliğin bugün olduğundan çok daha çarpıcı bir şekilde kendine ait olan alanda ifadesini bulmasına imkân sağlayacaktır.

İşletmelerin işçiler; ekonominin işçi konseylerinin kongresi; toplumsal hayatın bütün alanlarının ilgili topluluklar tarafından yönetilmesi de, eğer hayali olması istenmiyorsa, ger-

çekleşmek için maddi şartlara gerek duyar. *İşgününün köklü bir şekilde kısaltılması* –gerçekte yarım işgününün yürürlüğe girmesi– üreticilerin işletmeleri ve komünleri yönetecek zaman bulmaları için ve yeni bir profesyonel yöneticiler tabakasının oluşmaması için zorunludur.

Yüksek öğrenimin genelleşmesi –ve erkekle kadının tüm olgun hayatları boyunca "araştırma zamanı" ile "çalışma zamanı" arasında yeni bir dağılım– kol emeği ile kafa emeğinin ayrılığının giderek yokolması için kaçınılmazdır. *Kadınların ücret, temsil edilme, ve yüksek düzeyde beceri kazanma alanında kesin eşitlik kazanmaları,* cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizlik yok olduktan sonra da varlığını korumaması için kaçınılmazdır.

3. Bu hedefe varmak için gerekli siyasi ideolojik psikolojik ve kültürel şartlar

Sınıfsız bir toplumun kurulması için gerekli maddi şartlar zorunlu ama yeterli olmayan şartlardır. Sosyalizm ve komünizm üretici güçlerin gelişmesinin, kıtlığın ortadan kalkmasının, insanlığın teknik ve entellektüel beceri düzeyinin yükselmesinin otomatik bir sonucu olmayacaktır.

Binlerce yıllık sömürünün, baskının ve özel zenginleşme arzusunu teşvik eden toplumsal şartların sonucu olan alışkanlıkları, töreleri ve kafa yapılarını da aynı şekilde dönüştürmek gerekir.

Herşeyden önce hakim sınıfların elinden bütün siyasi iktidar alınmalı ve onların bu iktidarı yeniden ele geçirmeleri engellenmelidir. Önce sürekli ordular yerine genel olarak çalı-

şanların silahlandırılması, sonra da giderek artan bir şekilde bütün silahların imha edilmesi ve bu silahları üretmek isteyen bir azınlığın egemenliğinin kurulmasına taraftar olabilecek kişilerin imkânsızlık içinde bırakılmaları bu hedefe varmak için imkân sağlamalıdır.

İşçi konseylerinin demokrasisi; bütün siyasi iktidarın bu konseyler tarafından kullanılması; zenginliklerin üretimi ve dağıtımı üzerinde kamu denetimi; büyük siyasi ve ekonomik kararlara varacak tartışmaların en geniş şekilde yayılması; bütün çalışanların haber alma ve kamuoyu oluşturma araçlarına erişebilmeleri; işte bir baskı ve sömürü rejimine herhangi bir dönüşü artık imkânsız kılacak şartların sürekliliğini garanti altına alacak önlemler bunlardır.

Sonra üreticilerin varlıklarının güvence altında olduğuna *alışmaları* ve çabalarını bekledikleri özgül ödüllenmelere bağlı olarak *ölçmekten* vazgeçmeleri için elverişli şartları yaratmak sözkonusu olacaktır. Bu psikolojik devrim ancak, deneyin insanlara sosyalist toplumun gerçek anlamda ve sürekli olarak, herkesin toplumsal zenginliğe katkısı ölçülmeksizin temel ihtiyaçlarını tatmin etmeye, fiilen garanti ettiğini öğrettiği zaman yükselebilecektir. Temel giyim ve gıda mallarının; kamu hizmetlerinin, sağlık hizmetlerinin; eğitimin, kültürel hizmetlerin bedava oluşu iki üç kuşak boyunca işlerliğini koruduğu takdirde, bu hedefe varmak mümkün olacaktır. Bu andan itibaren çalışma, "hayatını kazanmak" veya günlük tüketimini güvence altına alma amacını taşımaktan çıkacak ve her bireyin herkesin gelişmesi ve iyi durumda olmasına katkıda bulunmasının aracı olan yaratıcı faaliyetinin bir gerekliliği haline gelecektir.

Ataerkil aileden, otoriter ve fildişi kulesi okuldan, fikirlerin ve "kültürel ürünlerin" pasif bir şekilde tüketiminden oluşan baskı yapılarının köklü bir dönüşümü bu toplumsal ve siyasal dönüşümlerle bir arada gidecektir.

Proletaryanın diktatoryası hiçbir bilimsel, edebi, kültürel veya sanatsal akımı baskı altına almayacaktır. Komünist fikirlerin üstünlüğünden emin olduğu için fikirlerden korkmayacaktır. Bununla birlikte çeşitli fikirlerin varolmasının sonucu olarak belirecek ideolojik mücadelelerin karşısında tarafsız olmayacaktır; kurtulan proletaryanın eski kültürün en iyi ürünlerini özümlemesi ve gelecek insanlığın birleşmiş komünist kültürünün unsurlarını ilerleyen bir şekilde kurması için en elverişli şartları yaratacaktır.

Komünizmin kuruluşuna damgasını vuracak olan kültür devrimi, herşeyden önce insanların kültürlerini yarattıkları, pasif tüketici yurttaşlar kitlesinin aktif ve yaratıcı kültür üreticilerine dönüştükleri şartların devrimi olacaktır.

Komünist bir dünya yaratmak için aşılması gereken en büyük engel sanayi açısından ileri ülkeler ile azgelişmiş ülkelerin kişi başına üretim ve hayat düzeyini ayıran dev uçurumdur. Marxizm kararlı bir şekilde sadece çileciliğe ve kıtlığa dayalı bir komünizm biçimindeki gerici ütopyayı reddeder. Güney yarı-küre halklarının toplumsal ve ekonomik hayatlarının gelişmesi yalnız dünya ekonomisinin sosyalist bir planlamasını değil, buna ek olarak maddi kaynakların bu halklar yararına köklü bir biçimde yeniden dağılımını gerektirmektedir.

Yalnızca bugün Kuzey yarı-küre işçi sınıfının önemli bir kısmında hayatiyetlerini koruyan bencil, miyop ve küçük bur-

juva düşünüş tarzlarının dönüştürülmesi bu hedefe varmayı mümkün kılacaktır. Bu amaçla enternasyonalist eğitim böyle bir yeniden dağılımın Kuzey yarı-küredeki yığınların hayat düzeyinde bir gerileme doğurmaksızın gerçekleşebileceğini gösteren bolluk alışkanlığıyla bir arada yürümelidir.

4. Sınıfsız toplumun aşamaları

Bir yüzyılı aşkın bir süreden beri –yani Paris Komünü'nden beri– ceryan eden proleter devrimlerinin daha şimdiden zenginleşmiş deneyinden yola çıkarak sınıfsız bir toplumun kuruluşunda üç aşama ayırdedilebilir:

– *Kapitalizmden sosyalizme geçiş aşaması*; bu aşama proletarya diktatörlüğünün varolduğu; önemli ülkelerde kapitalizmin varlığını koruduğu; para ekonomisinin ve meta üretiminin kısmen varlığını sürdürdüğü; bu aşamaya girmiş ülkelerde bir çok toplumsal sınıf ve tabakanın varlığını koruduğu ve dolayısıyla bütün sermayenin egemenliğine geri dönüş taraftarlarına karşı, çalışanların çıkarlarını savunmak için devletin varlığını koruması gerektiği aşamadır.

– *Sosyalizm aşaması*; sosyalizmin kuruluşu bu aşamada tamamlanmıştır ve bu aşama toplumsal sınıfların yokoloşu ("Sosyalizm sınıfsız toplumdur" diyor Lenin); meta ve para ekonomisinin ortadan kalkması; devletin ortadan kalkması ve yeni toplumun uluslararası zaferi ile belirlenmektedir. Bununla birlikte sosyalist aşama boyunca herkesin ödüllendirilmesi (temel ihtiyaçların bedava tatmin edilmiş olması dışta tutularak) topluma sağlanan emek miktarına bağlı olarak ölçülmeye devam edecektir.

– *Komünizm aşaması*; bu aşama "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" ilkesinin bütünsel olarak uygulanmasıyla; toplumsal işbölümünün ortadan kalkmasıyla; kafa ve kol emeği arasındaki ayrılığın ortadan kalkmasıyla; şehirle köy arasındaki ayrılığın ortadan kalkmasıyla belirlenmektedir. İnsanlık hiçbir ayrı organa gerek kalmadan kendi kendilerini yönetebilecek, eski niteliğine kavuşmuş bir doğal çevreyle bütünleşmiş ve ekolojik dengenin bozulma tehlikelerine karşı korunmuş üretici-tüketicilerin özgür komünleri biçimi altında yeniden örgütlenecektir.

Bununla birlikte bürokratik bir tabakanın iktidar tekelinden yakasını kurtarmış olan –yani çalışanların gerçek bir iktidarının olduğu– kapitalizm-sonrası bir toplum karşısında bulunulduğunda bu aşamaların birbirini izlemesini belirlemek için hiçbir devrim, hiçbir ani kesinti gerekmeyecektir. Bu aşamalar üretim ilişkilerinin ve toplumsal ilişkilerin evrimi sonucu olacaklardır. Bu aşamalar meta kategorisinin, paranın, toplumsal sınıfların, devletin, toplumsal işbölümünün ve bütün eşitsizlik ve toplumsal ilişkilerin evriminin sonucu olacaklardır. Bu aşamalar meta kategorilerinin, paranın, toplumsal sınıfların, devletin, toplumsal işbölümünün ve bütün eşitsizlik ve toplumsal mücadeleler geçmişinin sonucu olan kafa yapılarının ilerleyen bir *sönümlenmesinin* ifadesi olacaktır. Sorunun özü derhal bu sönümlenme süreçlerini *başlatmak* ve bunları gelecek kuşaklara bırakmamaktır.

İşte bizim komünist ülkümüz budur. Bu ülkü insanlığın karşı karşıya bulunduğu canalıcı sorunların tek çözümünü oluşturmaktadır. Hayatını bunun gerçekleşmesine adamak

türümüzün geçmişteki ve bugünkü en iyi evlatlarına, en yılmaz düşünürlerine, emeğin kurtuluşunun en cesur savaşçılarına layık bir akıllılık ve yüreklilik göstermek olacaktır.

Bibliyografya

Karl Marx	*Gotha Programı'nın Eleştirisi*
F. Engels	*Anti-Dühring* (3. Bölüm. "Sosyalizm")
V.İ.Lenin,	*Devlet ve İhtilal*
Buharin ve	
Preobrajenski	*Komünizmin ABC'si*
L. Troçki	*Edebiyat ve Devrim*
L. Troçki	Gündelik Hayatın Sorunları
P. Lafargue	*Tembellik Hakkı*

XVI
Materyalist diyalektik

1. Evrensel hareket

Önceki onbeş bölümü kısaca gözden geçirir, bunları bir ek formülle özetlemeye çalışırsak, şu formülden iyisini bulamayız: herşey değişmektedir, her şey kesiksiz bir hareketlilik içindedir.

İnsanlık sınıfsız ilkel toplumdan sınıflara bölünmüş topluma geçmiştir; bu toplum da yerini yarının sınıfsız toplumuna bırakmaktadır. Üretim tarzları birbirini izlemektedir; hatta bu üretim tarzları yok olmadan önce bile sürekli değişmelerden geçmektedirler. Bugünün hakim sınıfı Roma imparatorluğuna hakim olan köle sahipleri sınıfından çok farklıdır. Çağdaş proletarya Orta Çağ serfinden bambaşkadır. XIX. yüzyıl başının küçük imalatçı kapitalisti ile bugünün Bay Rockefeller'i veya Rhône-Poulenc tröstünün başı arasında dünya kadar fark vardır. Herşey değişmektedir, herşey kesiksiz bir hareketlilik içindedir.

Bu evrensel hareketliliği yalnız insan toplumlarının tarihinde değil gerçekliğin her düzeyinde bulabiliriz. Bireyler merhametsiz bir kadere bağlı olarak değişmektedirler. Doğarlar, büyürler, olgunlaşırlar, yetişkin olurlar sonra çökmeye başlar ve ölürler. Bu kader bireyleri olduğu gibi canlı türleri

de etkiler. İnsan türü her zaman varolmamıştır. Üçüncü zamanın (Jeoloji'de) dev sürüngeleri gibi gezegenimizde bir zamanlar yaşayan türler yok olmuşlardır. Başka bitki ve hayvan türleri de bugün gözlerimizin önünde, kısmen de kapitalist üretim tarzının yeryüzünün ekolojik yapısında ortaya çıkardığı anarşik düzen bozukluklarının sonucu olarak, yok olmaktadırlar. Gezegenimizin de ebedi bir hayatı yoktur; enerji kaybı onu bir gün yok olmaya acımasızca mahkûm etmektedir. Ayrıca gezegenimiz her zaman var olmamıştır. Kendisi de evrendeki sayısız yıldız kümelerinden biri olan bir gezegenler arası yıldız kümesinde doğmuştur.

Evrensel hareket, evrim, bütün varlığa hükmetmektedir. Bu varlık maddidir. Maddenin temelinde kendileri de daha küçük parçacıklardan oluşan atomlar vardır. Atomlar bileşimi molekülleri, moleküller de kendi aralarında yeryüzü kabuğunun ve atmosferin çeşitli temel elementlerini oluştururlar. Oksijen ve hidrojen belirli bir bileşim içinde (H_2O) suyu oluştururlar; başka moleküller de metalleri, asitleri, bazları oluştururlar.

İnorganik maddenin evrimi belirli şartlar altında organik maddenin doğuşuna yol açmıştır. Bu da canlı türlerin bitkilerin ve hayvanların, evrimini yaratmıştır. Bu evrim boyunca daha üstün canlılar, memeliler doğmuştur ki insan türünü doğuracak olan maymunsular bu ailedendirler.

2. Hareketin mantığı olarak diyalektik

Bütün varlığa evrensel bir hareket hükmettiğine göre, maddenin hareketi, insan topluluğunun hareketi ve bilgimizin hareketi (bilimin, insan düşüncesinin) arasında ortak çizgiler ileri

sürülebilmelidir. Nitekim Marx ve Engels'in maddeci diyalektiği evrensel hareketin ortak çizgilerini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır.

O halde diyalektik veya hareketin mantığı üç düzeyde kendini göstermektedir:

– Doğanın diyalektiği; tümüyle nesnel diyalektik, yani insanın tasarılarından, niyetlerinden, ya da ileri sürdüğü gerekçelerden bağımsız ve insanlık tarihini doğrudan doğruya etkilemeyen diyalektik. Bu, insanlığın, üretici güçlerin gelişmesiyle doğanın kanunlarından kendi doğal ortamını yeniden şekillendirmek için yararlanamayacağı anlamına gelmemektedir.

– Tarihin diyalektiği; başta geniş ölçüde nesnel olan bu diyalektiğin içinde, proletaryanın önceden hazırlanmış bir programa göre toplumu yeniden kurma tasarısı (bu tasarının gerçekleşmesi ve hazırlanması maddi, nesnel, önceden varolan, insanların iradesinden bağımsız olan şartlara bağlı olsa dahi) devrimci bir dönüm noktası oluşmaktadır.

– Bilginin (insan düşüncesinin) diyalektiği; bu diyalektik bir özne-nesne diyalektiğidir; bilinmesi gereken nesnelerle (her bilimin ayrı ayrı nesneleri) bunları anlamaya çalışan ve toplumsal durumlarıyla, elleri altında bulunan ve geçmişten miras aldıkları araçlarıyla –hem çalışma araçları hem de kavramlar– bu araçların güncel toplumsal faaliyet sayesinde dönüştürülmesiyle vs. şartlanmış olan öznelerin eylemi arasındaki karşılıklı bir etkileşimin sonucudur.

Nesnel diyalektiğin bulunmasının da bilgiler ve insan düşüncesi tarihinin bir evresi olduğu gözönüne alınırsa (diyalektik önce Herakleitos gibi Yunan filozofları tarafından bulun-

muş, Spinoza tarafından yeniden ele alınmış ve Hegel tarafından mükemmelleştirilmişti) bütün diyalektiği özne-nesne diyalektiğine indirgemek eğilimine kapılınabilirdi. Ama bu bir yanılgı olurdu. Açıktır ki doğanın diyalektiği ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere bütün bildiklerimizi, beynimiz, düşüncelerimiz ve toplumsal varlık şartlarımız tarafından belirlenen toplumsal praksisimiz aracılığıyla bilmekteyiz. Ne var ki bu apaçık olgu hayatın insan düşüncesinden daha eski olmasını; bütün bu hareketin insanın veya onun düşüncesinin varlığından ve eylemlerinden bağımsız bir hareket olmasını bilebilmemizi –ve doğrulayabilmemizi, bir çok pratik kanıtlarla doğrulandığını görebilmemizi– hiç de engellemez. İşte "nesnel maddeci diyalektik" kavramının anlamı budur.

Dahası, bilgilerimiz mükemmelleştikçe ve gitgide daha bilimsel hale geldikçe, bilgi gerçekliğe yaklaştıkça (bilgi ile gerçeklik arasında, özellikle gerçekliğin kesiksiz bir değişim içerisinde olmasından dolayı, tam bir özdeşliğin olması mümkün değildir), bilginin ilerleyişi maddenin nesnel hareketini gitgide daha yakından izlemektedir. Bilimsel düşüncemizin diyalektiği, maddeci diyalektik gerçeği yakalayabilir. Çünkü kendi hareketi maddenin hareketine gitgide daha çok uymaktadır. Çünkü uygulamakta olduğu bilginin, yani gerçeğin düşünceyle kavranışının kanunları, nesnel gerçekliğin evrensel hareketine hükmeden kanunlara gitgide daha çok uygun düşmektedir.

Doğa bilimlerinin gelişimiyle toplumsal bilimlerin yani toplumsal hayatta araştırma konusu olabilecek herşeyle ilgili bilgilerimizin gelişimi arasında (bu bilgilere doğa bilimlerini de içermek üzere bütün bilimlerin gelişiminin kökenleri ve di-

yalektiği de dahil olmalıdır) önemli bir farklılığın olduğunu belirtmek gerekir.

Doğa bilimlerinin gelişimi de tarihsel ve toplumsal olarak belirlenmiştir. İnsanlar, hatta en yürekli, en üstün zekalılar dahi, her çağda ancak belli bilimsel sorunları karşılarına alabilir ve çözebilirler. İnsanlar edindikleri bilgilere ve gördükleri eğitime bağlıdırlar. Bu şartlar altında ve maddi dönüşümlerle ilişkili olarak –özellikle iş aletleri ve bilimsel araştırma araçlarının dönüşümü– yeni sorunsallar doğar. Ama söz konusu olan maddi sınıf çıkarlarına dolaysız olarak bağlı bir belirleniş değil, *dolaylı* bir belirleniştir.

Toplumsal bilimlerde durum farklıdır. Bu bilimler sınıflı toplumun örgütlenişini ve yapısını çok daha yakından ilgilendirmektedirler. "Geçmişten devralınmış ve edinilmiş düşünceler"in ağırlığı, bu düşünceler gerek toplumsal tutuculuğun gerekse de toplumsal devrimin *çıkarlarının* ideolojik düzeyde *ifadesi*nden ibaret olduğu ölçüde daha fazladır. Söz konusu olan çıkarlar kesin olarak antagonist sınıf tavırlarına varırlar. Filozoflar, tarihçiler, iktisatçılar, sosyologlar, antropologlar gerek kurulu düzeni korumak, gerekse de şu veya bu sınıfın "kurulu düzeninin yıkılmasını örgütlemek" için "gizli bir çalışmaya" atılmış, güvenilir "ajanları" değilseler de, toplumsal bilimlerin toplum tarafından belirlenişinin doğa bilimleri için olduğundan çok daha dolaysız ve aracısız olduğu besbellidir. Öte yandan, toplumsal bilimlerin *nesne*si, zorunlu olarak, incelenen olguların bağlı olduğu toplumların tarih ve yapısı tarafından *dolaysız olarak* belirlenmiştir. Doğa bilimlerinin nesnesi içinse bu sözkonusu değildir.

3. Diyalektik ve formel mantık

Diyalektik ya da hareketin mantığı, formel mantık ya da statik mantıktan ayrılmaktadır. Formel mantık üç temel kanuna dayanmaktadır:

– a. Özdeşlik Kanunu, A; A'ya eşittir; bir şey her zaman kendisine eşittir.

– b. Çelişki kanunu; A;A-olmayan'dan farklıdır; A hiçbir zaman A-olmayana eşit olamaz.

– c. Üçüncü şıkkın imkânsızlığı kanunu; ya A, ya da A- olmayan vardır; birşey aynı zamanda hem A hem A-olmayan olamaz.

Bir anlık düşünme formel mantığı belirleyen şeyin, hareketi, değişimi, parantez içine alma teşebbüsünden ibaret olduğu sonucuna varmamıza yetecektir. Yukarıda saydığımız bütün kanunlar, eğer *hareketi soyutlarsak* doğrudur. A değişmediği sürece kendisine eşittir. A zıddına dönüşmediği sürece A-olmayan'dan farklıdır. A ile A-olmayanı bir araya getiren bir hareket olmadığı sürece ya A yada A-olmayan vardır, vs. İpek böceğinin (krizalit) kelebeğe, ergen insanın yetişkine *dönüşmesi* karşısında "özdeşlik kanunu" gözle görünür şekilde yetersiz kalmaktadır.

Hareketi, dönüşümü, değişimleri soyutlamak iki açıdan yararlıdır. İlk önce olguları birbirlerinden ayırdetmek ve sürekli olarak incelemek açısından yararlıdır ki, bu hiç kuşkusuz söz konusu olgular hakkında bilgilerimizi derinleştirmemize imkân sağlar; ikinci olarak da ortaya çıkan değişimler sonsuza kadar uzadıkları zaman ve dolayısıyla ilgililer tarafından ihmal edilebildikleri ölçüde bu soyutlama pratik açıdan yararlıdır.

Bakkaldan önceden ambalajlanmış bir kilo şeker alırsam terazi tarafından sağlanmış olan 1 kg şeker =1 kg eşitliği benim için satın almanın pratik hedefi açısından yeterlidir ve doğrudur. Nitekim kahveme şeker katabilmek ve mutfak giderlerini dengede tutabilmek açısından bu paketin gerçek ağırlığının bir kilo değil de 999,9887 gram veya buna karşılık bir diğer paketin 999.99999 gram olması benim için fazla önemli değildir. Bu denli küçük farklılıklar pratik açısından geçerli bir şekilde ihmal edilebilirler.

İşte formel mantığın hem teoride hem de pratikte hâlâ kullanılagelişi bundandır. İşte maddeci diyalektiğin formel mantığı reddetmeyip onu bütünleştirmesi, onu geçerli bir tahlil ve bilgi aracı olarak kabul etmesi de bundandır. (Ama bu geçerlilik, ancak bu mantığın sınırları kavrandığı takdirde, yani hareket olgularına ve değişim süreçlerine uygulanamayacağı anlaşıldığı takdirde söz konusudur.) Bu tür olgularla karşılaşıldığında diyalektiğin, hareketin mantığının, formel mantığının kategorilerinden farklı olan kategorilerine başvurmak zorunludur.

4. Çelişkinin fonksiyonu olarak hareket

Hareket, doğasından ötürü, bir geçiş, bir aşamadır. Statik bir bakış açısından bir nesne aynı anda (bu sonsuz ölçüde kısa bir an değilse) iki farklı yerde bulunamaz. Dinamik bakış açısından bir nesnenin hareketi açıkça onun *bir noktadan bir diğerine geçmesidir*.

O halde diyalektik, veya hareketin mantığı, herşeyden önce hareketin kanunlarını, büründüğü biçimleri inceler. Bu kanunları ve biçimleri iki görünüm altında inceleyeceğiz: çeliş-

kinin bir fonksiyonu olarak hareket; bütünlüğün bir fonksiyonu olarak hareket.

Her hareket her zaman için bir başka şeye neden olmuştur. Nedensellik bütün bilimlerin bir temel kategorisi olduğu gibi diyalektiğin de temel kategorilerinden biridir. Nedenselliği inkar etmek son tahlilde bilginin mümkün olduğunu inkar etmektir.

Her hareketin, her değişimin son nedeni, değişen nesnenin iç çelişkileridir. Her nesne, her olgu, son tahlilde, kendi iç çelişkilerinin etkisiyle değişir, hareket eder, başkalaşır, dönüşür. Bu anlamda sık sık ve haklı olarak diyalektik, çelişkiler bilimi diye adlandırılmıştır. Hareketin mantığı, çelişkilerin mantığı, diyalektiğin pratik anlamda özdeş iki tanımıdır.

O halde her nesnenin, her olgunun veya her olgular bütünü veya demetinin tahlili, bunların çelişki içindeki kurucu unsurlarının hangileri olduğunu ve bu çelişkilerin başlattığı hareketin, dinamiğin ne olduğunu belirtmeyi amaçlamalıdır.

Bu şekilde, bütün çalışmamız boyunca toplumun bağrında antagonist toplumsal sınıfların varlığının sınıflı toplumların tarihine nasıl hükmettiğini belirttik. Daha geniş olarak, ilkel sınıfsız toplumu, sınıflara bölünmüş toplumu ve gelecek sosyalist toplumu bir arada değerlendirerek, üretici güçlerin gelişmesinin (insanın doğa üzerindeki hakimiyet derecesi) belli dönemlerde ulaştığı düzeyle, son tahlilde bu üretici güçlerin daha *önceki* gelişme düzeylerinden doğan üretim ilişkileri ve toplumsal örgütlenme arasındaki çelişkinin insanlığın tüm evrimine hükmettiğini söyleyebiliriz.

Basitleştirmek, aşırı ölçüde şemalaştırmak şartıyla, diya-

lektik mantığın (ya da hareketin mantığının) temel kategorilerini sağlayan hareketin şu kanunlarını ya da büründüğü temel biçimleri sıralayabiliriz;

a. *Zıtların birliği ve mücadelesi.*

Hareketten söz eden çelişkiden söz ediyor demektir. Çelişkiden söz eden ise birbirine zıt unsurların bir arada varoluşundan, bu unsurların hem birarada varoluşundan hem de birbirleriyle mücadelesinden söz ediyor demektir. Bütünsel türdeşlik varsa, yani birbirine zıt unsurlar mevcut değilse, çelişki yoktur, hareket yoktur, hayat yoktur, varlık yoktur.

Çelişik unsurların varlığı hem yapılaşmış bir bütünlük içinde, bu unsurların her birinin kendine ait bir yere sahip olduğu bir bütün içinde bir arada bulunmalarını, hem de bu unsurların bütünü kırmak için mücadelelerini içerir. Sermaye ve ücretli emeğin, burjuvazi ile proletaryanın *aynı anda* karşılıklı varlıkları olmadan kapitalizmin olması mümkün değildir. Bu unsurlardan her biri, bir diğeri olmadan varolamaz. Ama bu her birinin diğerini sürekli olarak bastırmaya ve proletaryanın sermaye ve ücretliliği yok etmeye, yani kapitalizmi aşmaya çalışmadığı anlamına gelmez.

b. *Nicel değişimler ve nitel değişimler.*

Hareket, olguların yapılarını (veya niteliğini) koruyarak değişim biçimini alır. Bu halde çoğu kez hissedilmeyen nicel bir değişimden söz edeceğiz. Belirli bir "sınır"dan sonra nicel değişim nitel bir değişime dönüşür. Bu "sınır"dan itibaren değişim tedrici olacak yerde "sıçrama" ile gerçekleşir. Yeni bir "nitelik" belirir. Küçük bir köy tedricen büyük bir köye, bir kasabaya, küçük bir şehire dönüşebilir. Ama bir köy ile bir şehir arasında

yalnız bir nicelik farkı (nüfus ve inşaat sayısı gibi) yoktur. Aynı zamanda bir nitelik farkı da vardır. Nüfusun çoğunluğunun mesleki faaliyeti değişmiştir. Çiftçinin yerine işçi ve memur önem kazanmıştır. Yani köyde hiç varolmayan yeni toplumsal sorunlar getiren yeni bir toplumsal ortam doğmuştur. Aralarında yeni çelişkilerle yeni toplumsal sınıflar belirmektedir.

c. *Olumsuzlama ve aşma.*

Her hareket, kendi olgularının bazılarını olumsuzlama, nesneleri zıtlara dönüştürme eğilimi taşır. Hayat ölümü yaratır. Sıcaklık ancak soğuğun bir işlevi olarak kavranabilir. Sınıfsız bir toplum sınıflara bölünmüş toplumu, o da yeni bir sınıfsız toplumu yaratır. Ama "saf" olumsuzlamayla "olumsuzlamanın olumsuzlanmasını", yani çelişkinin yüksek bir düzeyde aşılmasını birbirlerinden ayırdetmek gerekir. Olumsuzlamanın olumsuzlaması aynı zamanda hem bir olumsuzlamayı, hem geçmişin korunmasını hem de daha yüksek bir düzeye yükselişi ifade etmektedir.

İlkel sınıfsız toplum aslında yoksulluğuna ve doğa güçlerine hemen hemen tamamen tabi oluşuna bağlı olarak, kendi içinde yüksek düzeyde bir kenetlenmeye sahipti. Sınıflara bölünmüş toplum, insanın doğa güçleri üzerindeki hakimiyetinin üstün bir aşamasıdır ama buna karşılık toplumsal örgütlenme içinde bir çelişki, derin bir parçalanma vardır. Yarının sosyalist toplumunda bu olumsuzlanma aşılacaktır. İnsanın doğa üzerinde hakimiyetinin daha yüksek bir biçimi, bu kez sınıfsız bir toplumun varlığı sayesinde aynı şekilde daha üstün bir toplumsal kenetlenme ve işbirliği biçimi ile birleşik olacaktır.

5. Bilgi diyalektiğinin birkaç ek sorunu

a. *İçerik ve biçim.*

Her hareket zorunlu olarak bir çok duruma göre değişebilen, birbirini izleyen biçimlere bürünür. Daha önceden bürünmüş olduğu şu veya bu biçimi otomatik olarak değiştiremez. Bu biçim direnir ve bu direncin kırılması gerekir. Biçim içeriğe uygun düşmelidir, fakat ancak belli bir noktaya kadar uygun düşebilir. Biçimin daha kalıplaşmış yapısı, kalıplaşmış olan herşeyin zıddı olan hareketle her türlü mutlak ve sürekli bir uygunluğa ters düşer.

Biçimle içerik arasındaki bu çelişkili ilişkinin iyi bir örneği üretim ilişkileri ile üretici güçlerin diyalektiği tarafından sunulmuştur. Üretici güçlerin gelişebilmeleri için zorunlu olarak insanların belirli toplumsal örgütlenme biçimlerinin içine girmeleri gerekir: köleci, feodal, kapitalist üretim ilişkileri vs. Önce, emeğin ve üretimin, ortalama emek üretkenliği açısından daha önceki bir biçimden üstün olan her yeni örgütlenme biçimi, üretici güçlerin atılımını harekete geçirir. Ama belli bir noktadan itibaren bu örgütlenişin kendisi de üretici güçlerin daha ileri bir gelişmesine köstek olur. Bu biçimin kırılması ve insanlığın maddi ve entellektüel ilerleme altında yeni bir 'ileri sıçrayışı'na imkân sağlamak üzere yeni ve daha üstün bir üretim ilişkileri bütünüyle yer değiştirmesi gerekir.

b. *Nedenler ve sonuçlar*

Her hareket içiçe geçmiş bir nedenler ve sonuçlar zinciri olarak görünür. İlk bakışta içinden çıkılmaz bir karşılıklı etkileşim, neden ve sonuçları birbirine karıştırır. Ücretliliğin nedeni, bir toplumsal sınıfın tekeli haline gelmiş üretim araçla-

rının özel olarak mülk edinilmesidir. Ama bu tekel de zaten ücretliliğin sonucu olarak varlığını korumaktadır. Ücretler işçilerin üretim araçlarına sahip olmalarına imkân tanımamaktadır. Ücretliler kapitalist tarafından mülk edinilen ve üretim araçlarının burjuva mülkiyetine dönüşen bir artık-değer yaratmaktadır. Ve bu böylece devam etmektedir.

Bu *karışıklık* içinde kaybolmamak ve kısır ve yavan bir eklektizm içine düşmemek için *genetik* yöntemi uygulamak, yani söz konusu sorunun *tarihsel kökenini* araştırmak gerekir. Böylece sermaye ve artık-değerin ücretlilikten *önce* varoldukları; bunların üretim alanının dışında doğduğu; ücretlilik-sermaye-ücretlilik şeklindeki görünüşte kapalı sebepler sonuçlar çevrimini kıran bir *ilkel sermaye birikiminin* olduğu görülecektir.

c. *Genel ve özel.*

Her hareketin, her olgunun yalnız kendine özgü olan özel belirtileri vardır. Aynı zamanda bu özgül çizgilere rağmen her hareket, her olgu ancak geniş ve daha genel bir bütünlük çerçevesi içinde kavranabilir, anlaşılabilir ve açıklanabilir. XIX. yüzyıl İngiliz kapitalizmi ne XX. yüzyılın ikinci yarısındaki İngiliz kapitalizmine ne de bugünün Amerikan kapitalizmine özdeştir. Bunların her biri bir yüzyıllık süre içinde çok değişmiş olan bir dünya ekonomisinin içine özel bir biçimde yerleşmiş, *özel bir toplumsal formasyonu* temsil etmektedir. Bununla birlikte ne Viktorya çağının İngiliz kapitalizmi, ne bugünün çökmekte olan İngiliz kapitalizmi, ne de çağdaş Amerikan kapitalizmi genel olarak kapitalizmi belirleyen genel gelişme kanunlarının dışında anlaşılamazlar. Genelin ve özelin diyalektiği sadece "genel"in ve "özel"in tahlilini "birleştir-

mek"le yetinmez. Aynı zamanda özeli genel kanunlara bağlı olarak açıklamaya ve genel kanunları belli bir sayıda özel etkenin bir fonksiyonu haline getirmeye çalışır.

d. *Mutlak ve göreli.*

Hareketi, evrensel değişimi anlamak, sonsuz sayıda geçiş durumlarının varlığını anlamaktır. "Hareket, sürekliliğin ve süreksizliğin birliğidir" (Hegel). Bu nedenle diyalektiğin temel belirtilerinden biri şeylerin göreliliğini anlamaktır; kategoriler arasında *mutlak* duvarlar yükseltmeyi reddetmektir; zıt unsurlar arasında aracılar aramaktır. Evrenin evrimi hayatla ölüm, bitkiyle hayvan türleri, memelilerle kuşlar, maymunlarla insan arasında, bütün bu kategoriler arasındaki farklılıkları göreli hale getiren melez olguların veya "geçiş" durum ve hallerinin var olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte diyalektik çoğu kez öznelci (sübjektivist) bir biçimde "şeyleri birbirine karıştırma sanatı" veya "aykırılıkları savunma sanatı" olarak kullanılmıştır. Gerçeğin bilinmesinin aracı olan bilimsel diyalektik ile öznelci diyalektik veya *sofistik* arasındaki farklılık da tam olarak kategoriler ve olgular arasındaki göreliliğin sofistlerde mutlak birşey haline gelmesinden ibarettir. Bunlar kategorilerin göreliğinin, mutlak bir görelilik değil, sadece kısmi bir görelilik olduğunu ve *göreliliği de sırasında görelileştirmek* gerektiğini unutmaktadırlar (veya unutmuş görünmektedirler.)

Bilimsel diyalektik geçiş durumlarının varlığı ile, ölüm ile hayat arasındaki "mutlak" farklılığın yıkıldığını söyler. Herşey görelidir; o halde hayat ile ölüm arasındaki farklılık da –eğer yok değilse– ancak tamamen görelidir diye devam eder sofist-

ler. Hayır, diye diyalektikçi karşı çıkar: hayat ile ölüm arasındaki farklılıkta yalnız görece bir şey değil, mutlak birşey de vardır. Sayısız ara aşamalar olması şeklindeki tartışılmaz gerçekten, ölümün hayatın olumsuzlanması olduğunu reddetmek gibi saçma bir sonuç çıkarmamak gerekir.

6. Bütünlüğün bir fonksiyonu olarak hareket —Soyut ve somut.

Her hareketin her zaman ele alınan olgunun veya olgular demetinin iç çelişkilerinin bir fonksiyonu olduğunu gördük. Bununla birlikte her olgu –bu canlı bir hücre, farklı türlerin bir arada yaşadığı bir doğal ortam, bir insan topluluğu, gezegenler arası bir sistem veya bir atom olsun– sonsuz görünümler, tamamlayıcılar, kurucu unsurlar taşımaktadır. Bu unsurlar beklenmedik bir biçimde ve durmaksızın değişerek birbirleri üzerine yığılmışlardır. Bunlar, *yapılaşmış bütünler*, belirli bir mantığa göre kurulmuş *bütünlükler* oluşturmaktadırlar.

Böylece burjuva toplumunun bağrında sermaye ile emek arasındaki karşılıklı ve çelişik ilişkiler hiç de beklenmedik değildir. Bunlar ücretliyi, geçim ve üretim araçlarını meta biçiminde elinde bulunduran kapitaliste işgücünü satmak zorunda bırakan iktisadi zorunluluk tarafından belirlenmiştir. Bunlardan nitel olarak farklı olan karşılıklı ilişkiler, sömürüye dayanan başka toplumlar yaratmışlardır; ama o zaman kapitalist toplumlar söz konusu değildir. O halde maddeci diyalektik her olguya, her bilgi ve tahlil nesnesine yalnız bunların evrimini belirleyen iç çelişkilerini ("gelişme kanunları") tanımlamak için yaklaşmamalıdır. Aynı zamanda bu olguya bir bü-

tün olarak yaklaşmaya çalışmalı, onu bütün görünümleriyle kavramalı, bütünlüğü içinde ele almalı, gerçekliğin şu veya bu özel görünümü geçici olarak tecrit eden, şu veya bu görünümünü ortadan kaldıran, dolayısıyla *çelişkileri bütünlükleri* içinde kavramaktan ve *hareketi bütünlüğü içinde* anlamaktan aciz tekyanlı bir yaklaşımdan kaçınmaya çalışmalıdır.

Diyalektiğin tahlilini "evrenselci" (Lenin Almanca ve Rusça'da *Allseitigkeit* diye adlandırıyor) yöntemle bütünleştirme yeteneği, onun başlıca değerlerinden biridir. Zaten pratikte de "hareketin mantığı", "çelişkinin mantığı" ve "bütünlüğün mantığı" arasında bir eş-anlamlılık vardır. Diyalektikçi olmayan düşünürler, tahlili "çok karmaşıklaştıran" unsurlar gibi görünen bazı çelişik unsurlar karşısında gözlerini kapayarak çelişkiyi ve bütünlüğü bir kenara bırakıp, tümden kısmi olana geçmektedirler.

Elbette her bilimsel tahlilde (ki bu başlangıçta zorunlu olarak soyuttur) *ilk yaklaşım olarak* belli bir basitleştirme, "bütünlüğü" *belirleyici* kurucu unsurlarına belirli bir ölçüde "indirgeme" kaçınılmazdır. Ama bu kaçınılmaz soyutlama sürecinin gerçeği zayıflattığını akılda tutmak gerekir. Gerçeğe yaklaşıldıkça bilimsel tahlilin, bilginin, hem karşılıklı ilişkileri hem de çelişik ilişkileri içinde açıklamak zorunda olduğu sonsuz görünümlerle zenginleşmiş bir bütünlüğe yaklaşılmaktadır. "Gerçek olan her zaman somuttur" (Lenin). "Doğru bütünlüktür" (Hegel).

7. Teori ve pratik

Diyalektik bilginin bir teorisi, bir aletidir. Tarihsel olarak

maddeci diyalektik proletaryanın bilgi teorisi olarak tanımlanabilir (böyle olması diyalektiğin bilim alanında sürekli olarak doğrulanmak zorunda olan bilimsel karakterinden birşey eksiltmez). Her bilgi teorisi acımasız bir sınava tabidir: pratiğin sınavı.

Son tahlilde bilginin kendisi de insanların hayatından ve çıkarlarından koparılmış bir olgu değildir. Bilgi insan türünün varlığını korumasını; insanın doğa güçlerine hükmetmesini kolaylaştıran "toplumsal sorunun" kökenlerinin ve bu sorunu çözmenin yollarını anlamayı (daha ileride) sağlayan bir silahtır. *Demek ki bilgi insanın toplumsal pratiğinden doğmuştur; bu pratiği mükemmelleştirmek gibi bir işlevi vardır.* Bu bilginin geçerliliği son tahlilde pratik sonuçları ile ölçülür. Pratiğin doğrulanması, sofistlere ve kuşkuculara karşı en mükemmel ve güçlü silahı oluşturmaktadır.

Bu teorinin dar görüşlü ve kuru bir pragmatizm içinde eridiği anlamına gelmez. Pratik geçerlilik, veya bir bilimsel hipotezin "doğruluğu" veya "yanlışlığı" çoğu kez derhal belirmemektedir. Bir teorinin bilimselliği gerçekten pratikte kendini göstermeden önce, zaman, geriye dönüşler, yeni deneyler, birbirini izleyen "pratiğin bir dizi sınavı" vs. gerekmektedir. Görünümlerin, gerçeğe kısmi ve yüzeysel bir bakışın, kendisi de son kertede devrimci olmayan toplumsal tabaka ve sınıfların ideolojisi tarafından belirlenen tarihsel sürece geçici bir açıdan bakışın esiri olan bir çok erkek ve kadın en iyi sosyalist inanç ve niyetlerine rağmen parlamenter demokrasinin burjuva karakterinden, proletarya diktatörlüğünün gerekliliğinden, SSCB veya herhangi başka bir ülkede gerçekten sosyalist bir

toplumun kuruluşunu tamamlamak için uluslararası devrimin zaferinin gerekliliğinden kuşku duyabilir.

Ama son hesaplaşmada olgular hangi teorinin gerçekten bilimsel olduğunu, yani hangi teorinin gerçeği bütün çelişkileriyle, hareketin *bütünüyle* kavrayabildiğini ve hangi hipotezlerin yanlış olduğunu, yani, hangilerinin yalnızca gerçeğin kısımlarını, böylelikle de, bunları yapılaşmış bütünlükten soyutlayarak kavrayabildiğini ve böylelikle de hareketi uzun vadede temel diyalektiği içinde kavrayamadığını gösterecekler-dir. Dünya sosyalist devriminin zaferi, sınıfsız bir toplumun kurulması, devrimci-Marxist teorinin geçerliliğini pratikte doğrulayacaktır.

Bibliyografya

F. Engels	*Ludwing Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*
F. Engels	*Anti-Dühring* (I. Bölüm)
Lenin	*Diyalektik Üzerine Yazılar*
Henri Lefebvre	*Diyalektik Mantık, Formel Mantık*
G. Plekhanov,	*Marxizmin Temel Meseleleri*
George Novack	*Marksist Mantığa Giriş*
N. Buharin	*Tarihsel Materyalizm*
G. Lucacs	*Tarih ve Sınıf Bilinci*

XVII
Tarihsel Materyalizm

Bu son bölümde, kitabın ilk ölümlerinde kısaca çeperleri çizilen tarihsel materyalizmin temel tezlerini daha sistematik biçimde formüle etmeyi düşünüyoruz.

1. İnsani üretim ve iletişim

Daha sonra insan haline gelen yaratık kimi fiziksel nitelikleri ve yetersizlikleriyle özel bir hayvandır. Bir yandan, ayakta duruş, serbest ve oynak başparmaklı el, stereoskopik bir görüşe izin veren mükemmel gözler, kesikli ve bileşik seslerin telaffuzuna imkân veren dil, gırtlak ve sestelleri, ön beyin lobu, güçlü bir biçimde gelişmiş beyin kıvrımları ve beyin zarı, bu gelişmeyi sağlayacak şekilde kafatasının yuvarlaklaşması ve yüzün küçülmesi: tüm bu fiziksel nitelikler alet yapımı için onsuz olmazdır ve aletler ile üretici emek mükemmelleştiği ölçüde de mükemmelleşir.

Fakat diğer yandan, insanın çoğu duyusu ve organı da aşırı uzmanlaşmış başka hayvan türlerinkilere göre daha az gelişmiştir. Kuşkusuz bir iklim değişikliği sonucunda ağaçlardan inip savanda çeşitli gıdalarla beslenmek zorunda kalan il-

kel insan ne antilop gibi koşarak, ne şempaze gibi tırmanarak, ne kuş gibi uçarak, ne manda veya goril gibi fizik gücüne güvenerek, ne de gergedan gibi koruyucu zırhı sayesinde etoburlardan kendini sakınabiliyordu. Sadece en iştah kabartıcı gıdayı, kendisiyle birlikte savanda yaşayan şu geviş getirenleri ele geçirebiliyordu. Ve bilhassa yeni doğan insan, tamamen sürüdeki annelerin bakımına muhtaç bu döl yatağı dışındaki gerçek rüşeym (kadınların kalçasını daraltan ayakta duruş kuşkusuz insanlardaki doğurma eyleminin prematüre karakterine katkıda bulunmuştur) kendisine göre açıkça az gelişmiş böcekler karşısında özellikle korunmasız ve güçsüzdü.

Toplumsal örgütlenme imkânı ve zorunluluğu insandaki bu nitelikler ve yetersizlikler bileşiminden doğar. İnsan ne bireysel olarak hayatta kalabilir ne de türünün diğer üyeleriyle işbirliği dışında geçimini sağlayabilir. Çok az gelişmiş fiziksel organları ona doğrudan doğruya gıda maddelerine erişme imkânı vermez. Onları, bu organları uzatan ve mükemmelleştiren *aletler* yardımıyla kolektif olarak *üretmek* zorundadır. Söz konusu üretimi sağlayan bir grup insanın ortaklaşa eylemidir. İnsan çocukları grupla bu *kademeli toplumsallaşma* sayesinde bütünleşirler ve grup üyeleri olarak hayatta kalmanın kurallarını ve tekniklerini öğrenirler.

İnsanların toplumsl örgütlenmesi ve çocukların toplumsallaşması diğer hayvan türlerinin tanıdıklarından niteliksel bakımdan daha yüksek insanlar arası ileteişim biçimlerini gerektirir. Beyin zarının gelişmesine bağlı olan dilin bu yüksek biçimli nitelikleri soyutlama yapma ve öğrenme yeteneğinin gelişmesini, yani *tecrübe*den çıkarılan *ders*lerin muhafazasını

ve aktarılmasını sağlar. Kavram, düşünce ve bilinç üretimine imkân verir. Bu anlamda, insanın farklı özellikleri –"antropolojik niteliğimiz"– birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. "Ayakları üstünde dikilerek yürüyen çıplak bir maymun" olduğundan, doğduktan sonra "dölyatağının dışında bir rüşeym" olarak kaldığından dolayı insan bir alet imalatçısı, dili geliştiren, birbiri peşi sıra izlenimleri ve imgeleri depolayan, bunları soyutlama amacıyla kullanmaya muktedir, düşünme, hayal etme ve icat etme yeteneğinde bir toplumsal hayvandır.

Bu özelliklerin etkileşimi ve bileşimi belirleyici bir önemdedir. Alet kullanan ve hatta zaman zaman bunların ilkel bir tarzda imal edilme eşiğini geçen insansı maymunlar vardır. kolektif bir işbirliğinin içgüdüsel biçimlerini tanıyan sayısız tür vardır. İlkel iletişim biçimlerine sahip birçok tür vardır. Fakat insan türü gittikçe daha çok sayıda ve daha mükemmel bir iletişim sayesinde nesilden nesile aktarılan bir tecrübe birikimine dayalı olarak bilinçli biçimde tasarlanan ve gittikçe daha mükemmel olacak şekilde ve daha bilinçli bir biçimde imal eden tek türdür. Alet ağzı ortaya çıkarır ve ağız da dili ve soyutlama yeteneğini mükemmelleştirerek aleti daha üstün nitelikli hale getirir. El beyni geliştirir ve beyin de elin kullanımını mükemmelleştirerek beynin mükemmelleşmesinin koşullarını yaratır.

Dolayısıyla insansı primatların insana dönüşümü anatomik ve nörolojik bir altyapının varlığı tarafından koşullanmışsa da, hiç de bu altyapıya indirgenemez. "Üretim/iletişim" diyalektiği alet imalatının ve böylelikle de insani üretimin sınırsız biçimde *gelişmesi* ihtimalini, insani tecrübe ve öğrenme yeteneğinin

sınırsız bir gelişmesini ve böylelikle de insan türünün *esnekliğini* ve pratikte sınırsız bir uyumunu yaratır. *Toplum ve insanın maddi kültürü onun ikinci doğası haline gelir.*

Buradan, şu veya bu toplumsal kurumun (özel mülkiyet, özel mülkiyetin yokluğu) "insan doğasına aykırı" olduğunu ilan etmenin saçmalığı sonucu çıkar. İnsan çok çeşitli koşullarda yaşamıştır ve yaşayabilir. Bu kurumların hiçbiri değişmez ya da insan bekası için mutlak bir önkoşul değildir. İnsanın evrimine "saldırgan içgüdü"nün hakim olduğunu ileri sürmek, bir *eğilimin* varlığı (kuşkusuz zıddıyla, toplumsallaşma ve işbirliği içgüdüsüyle birlikte varolan) ile *gerçekleşmesini* birbirine karıştırmaktır. Tarih öncesi ve tarih bu eğilimi zaptetme ve bastırmayı sağlayan toplumsal kurum ve koşulların varlığıyla beraber onun daha keskin biçimde tezahürüne imkân veren başka koşulların da varlığını teyit eder.

"Üretim/iletişim" diyalektiği insanlığın durumuna bütünüyle hakimdir. İnsanın tüm yaptıkları "kafasından geçer". İnsani üretim, hayvanın gıdasını elde etme biçiminden özellikle içgüdüsel bir faaliyet olmamasıyla ayrılır. Söz konusu üretim genel olarak öncelikle kafada kurulan bir "'tasarım"ın gerçekleştirilmesidir. Fakat bu "tasarım" gökten düşmez. İnsan beyni tarafından, beynin yaşanmış bir pratik temelinde binlerce kez tecrübe ettiği ve kaydettiği, insanın bekası için elzem olan faaliyet unsurları ve sorunlarının yeniden üretilmesi ve yeniden terkibidir.

Tarihsel materyalizm, bu "üretim/iletişim" diyalektiğini anlamaya ve açıklamaya çalışan insan toplumlarının bilimidir.

2. Toplumsal temel ve üstyapı

Hayatta kalmak için her insan toplumu üretmek zorundadır. Geçim araçlarının –kelimenin dar anlamında, yani tüketim ihtiyaçlarının tatmini– üretimi ve bu üretim için gerekli emek araç ve gereçlerinin üretimi her türlü toplumsal örgütlenmenin ya da daha ileri bir toplumsal faaliyetin önkoşuludur.

Tarihsel materyalizm insanların maddi üretimlerini örgütleme biçimlerinin tüm toplumsal örgütlenmenin temelini oluşturduğunu ortaya koyar. Bu temel de kendi payına insan grupları arasındaki ilişkilerin idaresi (özellikle devletin ortaya çıkışı ve gelişmesi), düşünsel üretim, hukuk, ahlak, din, vs. başta olmak üzere tüm toplumsal faaliyetleri belirler. Toplumsal üstyapı tabir edilen bu faaliyetler her zaman şu veya bu şekilde toplumsal temele bağlı olarak kalır.

Bu fikir çoğu insanı şaşırtmıştır ve şaşırtmaya da devam ediyor. Nasıl yani? İnciller, Homeros'un şiiri, Kur'an, Roma hukukunun ilkeleri, Shakespeare'in piyesleri, Michel Angelo'nun resimleri, İnsan Hakları Beyannamesi, bizatihi Komünist Manifesto çağdaşlarının tarlaları nasıl sürdüklerine ve kumaşı nasıl yaptıklarına mı bağlıdır? Tarihsel materyalizmin tezini anlamak için onu tam olarak formüle etmekle işe başlamak gerekir.

Tarihsel materyalizm hiç te maddi üretimin ("iktisadi faktör") tüm üstyapı tabir edilen faaliyetlerin içerik ve biçimini doğrudan doğruya ve hemen belirlemez. Toplumsal temel hiç te olduğu gibi üretim faaliyeti ya da tek başına ele alınan "maddi üretim" değildir; söz konusu olan maddi hayatlarının üretiminde insanların kurdukları *toplumsal ilişkilerdir*. Dola-

yısıyla, tarihsel materyalizm, özet olarak söylemek gerekirse, iktisadi bir determinizm değil, *sosyo-ekonomik* bir determinizmdir.

İkinci olarak, üstyapı düzeyindeki faaliyetler hemen toplumsal üretim ilişkilerinden doğmazlar. Ancak *son kertede*, onlar tarafından belirlenirler. Toplumsal faaliyetin bu iki düzeyi arasında bu bölümün 3. altbaşlığında kısaçca inceleyeceğimiz *bir dizi dolayım* yer alır.

Son olarak, toplumsal temel son tahlilde üstyapı düzeyindeki fenomen ve faaliyetleri belirlese de, bunlar da onun üstünde etki edebilirler. Bir örnek kafi olacaktır. Devletin her zaman belirli bir sınıf doğası vardır, yani belli bir sosyo-ekonomik temele karşılık gelir. Fakat o da kendi payına bu temeli kısmen değiştirebilir. Mutlakiyetçi monarşilerin (Avrupa'da XVI-XVIII. yüzyıl) devleti bir yandan diğer toplumsal sınıfların gelirleri üzerinde baskı kurarak feodal soyluluğu kesin iktisadi yıkımdan korurken, diğer yandan da merkantilizmi, sömürgeciliği, manüfaktürü, ulusal para sistemini, vs. geliştirerek kapitalist üretim tarzının feodal üretim tarzının yerine geçmesini güçlü biçimde teşvik etmiştir.

Üstyapı düzeyindeki faaliyetlerin son tahlilde toplumsal temel tarafından belirleniyor olması birçok sebepe bağlanabilir. Maddi üretimi ve toplumsal artık ürünü kontrol edenler bu itibarla toplumsal artık üründen beslenenleri de kontrol ederler. İdeologlar, sanatçılar ve bilim adamları bu bağımlılığı kabullenebilir ya da buna isyan edebilir olsalar da, faaliyetlerinin çerçevesi toplumsal temel tarafından saptanır. Toplumsal üretim ilişkileri üstyapı alanındaki faaliyetlerin biçimleri üzerinde ba-

zı sonuçlara yol açar, ki bu da bir koşullanmadır. Üretim ilişkileri her toplum tipindeki egemen iletişim biçimlerine eşlik eder, ki bu da düşünce ve sanatsal yaratıcılık biçimlerini koşullandıran egemen zihinsel yapıların ortaya çıkışına yol açar.

3. Maddi üretim ve düşünsel üretim

Toplumsal temel/üstyapı diyalektiği maddi üretim ile düşünsel üretim arasındaki ilişkilere gönderme yapar. Bu ilişkilerin daha derinden bir incelenmesi bu diyalektiğin karmaşıklığını daha iyi kavramamızı sağlar. Aynı zamanda da, bu bölümün sonunda ele alacağımız, bu diyalektikteki aktif unsurun öneminin altını çizmeye yarar.

Tarihsel materyalizm, üretim ilişkilerinin her toplumun toplumsal üstyapısının üzerinde yükseldiği temelini teşkil ettiğini öne sürer. Gerçekte bu iki düzey *iki farklı toplumsal faaliyet* biçimini ilgilendirir. Maddi üretim ve toplumsal (felsefi, dinsel hukuksal, siyasi, vs.), sanatsal ve bilimsel temel düzeyindeki faaliyetlerin temel nesnesi toplumsal üstyapı düzeyindeki faaliyetlerin temel nesnesidir. Kuşkusuz, bu toplumsal üstyapı aynı zamanda sadece ideolojik alana indirgenemeyecek olan devlet aygıtının faaliyetlerini (devlet sorunu Bölüm III'te ele alınmıştı) de kapsar. Fakat bu istisna ayrı tutulursa, ortaya konulan ayrım çizgisi geçerlidir.

Tarihsel materyalizm bu iki alanın herbirinin evrimini, karşılıklı bağımlılıklarını ve ilişkilerini *açıklamaya* çalışır. Bu açıklama dört belirlenme düzeyini biraraya getirir:

a. Her düşünsel üretim şu veya bu biçimde maddi emek süreçlerine bağlıdır. Her zaman özgün bir maddi altyapıyla

birlikte işgörür. Kimi sanatlar başlangıçta maddi emeğin doğrudan bir cisimleşmesidir (ilkel resmin büyüsel işlevi; dansın üretme eylemlerinin biçimlenmesinde yer alan kökeni; şarkıların üretimle bütünleştirilmesi, vs.). Teknolojik devrimler sanatı, bilimi, ideolojik üretimi derinlemesine etkilerler. Geometri, astronomi, hidrografi, biyoloji, kimya gibi bilimler sulu tarımla, gelişmiş hayvancılıkla ve doğmakta olan metalürjiyle yakın bir ilişki içinde ortaya çıkmışlardır. XVI. yüzyıldaki basım tekniği, XX. yüzyıldaki radyo-televizyon "ortaya çıkış"ları sırasında yalnızca fikirlerin yaygınlaşması değil, aynı zamanda biçim ve içerikleri tarafından da derinlemesine koşullanmıştı. Elektronik makinaların son otuz yıl zarfında bilimin gelişmesi üzerindeki etkisi açıktır.

b. Her düşünsel üretim kendi tarihine özgü bir iç diyalektik uyarınca evrilir. Her filozof, her hukukçu, her papaz, her bilgin öğrenci olarak işe başlar. Öğrenimi sırasında daha önce üretilen olduğu gibi *o günkü* nesle aktarılan kavramları (ya da kavram sistemlerini) az çok özümler. Düşünsel üretimde bulunanlar ödünç aldıkları veya kendi faaliyetlerinin özgün diyalektiği çerçevesinde icat ettikleri üretim yöntemleri uyarınca bu kavramları veya çalışma hipotezlerini muhafaza ederler, değiştirirler, uyarlarlar veya alt üst ederler. Her yeni nesil ele alınan konunun ortaya çıkardığı sorulara getirilen cevapları, kah muhafaza etmeye, kah derinleştirmeye, kah alt üst etmeye çalışır. Kimi zaman yeni sorgulamalar ortaya koyar (bu durumda "devrimci" cevaplar gerekir: bilimsel, sanatsal, felsefi, vs. devrimler), kimi zaman da eski nesillerin saf dışı ettikleri sorgulamaları yeniden ortaya çıkarır.

c. Fakat ideolojik kavramların, sanatsal biçimlerin, bilimsel çalışma hipotezlerinin ele alınmasındaki bu değişimler ne soyut biçimde ne de rastgele toplumsal-tarihsel koşullarda yapılır. Bir bağlam ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlar tarafından koşullanır, doğurulur ya da en azından yol açılır. Animizmden monoteizme geçiş avcılık ve toplayıcılıkla geçinen küçük topluluklar bağrında gerçekleşmemiştir. Özel mülkiyet devrimci kavramı özel mülkiyet toplumsal kurumundan evvel ortaya çıkamazdı. Artık değer bilimsel teorisi modern kapitalizmin yükselişinden evvel mükemmelleşemedi. Mekanik fiziğin gelişmesi makinaların gelişimine sıkı sıkıya bağlı olmuştur.

Düşünsel üretimdeki bu büyük dönüşümler de zaten toplumsal yapılar tarafından önceden belirlenen *özel zihinsel yapılara* bağlı olmuştur. XIII. ila XVII. yüzyıllar arasındaki tüm büyük siyasi ve toplumsal devrim teşebbüslerinin dinsel mücadeleler ideolojik biçimi altında ifade edilmeleri, dini feodal toplumun üst yapısında kazandığı öncelik göz önüne alındığında, rastlantısal değildir. Aynı şekilde, modern burjuvazinin yükselişi, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, düşünsel üretimin bütün alanlarında (doğal hukuk, hümanist pedagojik doktrinler, Alman idealist felsefesi, resimde portreler ve natür mortlar, siyasal liberalizm, liberal klasik ekonomi politik, vs.) meta sahiplerinin özerkliği ve rekabetini başka bir bağlama yerleştiren bir zihinsel yapı yarattı.

d. Son olarak, düşünsel üretimin evrimi son tahlilde toplumsal çıkar çatışmaları tarafından belirlenir. Ansiklopedistlerin çalışmalarının, tıpkı Voltaire'in polemikleri, Jean-Jaques Rousseau'nun siyasi felsefesi ya da XVIII. yüzyıl materyalist-

lerinin tahlili gibi, yükselen manüfaktür burjuvazisinin mutlakiyetçi monarşiye ve feodal toplumun kırık dökük kalıntılarına yağdırdığı gülleler olduğu herkesin malumu. Ütopik tabir edilen sosyalistlerin, daha sonra da Marx ve Engels'in proletaryanın kendi sınıf doğasının, burjuva toplumuna göre konumunun ve görevlerinin bilincine varmasını hızlandırmakta oynadığı rol de açıktır. Bugün bile, astrolojinin, bazı dinsel ve mistik tarikatlerin, akıl dışını ululayan felsefelerin ve "kan ve toprak" (*Blut und Boden*) doktrinlerinin faşizm öncesi bir atmosferin ortaya çıkışını kolaylaştıran işçi karşıtı ve karşı devrimci silahlar olarak işlevi kuşkuya yer bırakmaz.

Bu belirlenimler ne belli toplumsal sınıflar ile bireysel olarak düşünsel üreticiler arasındaki "örgütlü bir komplo" fikrini, ne de tüm bu üreticilerin belli siyasal projelerle bilinçli bir suç ortaklığı fikrini içerirler. Sadece öznelle örtüşebilen, kimi zaman gerçekten böyle olan, ama zorunlu olarak böyle olmayan, *nesnel bir bağıntıyı* yansıtırlar. Düşünsel üreticiler kendi hilaflarına toplumsal güçler tarafından araçsallaştırılabilirler de. Bu da, sadece son tahlilde onu koşullandırma anlamında değil, verili bir toplumun yapısı ve evriminde belirli bir işlev üstlenmesi anlamında da, bilinci toplumsal varoluşun belirlediğini teyit eder.

4. Üretici güçler, toplumsal üretim ilişkileri ve üretim tarzları

İnsan tarafından imal edilen her ürün üç unsurun bileşiminin bir sonucudur: doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak doğa tarafından üretilmiş bir hammadde olan emeğin *nesnesi*; in-

san tarafından yaratılan az ya da çok gelişmiş bir üretim aracı olan emeğin *aleti* (ilk tahta sopalar ve yontma taştan çekiçlerden günümüzün en rafine otomatik makinalarına dek); emeğin *öznesi*, yani emekçi. Emek son kertede nasıl bireysel değil de toplumsalsa, emeğin öznesi de kaçınılmaz olarak *toplumsal bir üretim ilişkisi* içinde bulunur.

Emeğin nesnesi ve aracı her türlü üretimin onsuz olmaz unsurları olsalar da, toplumsal üretim ilişkileri "şeyleşmiş" biçimde tasarlanamazlar, yani şeyler arasındaki ya da şeyler ile insanlar arasındaki ilişkilerle ilgiliymiş gibi görünmezler. Toplumsal üretim ilişkileri sadece ve sadece *insanlar arası ilişkileri* ilgilendirir. İnsanların maddi hayatlarının üretiminde kendi aralarında kurdukları ilişkilerin *bütününü* biraraya getirirler. "İlişkiler bütünü" demek yanızca doğrudan doğruya işyerlerindeki (*"at the point of production"*) ilişkileri değil, bu maddi üretim için elzem olan toplumsal ürünün farklı unsurlarının tedavülünü ve bölüşülmesini, özellikle emeğin nesneleri ve araçlarının doğrudan üreticilere ulaşma biçimini, bunların geçimlerini sağlama biçimini ilgilendiren ilişkileri de anlatır.

Üretici güçlerin belirli bir gelişme derecesinde, belirli bir üretim araçları toplamına, belirli bir emek organizasyonu ve çalışma tekniğine *genel olarak* bunlara uygun üretim ilişkileri tekabül eder. Yontma taş devrinde sürü ya da kabile ilkel komünizmini aşmak zordu. Sulama temelli ya da demirden aletler yardımıyla yapılan tarım bir sınıflı toplumun (köleci toplum, asya tipi üretim tarzı toplumu) doğuşunu belirleyen sürekli bir kayda değer ürün fazlası ortaya çıkarıyor. Üçer yıllık almaşık ekime dayalı tarım, feodal toplumun maddi temelle-

rini yaratıyor. Makinalaşmanın doğuşu modern kapitalizmin kesin biçimde atılım yapmasını sağlıyor. Meta üretiminin ve para ekonomisinin yok oluşu olmaksızın, yani tamemen gelişmiş ve istikrar kazanmış sosyalist toplumun dışında genel otomasyonu tahayül etmek imkânsızdır.

Fakat üretici güçlerin gelişme derecesi ile toplumsal üretim ilişkileri arasında *genel* bir mütekabiliyet olsa da, bu mütakabiliyet *ne mutlak ne de süreklidir*. Bunların aralarında ikili bir uyumsuzluk meydana gelebilir. Belirli üretim ilişkileri üretici güçlerin atılım yapmasına engel hale gelebilir: bu verili bir toplumsal biçimin yok olmaya mahkûm oluşunun en açık seçik işaretidir. Aksine, yeni toplumsal üretim ilişkileri verili bir ülke içindeki üretici güçlerin gelişme derecesinin önünde de olabilir. Bu XVI. yüzyılda Hollanda'daki muzaffer burjuva devriminde ve Rusya'da zafer kazanan 1917 sosyalist ekim devriminde böyleydi.

Bu iki temel uyumsuzluk örneğinin derin toplumsal alt üst oluşlar, toplumsal devrimler tarihsel dönemleriyle ilgili olması rastlantısal değildir. Dolayısıyla, uyumsuzluk Batı'da Roma İmparatorluğu'nun gerileme döneminde veya Orta Doğu'da Doğu Halifeliği'nin gerileme döneminde olduğu gibi, üretici güçerin sürekli bir gerileyişi şeklinde işgörebilir.

Karşılıklı ilişkilerin mekanik bir mütekabiliyet şeklinde tasavvur etmektense, insanlık tarihinin büyük dönemlerinin ard arda gelişlerini büyük ölçüde belirleyen *üretici güçler ile toplumsal üretim ilişkileri arasındaki diyalektiktir*. Her üretim tarzı birbiri peşisıra doğum, yükselme, olgunluk, gerileme, düşüş ve yokoluş evrelerinden geçer. Son tahlilde, bu evreler ön-

ce yeni, daha sonra pekişmiş ve ardından da krizdeki üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişmesini destekleme, sağlama veya gittikçe engelleme şekline bağlıdır. Bu diyalektik ile sınıf mücadelesinin arasındaki eklemlenme aşikardır. Belirli üretim ilişkilerinin devreye girmesi, muhafaza edilmesi ya da ortadan kalkması ancak verili bir toplumsal sınıf veya sınıfların eylemi yoluyla olur.

Her toplumsal kuruluş, yani belirli bir dönemdeki belirli bir ülkedeki her toplum her zaman bir üretim ilişkileri bütünüyle karakterize olur. Üretim ilişkileri olmayan bir toplumsal kuruluş emeksiz ve üretimsiz bir toplum, yani insansız ve toplumsuz bir ülke olurdu. Fakat her toplumsal üretim ilişkileri bütünü zorunlu olarak istikrarlı bir üretim tarzının varlığını ya da üretim ilişkilerinin homojenliğini gerektirmez.

İstikrarlı bir üretim tarzı toplumsal üstyapının bazı faktörlerinin az çok önemli bir ilişki rolü oynamasıyla birlikte, bizzat ekonominin işleyişi, üretici güçlerin normal yeniden üretimi, vb. tarafından az çok otomatik olarak yeniden üretilen bir üretim ilişkileri bütünüdür. Yüzlerce yıl boyunca birçok ülkede asya tipi, köleci, feodal, kapitalist üretim tarzının durumu bu oldu. Binlerce yıl boyunca kabile komünizmi üretim tarzının durumu da böyleydi. Bir üretim tarzı, bu anlamda, evrim, uyarlanma ya da kendi kendine reformla temel olarak değiştirilemeyen bir yapıdır; içsel mantığı ancak alaşağı edildiğinde aşılabilir.

Buna karşılıkı, derin toplumsal alt üst oluşlar gibi tarihsel dönemlerde istikrarlı bir üretim tarzının doğasına sahip olmayan üretim ilişkileri bütünlerine rastlarız. Tipik bir örnek, de-

rebeyleri ve serfler arasındaki ilişkilerin ya da kapitalistler ile ücretliler arasındaki ilişkilerin değil, üretim araçlarına dolaysız biçimde ulaşabilen özgür üreticeler arasındaki ilişkilerin geçerli olduğu küçük meta üretiminin hakim olduğu dönemdir (Hollanda, Kuzey İtalya, sonra da İngiltere'de XV, XVI. yüzyıllar). Günümüzün bürokratlaşmış işçi devletlerindeki karakteristik üretim ilişkilerinde de aynı durum söz konusudur. Ne o ne de bu örnekte istikrarlı bir üretim tarzının varlığı ortaya konabilir. Tüm bu *geçiş dönemi toplumları*nda, melez üretim ilişkileri kendilerini az çok otomatik olarak yeniden üreten yapılar oluşturmazlar. Eski toplumun restorasyonuna da, yeni bir üretim tarzının doğuşuna da varabilirler. Bu tarihsel alternatif üretici güçlerin yeterli ya da yetersiz bir gelişmesinin, söz konusu ülkede ve uluslararası ölçekte sınıf mücadelesinin sonucunun, üstyapısal ve öznel unsurların karşılıklı çekişmesinin rol oynadığı tüm bir dizi faktör (devletin rolü, devrimci sınıfın mücadele azmi ve sınıf bilinci düzeyi, vs.) tarafından belirlenir.

Diğer yandan, istikrarlı bir üretim tarzı varolsa bile, üretim ilişkileri zorunlu olarak homojen değildir. Zaten çoğunlukla böyle değillerdir. Her somut toplumsal kuruluşta her zaman varolan üretim tarzının karakteristik üretim ilişkileri ile eski ve tarihsel olarak uzunca bir süredir aşılmış üretim ilişkilerinin tümüyle yok olmamış kalıntıları arasında bir *bileşim* vardır. Örneğin, pratikte tüm emperyalist ülkeler tarımda hâlâ küçük meta üretiminin kalıntılarına (ücretli el emeği kullanmadan çalışan küçük toprak sahibi köylüler), hatta feodal üretim ilişkilerinin kalıntılarına (ortakçılık) tanık olurlar. Bu durumlarda istikrarlı bir üretim tarzından söz etmek müm-

kündür: karakteristik üretim ilişkilerinin hakimiyeti onları otomatik olarak yeniden üretebilecek ve iktisadi hayatın tümüne kendi içsel mantığı, kendi gelişme yasalarıyla hakim olabilecek şekildedir.

Hegemonik bir üretim tarzının hakimiyetindeki melez üretim ilişkilerinin karakteristik bir örneği de "üçüncü dünya" (azgelişmiş ülkeler, bkz. Bölüm VII) tabir edilen toplumsal kuruluşlardaki üretim ilişkileridir. Burada uluslararası ekonominin emperyalist yapılarının baskısı altında *dondurulmuş biçimde bileşmiş* olarak kapitalizm öncesi, yarı kapitalist üretim ilişkileri yan yanadırlar. Sermayenin hakim konumda olmasına ve emperyalist sistemin içine girilmesine rağmen, kapitalist üretim ilişkileri (herşeyden önce "ücretli emek-üretici sermaye" ilişkisi) varolmalarına ve ağır ağır yaygınlık kazanmalarına karşın hiç te genelleşemezler. Fakat bu olgu söz konusu oluşumların "feodal ülke" olarak tanımlanmasını ya da içlerinde feodal veya yarı feodal üretim ilişkilerinin hakimiyeti hipotezini haklı çıkarmaz. Bu Stalin veya Mao'dan ilham alan sayısız teorisiyenin düştüğü teorik bir hatadır.

5. Tarihsel determinizm ve devrimci pratik

Tarihsel materyalizm determinist bir doktrindir. Temel tezi toplumsal varoluşun toplumsal bilinci belirlediğini ileri sürer. İnsan toplumlarının tarihi rasgele ya da keyfi değil, açıklanabilirdir. Bu tarihin cereyan edişi genetik değişmelerin, bazı "büyük adamlar"ın ya da atomize olmuş kalabalıkların öngörülemez kaprislerine bağlı değildir. Son tahlilde her belirli dönemdeki toplumun temel yapısıyla ve bu yapının asli çelişki-

leriyle açıklanır. Toplum sınıflara bölünmüş olarak kaldığı sürece de sınıf mücadelesiyle açıklanır.

Fakat tarihsel materyalizm determinist bir doktrinse de, kelimenin mekanik değil, diyalektik anlamında böyledir. Marxizm kaderciliği dışlar. Daha doğru bir ifadeyle, marksizmi bir kaderciliğe veya otomatik bir evrimciliğe dönüştürme girişimi onun temel bir boyutunu yok eder.

Seçme imkânları kaçınamayacağı maddi ve toplumsal tahditlerle önceden belirlendiği durumlarda bile insanlık bu tahditler çerçevesinde kendi kaderini çizmeyi başarabilir. İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar. Belirli maddi koşulların ürünü olsalar da, bu maddi koşullar da kendi paylarına *insanların toplumsal pratiğinin* ürünüdürler.

Eski tarihsel idealizmin ("fikirler ya da büyük adamlar tarihi yaparlar") ve eski mekanik materyalizmin ("insanlar ortamın ürünüdürler") bu şekilde aşılması bir bakıma marksizmin doğuşudur. Söz konusu aşma Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi* adlı kitabıyla sonuçlanan ünlü *Feurbach Üzerine Tezler* içinde yer alır.

Bu da gösteriyor ki, diğer şeyler arasında, tarihteki her büyük çalkantı döneminin sonucu belirsizdir. Devrimci sınıfın zaferiyle de sonuçlanabilir, artik köleci üretim tarzının sonunda olduğu gibi verili toplumun tüm temel sınıflarının karşılıklı olarak ortadan kalkmasına da varabilir. Tarih doğrusal ilerlemelerin bir toplamı değildir. Birçok geçmiş toplumsal kuruluş, özellikle yolu ilerleme için açmaya muktedir bir devrimci sınıfın yokluğu veya zayıflığı sonucu fazla iz bırakmadan ortadan kaybolmuştur.

Çağdaş kapitalizmin aşikar dekadansı sosyalizmin mutlak zaferine değil, "ya sosyalizm ya barbarlık" alternatifine götürür. Sosyalizm üretici güçlerin çağdaş bilim ve tekniğin imkânlarına uygun bir yeni atılımını sağlamak için tarihsel bir zorunluluktur. Bilhassa bilim ve teknikteki ilerlemelerin insanlarda uyandırdığı ihtiyaçların tatminini sağlamak ve bu ihtiyaçların ekolojik dengeyi tahrip etmeksizin her halk ve her bireydeki insani potansiyellerin serpilmesini sağlayacak koşullarda tatmini için bir insani zorunluluktur. Fakat zorunlu olan zorunlu olarak gerçekleşmez. Sadece proletaryanın devrimci ve bilinçli eylemi sosyalizmin zaferini sağlayabilir. Yoksa, çağdaş bilim ve tekniğin muazzam üretici potansiyeli hem uygarlık, hem kültür, hem insan, hem doğa ve hem de kısaca gezegenimizdeki her türlü hayat için git gide daha yıkıcı bir biçim alacaktır.

Daha sonra kendilerini sarıp sarmalayacak toplumsal yapıları yaratan insanların toplumsal pratiğidir. Bu aynı yapılar da ancak devrimci toplumsal pratikle alt üst edilebilir. Marksizm bu alt üstoluşların rastgele bir yönde gerçekleşmeyeceğini ileri sürmesi ölçüsünde deterministtir. Çağdaş üretici güçler temelinde feodaliteyi veya otarşik küçük üretici-tüketici toplulukları komünizmini geri getirmek imkânsızdır. Marxizm ilerici (*forschrittliche*) toplumsal devrimlerin ancak eski toplumun bağrında daha yüksek bir toplumsal örgütlenme yaratmayı sağlayacak maddi önkoşullar ve toplumsal güçler olgunlaştığı ölçüde mümkün olduğu anlamında deterministtir.

Fakat marksizim kaderci değildir, zira hiçbir şekilde bu yeni toplumun kurulmasının ortaya çıkması için zorunlu mad-

di ve toplumsal önkoşulların olgunlaşmasının kaçınılmaz ürünü olduğunu ileri sürmez. Bu yeni toplumun kurulması ancak canlı toplumsal güçlerin mücadelelerinin sonucunda ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, son tahlilde, *devrimci eylemin etkinlik derecesinin sonucudur.* Devrimci eylemin kendisi de kısmen ortam ve toplumsal güç ilişkileri tarafından koşullansa da, o da bu ortam ve güç ilişkilerinin evrimini değiştirebilir, frenleyebilir ya da hızlandırabilir. Son derece elverişli güç ilişkileri dahi devrimci sınıfın öznel yetersizlikleri yüzünden "ziyan edilebilir." Bu bakımdan, devrimler ve karşı devrimlerden oluşan çağımızda, "tarihin öznel faktörü" (sınıf bilinci ve proletaryanın devrimci önderliği) büyük sınıf mücadelelerinin sonucunu belirlemekte, insan türünün geleceğini karara bağlamakta temel bir rol oynar.

6. Yabancılaşma ve özgürleşme

Birlerce yıl boyunca insanlık doğanın kontrolsüz güçlerine karşı sıkı sıkıya bir bağımlılık içinde yaşadı. Her küçük insan grubu kendisininkine bağlı olmak üzere, verili bir doğal ortama uyarlanmaya çalışabilirdi ancak. Birçok ilkel toplum kimi insan potansiyellerini mükemmel şekilde geliştirebilmişse de (örneğin yontma taş çağı resimleri), dar ve sınırlı bir ufkun mahkûmuydu.

Üretici güçlerin gelişmesiyle birlikte, insanlık yavaş yavaş bu mutlak bağımlılık ilişkisini tersine çevirmeyi başardı. Her seferinde daha fazla doğa gücünü kendine tabi kılmayı, denetim altına almayı, evcilleştirmeyi, üretimini arttırmak, ihtiyaçlarını çeşitlendirmek, potansiyellerini geliştirmek, sonun-

da tüm gezegenimizi kucaklayan ve potansiyel olarak tüm insanlığı birleştiren toplumsal ilişkilerini genişletmekte onları bilinçli biçimde kulanmayı başardı.

Fakat insanlar ne kadar doğa güçleri karşısında özgürleşseler, kendi toplumsal örgütlenmeleri karşısında da o kadar yabancılaştılar. Üretici güçler arttığı, maddi üretim geliştiği, üretim ilişkileri sınıflara bölünmüş bir toplumun üretim ilişkileri haline geldiği müddetçe, insanlığın büyük kısmı üretiminin ve üretici faaliyetlerinin bütününü denetleyemez bir duruma geldi. Artık toplumsal kaderini denetleyemiyordu. Kapitalist toplumda, bu denetim kaybı bütünsel bir hale geldi. Doğanın kaderciliği karşısında köleleşmekten kurtulan insanlık gittikçe daha çok toplumsal örgütlenmesinin kaderciliğine tabi kalıyordu. Kör bir kader onu sadece su basmalarının ve yer sarsıntılarının, salgınların ve kuraklıkların karşı konulmaz etkilerine değil, savaşların ve iktisadi bunalımların, kanlı diktatörlüklerin ve üretici güçlerin caniyane bir şekilde imhasına, hatta nükleer yokoluşa mahkûm ediyordu. Bu felaketlerden duyulan korku bugün eskiden yıldırım, hastalık ya da ölüm korkusunun yol açtığından daha büyük bir kaygıya esin kaynağı oluyor.

Bununla beraber, insanın kendi üretimine ve kendi toplumuna karşı aşırı yabancılaşmasına dek varan üretici güçlerin bu aynı kaçınılmaz gelişmesi, Bölüm II'nin sonunda da belirttiğimiz gibi, kapitalizmde insanın gerçek bir özgürleşmesinin imkânını yaratıyor. Bu imkân ikili bir anlamda anlaşılmalıdır. İnsanlık, toplumsal gelişmesini ve de içinde kendini ürettiği doğal ortamın alt üst oluşlarını gittikçe daha fazla denet-

lemeye ve belirlemeye muktedir olacaktır. İnsanlık, şimdiye dek doğa güçleri ve toplumsal örgütlenme ile toplumsal durum üzerindeki yetersiz denetiminin boğduğu ya da sakat bıraktığı tüm bireysel ve toplumsal gelişme potansiyellerini ortaya çıkarabilmeye muktedir olacaktır.

Sınıfsız bir toplumun kuruluşu, sonra da komünist bir toplumun oluşumu emeğin, insanın üretici olarak özgürleşmesini gerektirir. Emekçiler ürünlerinin ve emek süreçlerinin efendisi haline gelirler. Toplumsal ürünün bölüşümündeki öncelikleri özgürce seçerler. Üretimin masraflarına, bu bölüşümü yönlendirecek olan boş zaman ve cari tüketim fedakarlıklarına kolektif ve demokratik olarak karar verirler.

Kuşkusuz, bu seçimler belli bir kısıtlayıcı çerçeve içinde yapılmaya devam edecektir. Hiçbir insan toplumu rezervlerini ve üretici kaynaklarını eksiltmeden ya da rezervlerin tükenmesi ve üretici kaynakların azalması belli bir eşiğe vardıktan sonra ilerde kendini cari tüketimini azaltmaya mahkûm etmeden ürettiğinden daha fazla tüketemez. Bu anlamda, Friedrich Engels'in "özgürlüğün zorunluluğun tanınması" olduğu yolundaki formülü komünist insanlık için de doğru olmaya devam eder. "Zorunluluğu üstlenmek", "tanıma" deyiminden daha doğru olacaktır, zira insanın doğa ve toplumsal varoluş şartları üzerindeki denetimi arttıkça, kısıtlayıcı şartlara getirilecek cevapların sayısı da artar ve insan da tek bir cevabı kabul etme zorunluluğundan o ölçüde kurtulur.

İnsanın yabancılaşmadan arınmasının tek başına insan özgürlüğünün alanını genişleten bir ikinci boyutu daha vardır. Tüm insanlar için, tüm temel ihtiyaçlar giderildiği, bu bolluğun

yeniden üretimi garanti edildiği zaman, maddi sorunların çözümü insanlık için öncelikli olmaktan çıkar. Zaman kullanımını pintice ölçme, onu özellikle maddi üretime hasretme zorunluluğundan kurtulur. Yaratıcı faaliyetlerin gelişmesi, insanın zengin bireyselliğinin gelişmesi, insan ilişkilerinin git gide daha geniş ölçekte gelişmesi gitttikçe daha az yararlı maddi malların hiç durmaksızın artan birikimine galebe çalar.

Devrimci toplumsal pratik bundan böyle yalnızca üretim ilişkilerini alt üst etmez; insanların tüm toplumsal örgütlenmesini, tüm geleneksel alışkanıklarını, zihniyetini ve psikolojisini de alt üst eder. Maddi egoizm ve rekabet fikri, gündelik deneyim ve büyük çıkarlar tarafından beslenmediği için zayıflayacaktır.

İnsanlık ekolojik dengeyi koruyarak ya da yeniden kurarak coğrafi ortamını, yerkürenin konfigürasyonunu, iklimi ve büyük su rezervlerinin bölüşümünü alt üst edecektir. Kendi biyolojik temellerini dahi alt üst edecektir. Fakat bu imkânsızları iradeci biçimde, yeterli maddi önkoşullar ve altyapıdan bağımsız olarak gerçekleştirmeyi başaramaz. Fakat bir kez bu altyapı sağlandıktan sonra, yeni bir insanın, özgür ve yabancılaşmamış komünist insanın yaratılmasında başlıca kaldıraç olacak olan aktif ve tercihlerinde gittikçe daha özgür olan insanlıktır. Bu anlamda, marksist ve komünist bir hümanizmden söz etmek doğrudur.

Bibliyografya

K. Marx,	*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın Önsözü*
K. Marx-	
F. Engels,	*Alman İdeolojisi*
F. Engels	*Ludwig Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*
F. Engels	*Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*
F. Engels	*Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü*
N. Buharin	*Tarihsel Materyalizm*
F. Mehring	*Lessing Efsanesi*
F. Mehring	*Tarihsel Materyalizm Üzerine Denemeler*
K. Kautsky	*Etik ve Tarihin Materyalist Kavranışı*
G. Plehanov	*Sanat ve Toplumsal Hayat*
A. Gramsci	*Tarihsel Materyalizm* (*Hapishane Defterleri*nden Pasajlar)
H. Gorter	*Tarihsel Materyalizm*
G. Lukacs	N.Buharin'in Sosyoloji El Kitabının Eleştirisi (*L'Homme et La Société*, sayı 2, 1966)
Tran-Duc-Thau	*Bilincin ve Dilin Doğuşu Üzerine*
E. Mandel	*Marx'ın İktisadi Düşüncesinin Oluşumu* (son iki bölüm)

Ernest Mandel'in
Yazın Yayınları'nda Diğer Kitapları

Marx'ın Kapitali

Kapital'in ciltlerine giriş olarak yazılan bu kitap, yüzyılı aşkın bir süredeki bütün tartışmaları da gözönüne alarak Kapital'in bugün için anlamını irdelemektedir.

Marx'ın İktisadi Düşüncesinin Oluşumu

Marx'ın Kapital'i yazma aşamasına kadar, yani "genç Marx" ile "olgun Marx" arasındaki ilişkiyi tartışan, bir anlamda *Marx'ın Kapitali* kitabının ilk cildi olarak kabul edilebilecek çalışma

Sosyalizmin Geleceği

Biyografik Notlar/ Bürokrasi Üzerine/
Devrimci Bir Enternasyonal'in Gerekliliği/
Rus Devriminin Tabiatı ve Perspektifleri/
68 Mayıs Dersleri/Umudu Yeniden Yeşertmek...

Marksizmin Tarihteki Yeri

Bu kısa, açık ve tutarlı çalışmada Mandel, marksizmin doğuşunu, ayırdedici özelliklerini, Marx ve Engels'in kişisel yolculuklarını ve düşüncelerinin dünyada nasıl karşılaştığını açıklar.

Leninist Örgüt Teorisi

Günümüzde geçerliliği/Örgüt, Bürokrasi ve Devrimci Eylem/ Kendiliğidenciliğin Sosyolojisi/ Tarihi Pedagoji ve Sınıf Bilincinin İletilmesi...

Ekim 1917: Darbe mi, sosyal devrim mi?

Rus Devriminin meşruiyeti

Hem tarihçi hem devrimci olarak yazar temel soruyu öne çıkarmaktadır: Ekim 1917 totaliter bir hükümet darbesi miydi, yoksa özgürlükçü bir toplumsal ayaklanma mı? Bir başka ifadeyle rus devrimcilerinin önünde duran seçenek "burjuva demokrasisi ya da proletarya diktatörlüğü" miydi, yoksa "gerici bir askeri diktatörlük ya da proletarya diktatörlüğü" miydi?

İktidar ve Para

Bürokrasinin Marksist Bir Arnalizi

Bürokrasi ve Meta Üretimi/Örgüt ve İktidarın Gasbı/
İkamecilik ve Realpolitik: İşçi Bürokrasilerinin Siyaset Bilimi/
İdare ve Kâr Realizasyonu:
Burjuva Bürokrasilerinin Büyümesi/
Özyönetim, Bolluk ve Bürokrasinin Sönümlenmesi

Hoş Cinayet

Polisiye Romanın Toplumsal Bir Tarihi

Kapitalizmle suç arasındaki ilişki

Alternatif Olarak Troçki

Troçki'nin yaptığı katkıların markszimin 20. yüzyılın en büyük sorunlarına verdiği en tutarlı cevap olduğundan hareketle Mandel, Troçki'nin ulusal sorundan, edebiyata, faşizmden, sınıfın öz-örgütlenmesine bir dizi temel konuda ki görüşlerini günün tartışmaları ışığında yeniden değerlendirir

Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları

1978'de Cambridge Üniversitesinde verdiği bir dizi konferansın geliştirilmesi olan kitap kapitalist iktisadi dalgalanmaların amansız yapısal eğilimlerini analiz etmenin yanısıra herhangi bir yeniden yükselişin önkoşullarının aslen siyasal ve toplumsal nitelitke olduğunu öne sürmektedir

Azgelişmiş Ülkeler ve Kriz

•

Dünya Sosyalist Devriminin Bugünü

•

İkinci Dünya Savaşının Anlamı

•

SSCB Tartışması

Mandel'in Marksizm'e Giriş'inin beşinci baskısı, Daniel Bensaid'in, yapıtı tarihsel bağlamına oturtan ve onu bir dizi anahtar sorunla güncelleştiren "Otuzuncu yılında Marksizm'e Giriş'e eleştirel bir giriş" yazısıyla birlikte yayınlanıyor.

Marksizm'e Giriş uzun bir pedagojik deneyimin ürünüdür. İstisnai bir açıklıkla marksist teorinin temellerini–tarihsel materyalizm, marksist ekonomik teori, işçi hareketi tarihi ve işçi hareketinin taktik ve stratejik sorunları– ortaya koyar.

Dolayısıyla içinde yaşadığı toplumu anlamak ve onu değiştirmek isteyen herkes için vazgeçilmez bir eserdir.

Yazar, Ernest Mandel (1923-1995), Frankfurtta doğmuş, 17 yaşında ailesinin sürgün olduğu Belçika'da sosyalist mücadeleye katılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi işgaline karşı mücadele etmiş, toplama kampına gönderilmiş, oradan kaçmış ve yeniden yakalanmıştır.

XX. yy'ın ikinci yarısının en yenileştirici marksistlerinden biriydi.

ISBN 978 - 975 - 7178 - 08 - 8

15 TL